

Washington Irving

VÁZLATKÖNYV

Fordította: Lutter Tibor

**A versfordítások - ott, ahol a jegyzet
nem jelöl más nevet - Végh György munkái.**

TARTALOM

**A SZERZŐ BESZÁMOL SAJÁT MAGÁRÓL
RIP VAN WINKLE
A TENGERI ÚT
AZ AVON-PARTI STRATFORD
FALUSI TEMPLOM
KIRÁLYI KÖLTŐ
A FOGADÓ KONYHÁJA
A KÍSÉRTET-VŐLEGÉNY
A WESTMINSTERI APÁTSÁG
FÜLÖP KIRÁLY
AZ ÁLMOSVÖLGY LEGENDÁJA**

A SZERZŐ BESZÁMOL SAJÁT MAGÁRÓL

„Egy nézetten vagyok Homérral abban, hogy miként a csiga, mely házából kibúvván mindjárt varanggyá változa, s hogy leülhessen, magának széket eszkábálni kényszerüle, úgy a vándor, ki honát elhagyván szerte kóborol, ő is oly szörnyeteggé lesz hamarost, ki kénytelenítettik lakot s szívet együtt cserélni, meghúznia magát ott, hol lehet, s nem ahol ő maga szeretné.”

LYLY: EUPHUES

Mindig szívesen jártam be új tájakat, szívesen figyeltem meg új szokásokat, új embereket. Apró gyermek voltam még, mikor elkezdtem a kószálást, és sok felfedező utat tettem szülővárosomban is, felkutattam számomra ismeretlen régióit, szüleim gyakori riadalmára és a kisbíró tetemes hasznára. Ahogy nőttem, úgy bővítettem ki megfigyeléseim terét. Ünnepnapok délutánjain barangolva megismerkedtem a környéken valamennyi történelmi vagy mondai nevezetességgel. Minden zugot ismertem, ahol valami gyilkosság, rablás esett, vagy kísértet járt. Felkerestem a környező falvakat, szokásaik, életmódjuk megfigyelésével vagy helyi bölcsékkel és nagyságokkal beszélgetve öregbítettem tudásom raktárát. Egy hosszú nyári napon még a legtávolabbi domb csúcsáig is felballagtam, onnan jártattam végig tekintetemet a sok mérföldnyi *terra incognitán*, s ámulattal győződtem meg róla, mily tágas világban lakom is én.

Az évek múlásával vándorhajlandóságom csak nőtt. Szenvedélyesen bújtam, szinte faltam az útikönyveket, útleírásokat, ezenközben viszont elhanyagoltam kötelező iskolai feladataimat. Mily sóváran barangoltam a kikötőgátakon napfényes időben, hogy szemmel kövessem a távoli tájakra induló hajókat, mily epedő szemmel bámultam egyre kisebbedő vitorláikat, és keltem útra a szél szárnyán akár a világ végére is - képzeletben!

További olvasás és elmélkedés e hajlandóságokat józanabb korlátok közé szorította ugyan, de sokkal határozottabbakká is tette. Felkerestem hazám különböző vidékeit, s ha csupán a táj szépségének szerelmese lettem volna, soha nem jutott volna eszembe, hogy vágyaim kielégítését másutt keressem, hiszen nincs még egy ország a földön, amelyet a természet az én hazámnál tékozlóbban ékesített volna fel. Óriási tavai - megannyi folyékony ezüst-óceán; hegyei - csupa fenségben ragyogó szín; völgyei - buja bőségben olvadó termékenység; végtelen rónái - zöldellő szűzi ringás; mély, széles folyamai - csendes, ünnepi, óceánt kereső hömpölygés; úttalan erdői - az élet pompázó teljessége; napfényes ege - nyári felhőkből és sugárzó aranyból szőtt varázslat. Nem, ha amerikai vagy, nem kell soha más vidékre menned, ha a természet és táj fenségét és szépségét keresed.

Ám Európa mese és költészet varázsával teli képzeteket kínált nekem. Megláthatom ott a művészet mesteri alkotásait, a kiművelt társaság finomságait, az ősi és helyi szokás furcsa különösségeit. Az én hazám csupa fiatal ígérlet - Európa idő halmozta kincsektől gazdag. Még romjai is letűnt korok regéit mesélik, s minden málladozó köve egy-egy krónika. Híres alkotások színhelyén vágytam járni, lépkedni régmúlt idők nyomában - hogy ráérősen kóboroljak ódon várromok körül, és tűnődjem omladozó tornyaik tövében. Vagyis röviden: hogy elmeneküljek a jelen hétköznapi valóságából, és elveszítsem magam az elmúlt nagyságok kódos árnyékában.

Emellett komoly vágyat éreztem arra is, hogy a világon élő nagyembereket megismerjem. Igaz, nekünk is vannak nagyembereink itt Amerikában - egész tucatra való akad belőlük minden városban. Magam is forgolódtam köztük, s csaknem elfonnyadtam az árnyékban, amibe szorítottak - hiszen kisember számára alig van veszélyesebb dolog, mint valamely nagyember, legkivált városi nagyember árnyéka. Mégis, hő vágyat éreztem Európa nagyembereinek megismerésére, mivel több filozófus művében azt olvastam, hogy itt Amerikában minden állat elkorcsosul, s e szabály alól az ember sem kivétel. Ilyenformán, gondoltam, egy európai nagyember szükségképpen legalább annyival nagyobb az amerikai nagyembernél, mint amennyivel az Alpesek csúcsai túlszárnyalják a Hudson-menti felföld magaslatait. E nézetemben megerősített azoknak a nálunk megfordult angol utazóknak viszonylagos jelentősége és duzzadó nagysága, akik, meggyőződésem szerint, roppant kicsi emberek lehetnek a saját hazájukban. Meglátogatom hát a csodáknak azt az országát, gondoltam, és megismerem azt az óriás népet, melynek én magam is korcs fajzata vagyok.

Jó vagy rossz szerencsém úgy hozta, hogy kóborlási szenvedélyem teljesülhetett. Sok országot bebarangoltam, sok változatos jelenetet láttam az élet színpadán. Nem mondhatom, hogy a filozófus szemével, hanem inkább csak alázatos hódolóként, aki fürge tekintetét szívesen jártatja mindenben, ami festői, bekukkant minden kirakatablakon, s hol a szépség nemes vonalai, hol a karikatúra torz vonásai, hol meg a bájos vidékek ragadják meg figyelmét. Mivel manapság divat, hogy a turista ceruzával a kezében járja a világot, és vázlatoktól duzzadó mappát hoz haza, magam is szívesen papírra vetek néhányat barátaim szórakoztatására. Mindazonáltal, most, hogy végigtekintek az ötleteken, feljegyzéseken, melyeket e cél érdekében rögzítettem, szívszorongva látom, henye szeszélyem mily távolba vetett mindama tárgyaktól, melyeket egyetlen rendes utazó sem tévesztene szem elől, ha útiélményeiből könyvet akarna írni. Félek, hogy ugyanolyan csalódást okozok majd, mint az a szerencsétlen tájképfestő, aki utazott ugyan a kontinensen, de kóbor hajlamait követve zugokban, sarkokban és jelentéktelen helyeken kezdett festegetni. Vázlatkönyve következésképp tele volt kunyhókkal, tájképekkel, sötét romokkal - de sem a Szent Péter-templomot, sem a Colosseumot, sem a Terni vízesést, sem a nápolyi öblöt nem festette meg, sőt, egész vázlatkönyvében nem akad egyetlen jégmező, egyetlen vulkán sem.

RIP VAN WINKLE

A MEGBOLDOGULT DIEDRICH KNICKERBOCKER HÁTRAHAGYOTT ÍRÁSAIBÓL

*És Wodenre, a szászok istenére mondom,
Kinek nevét ma szerda napja őrzi:
Az igazság olyan dolog, mit megtartok örökké,
A végső szent napig, mikoris majd befekszem
A sírom mélyibe...*

CARTWRIGHT

[Az alábbi történet egy New York-i öregúr, a megboldogult Diedrich Knickerbocker iratai közt találtatott; az öreget nagyon érdekelte a tartomány hollandus korszakának története, valamint az első telepesek leszármazottainak szokásai. Mindazonáltal történeti kutatásainak forrását nem annyira könyvekben, mint inkább élő emberek körében kereste, az előbbieket ugyanis kedvenc témáiról csak nagyon szűkszavúan szólnak, míg az öreg polgároknál, de még inkább feleségeiknél, a történelem számára oly felbecsülhetetlen legendakincs gazdag forrására lelt. Ezért, valahányszor terebélyes szikomór lombja alatt, alacsony tetejű házába kényelmesen bezárkózott, igazi hollandus családra bukkant, úgy tekintett rá, mint kapcsos, gót betűkkel írt könyvre, melyet tüstént egy könyvmoly szorgalmával kezdett tanulmányozni.

E kutatások eredménye volt az a néhány esztendővel ezelőtt kiadott kötet, mely a tartomány történetét öleli fel a hollandus kormányzók korában. A mű irodalmi jellegéről többféle vélemény alakult ki, s az igazat megvallva, a munka semmivel sem jobb, mint amilyennek lennie kell. Fő érdeme a lelkiismeretes pontosság, bár éppen ezt némileg kétségbe vonták első megjelenése idején, de azóta már teljességgel elfogadják, s ma a mű minden történeti gyűjteményben megingathatatlan hitelű forrásként szerepel.

Az öregúr nem sokkal könyve megjelenése után meghalt, s most, hogy már halott és nincs többé köztünk, emlékének sem sokat árthat, ha megmondjuk: idejét más, komolyabb munkával sokkal jobban értékesíthette volna. De ő kitartott kedvenc hóbortja mellett, s bár néha borsot is tört szomszédjai orra alá, s bánatot okozott néhány barátjának, kiket a legőszintebben tisztelt és szeretett, tévedéseire és bolondságaira „inkább szomorúan, semmint haraggal” emlékeznek vissza, s egyre inkább gyanítják, hogy szándéka sohasem volt bántó vagy sértő. Bármint értékeljük is a kritikusok, emléke sok olyan ember szemében kedves, kiknek jó véleményét érdemes megnyerni; különösen a kalács-sütőkre gondolok, akik oly messzire mentek, hogy képmását az újévi kalácsra nyomják, miáltal a halhatatlanságnak csaknem akkora esélyéhez juttatják, mintha a Waterloo-pénzekre vagy az Anna királynő korabeli rézfityingen látnók az arcképét.]

RIP VAN WINKLE

Aki egyszer már utazott felfelé a Hudson folyó mentén, annak emlékeznie kell a Kaatskill-hegyekre. A nagy Appalache hegycsoportból kiágazó hegyvonulat ez, mely méltóságteljesen emelkedik a folyamtól nyugatra fekvő táj fölé, uralkodva az egész környező vidéken. Változást hoznak az évszakok, változást hoz az idő, sőt a napnak csaknem minden órája is valami változást hoz e hegyek bűvös színeibe és alakjába - közel s távolban nemhiába tekintik őket tökéletes időjelzőknek az itteni asszonyságok. Szép, csendes időben a hegyek kékbe és bíborba öltöznek, merész körvonalaik tisztán vésődnek bele az esti égbolt háttérébe. Ám néha, mikor az egész vidék fölött felhőtlen az ég, a Kaatskill-hegyek csúcsai szürke párába burkolódnak, és a lenyugvó nap sugarában úgy izzanak fel, mint glóriás korona.

E tündérhegyek lábánál a vándor talán azt a vékony füstcsíkot is megpillantja, amely a fák koronája közt megbúvó falucska zsindeletetős házaiból kígyózik az ég felé éppen azon a határvonalon, ahol a hegyvidék kék színei a közelebb eső táj élénk zöldjébe olvadnak át. Kicsi, nagyon ódon falucska ez, megboldogult jó Stuyvesant Péter kormányzósága alatt a tartomány ősi korszakában hollandus telepesek alapították, s alig pár esztendővel az első telepesek megjelenése után már állt is a faluban néhány sárga, óhazai holland téglából épült ház, rácsos ablakkal, csúcsos, szélkakas díszítette homlokzattal.

Éppen ebben a falucskában és az imént említett házak egyikében, mely az igazat megvallva, bizony szomorúan időrágta és viharvert volt, sok évvel ezelőtt, még abban az időben, mikor ez az ország Nagy-Britannia tartománya volt, élt egy egyszerű, nyájas fickó, aki a Rip Van Winkle névre hallgatott. Azoknak a Winkle-eknek a leszármazottja, akik oly derekasan kitűntek magukat Péter Stuyvesant vitéz napjai idején, s elkísérték őt Fort Christina ostromához. Rip azonban keveset örökölt ősei harcias jelleméből. Mint említettem, egyszerű, jólelkű ember volt, kedves szomszéd, továbbá engedelmes férj, sőt tökéletes papucs. Valóban, talán az utóbbi körülménynek köszönhetette jámborlelkűségét, melynek révén oly általános népszerűséghez jutott; ugyanis többnyire azok az emberek alkalmazkodók és engedelkenyek a világgal szemben, akik házsártos asszony uralma alatt nyögnek otthon. Az ilyen emberek kedélye a házi megpróbáltatások tüzes kohójában okvetlenül hajlíthatóvá és engedelmessé puhul, mivel a türelem és zokszó nélkül viselt szenvedés erényének elsajátításához sokkal többet ér egy hitvesi fejmosás, mint a világ valamennyi prédikációja. Ezért bizonyos szemszögből a házsártos feleséget hasznos házi áldásnak is tekinthetjük, s ha ez így van, akkor Rip Van Winkle háromszorosan áldott ember volt.

Annyi bizonyos, hogy a falubéli asszonyságok igen kedvelték, és a gyengéd nem rendes szokása szerint minden családi perpatvarban az ő pártját fogták; mikor esti pletykálkodásaik során a dolgokat utólag megbeszélték, soha el nem mulasztották a teljes felelősséget Van Winkle-né asszonyságra hárítani. A falu gyerekhada is örömrivalgásban tört ki, valahányszor Ripet látták közeledni. Részt vett szórakozásaikban, játékokat csinált nekik, sárkányeresztésre, parittyázásra tanította őket, hosszú történeteket mesélt szellemekről, boszorkányokról, indiánokról. Valahányszor végigballagott a falun, egész falka gyerek csimpaszkodott a ruhája szélébe, vagy akaszkodott a hátára, és üzött vele ezernyi tréfát büntetlenül. És az is biztos, hogy az egész környéken egyetlen kutya se ugatta meg soha.

Rip jellemének egyetlen gyengéje volt a leküzdhetetlen irtózás minden hasznos munkától. Nem mintha hiányzott volna belőle a szorgalom vagy a kitartás, hiszen gyakran előfordult, hogy egy vizes sziklán ülve, hosszú és oly súlyos horgászbottal a kezében, mint egy tatár lándzsa, naphosszat elhorgászott anélkül, hogy egyetlen pedzés még csak a halfogás reményét is felkelthette volna benne. Képes volt sörétes puskáját órákon át a vállán cipelni, erdőn,

mocsáron átgázolni, hegyet-völgyet bebarangolni, csak hogy pár mókust meg vadgalambot elejthessen. Soha nem utasította vissza a szomszéd kérését, még ha a legdurvább munkában szorult is segítségére; minden falusi mulatságban - tengerihántásban vagy kökerítés-rakásban élen járt. A falusi asszonyok őt bízták meg, ha valamire szükségük volt, és vele végeztettek el minden aprócska munkát, amit kevésbé előzőkeny férjeik nem csináltak meg nekik. Egyszóval Rip mindenki dolgával törődött, csak a magáéval nem, mert ami a családi kötelességeket és a maga tanyájának rendben tartását illeti - arra aztán képtelen volt.

Ki is jelentette, hogy az ő tanyáján nincs értelme dolgozni, mivel az az egész vidék legátközött darabka földje, minden tönkremegy rajta, és tönkre is fog menni, hiába is tenne bármit. A kerítése folyvást lerogyott, a tehene elbitangolt vagy becsörtetett a veteményes kertbe, az ő földjén bujábban nőtt a gaz, mint bárhol másutt, az eső biztosan mindig akkor eredt el, amikor neki künn lett volna sürgős dolga - így hát az ő keze alatt végül nem maradt más, csak egy kicsi darabka tengeri- meg burgonyaföld, de az is a környék leghitványabbul gondozott gazdasága volt.

Gyerekei is olyan rongyosak voltak és úgy elvadultak, mintha senkihez nem tartoztak volna. Sívőlvény fia, Rip, úgy tűnt, az apja formái szerint fogant, annak szokásait örökölte nyűtt ruháival együtt. Rendszerint az anyja sarkában feszített, mint valami csikó: az apja kimustrált bugyogóját viselte, és fél kézzel úgy tartotta vissza a lerogyástól, mint ahogy a finom hölgyek tartják a szoknyát rossz időben.

Mindazonáltal Rip Van Winkle boldog halandó volt. Bolondos, szelíd kedélyű fickó, aki a világot könnyen veszi, fehér vagy barna kenyeret eszik aszerint, hogy melyikhez jut legkisebb fáradsággal vagy bajjal, és inkább éheznek egy krajcáron, semhogy dolgozzék egy forintért. Az ilyen ember, ha békén hagyják, tökéletes boldogságban fűtyörészi végig az életet - de Ripnek ott volt a felesége, aki folyvást azt zümmögte a fülébe, hogy lusta, hanyag, és romlásba dönti a családját. Reggel, délben, este szakadatlanul járt a nyelve, s ha Rip válaszképp valamit is szólt vagy tett, az asszony ajkán nyomban a házi ékesszólás egész zuhataga fakadt, így Rip számára a szónoklatok kivédésére csak egyetlen mód maradt, ami aztán, hosszú gyakorlattal szokásává is csontosodott. Vállat vont, tagadólag megrázta a fejét, ég felé vetette tekintetét, de hang nem jött ki a torkán. Ám ez a módszer újabb szózuhatagot csalt elő az asszonyból, s így Rip számára nem maradt egyéb, mint visszavonulást fűjni és a házon kívüli tágasabb terekre húzódni - valójában ez az egyetlen fedezék, ahol a papucshős enyhelyet lelhet.

Rip egyetlen házi szövetségést csak Wolf nevű kutyájában talált, aki ugyanúgy papucs alatt szenvedett, mint a gazdája. Winkle-né asszonyság szerint ugyanis azok ketten cimborák voltak a mihasznaságban, sőt Wolfra még külön is görbeszemmel nézett, mert - úgymond - Rip folytonos csavargásának a kutya volt az oka. Wolf egyébként egy tiszteletre méltó eb valamennyi tulajdonságával rendelkezett, nálánál bátrabb kutya még soha nem cserkészett a vadonban - de van-e akkora bátorság, mely dacolni merne egy asszony nyelvének soha nem lankadó és mindent betöltő rémuralmával? Mihelyt Wolf a házba lépett, fülét lekonyította, farkát a lába közé kapta, és közben sűrű, lapos oldalpillantásokat vetett a ház úrnőjére, hogy a seprű vagy fakanál legkisebb rezdülésére vonyítva és villámgyorsan az ajtónál teremhessen.

Ahogy múltak az évek Rip Van Winkle házasetében, úgy lett egyre rosszabb a sora. Az epés kedély nemigen lágyul meg a korrallal, s a felvágott nyelv az egyetlen szerszám, amelyet a szakadatlan használat még jobban élesít. Hosszú ideig, valahányszor csak elűzték hazulról, Rip a falu bölcseiből, filozófusaiból és más naplopóiból alakult klub látogatásával vigasztalódott. E klub öfelsége III. György király pirosposzsgás képmásával megjelölt kis kocma előtti padon szokta volt tartani üléseit. Hosszú, lomha nyári napokon itt üldögéltek ők a hús árnyékban, csak úgy álmosan meghányták-vetették a falusi pletykákat, vagy vég nélküli, monoton

meséket meséltek a semmiről. Ám sok államférfinak megérte volna a pénzt, ha meghallhatja ama mélyenszántó vitákat, melyekre oly alkalmakkor került sor, amikor valami véletlenül arra vetődött utazó kezéből egy régi újságpéldányhoz jutott e jeles gyülekezet. Mily ünnepélyes csendben hallgatták ilyenkor a híreket, melyeket az iskolamester, Derrick Van Bummel hámozott ki lassan az újság betűiből. Ezt a takaros, tudós kis embert még a szótárban előforduló leghosszabb szavak sem tudták megrettenteni. Minő bölcsességgel vitatták meg ezután a közéletnek azokat az eseményeit, amelyek már jó néhány hónappal előbb lezajlottak!

A gyülekezet nézetein teljességgel uralkodott Nicholas Vedder, a falu egyik pátriárkája, egyszersmind a kocsmá gazdája. Az ajtóban ült reggeltől estig, csak éppen annyit mozdulva, hogy a nagy fa árnyékában mindig védve legyen a nap melegétől, minek következtében a szomszédok az ő mozgásaiból éppoly pontosan leolvashatták az időt, mint egy napóra számlapjáról. Szólni csak ritkán hallották, pipája viszont folyvást füstölt. Hívei (melyik nagy embernek nincsenek hívei) mégis tökéletesen megértették őt, s tudták a módját, hogyan értesüljenek véleményéről. Ha bármi olyat olvastak fel vagy meséltek, ami nem tetszett neki, látni lehetett, hogy hevesen szívja a pipáját és röviden, gyorsan, mérgesen pöfékel; ám ha kedvét lelte a hallottakban, lassan és nyugodtan szívta le a füstöt, és könnyű, békés felhőkben eregette újra elő; sőt a pipát néha ki is vette a szájából, engedve, hogy az illatos pára az orra körül bodorodjék, közben pedig a maradéktalan helyeslés jeleképp méltóságteljesen bólintott a fejével.

De a boldogtalan Ripet házsártos felesége végül még ebből a fedezékből is kiverte. Időnként ugyanis hirtelen rátört a békés gyülekezetre, és valamennyiüket alaposan leszidta. Még magának Nicholas Veddernek magasztos személyiségét sem kímélte e rettenetes sárkány vakmerő nyelve: nyíltan vádolta azzal, hogy ő bátorítja léhaságra Winkle-t.

Rip most már csaknem a kétségbeesés határára jutott. Hogy elkerülhesse a gazdaság körüli munkát és az asszony perelését, nem maradt más választása, mint hogy puskával a vállán az erdőben barangoljon. Le-leült ilyenkor egy fa tövébe, és tarisznyája tartalmát megosztotta Wolffal, akit sorstársának érzett a megpróbáltatásban. „Szegény Wolf - szokta ilyenkor mondani -, ugyancsak kutyának való életed van úrnőd jóvoltából. Sose búsulj komám, amíg engem látsz, mindig lesz egy jó barátod, aki melléd áll.” Wolf ilyenkor a farkát csóválta, sóvár tekintettel bámult gazdája arcába, s ha a kutya egyáltalán képes szánalomra, meggyőződése, hogy Wolf teljes szívvel viszonzta gazdája érzelmeit.

Egy ragyogó őszi barangolás közben Rip, anélkül, hogy észrevette volna, a Kaatskill-hegyek egyik legmagasabb pontjára kapaszkodott fel. Kedves szórakozásával, a mókusvadászattal mulatott, s a magányos hegyek vissza-visszaverték puskalövéseinek dörejét. Késő délután pihegve és fáradtan egy szakadék fölött emelkedő, hegyi pázsittal borított, zöld dombra heveredett. A fák között, egy résen át messzi mérföldekre lelátott az alacsonyabban fekvő erdők sűrűjére. A távolban megpillantotta a fenséges Hudson, amint messze, alant, néma méltósággal hömpölyög, és tükréről visszaverődik egy-egy bíborszínű felhő, vagy az üveg-felszínen bóbiskoló és lassan úszó bárka vitorlájának képe, s aztán elnyelik őt a távolban kékellő, messzi hegyek.

A másik oldalon mély, elhagyatott, vad, bozotos szurdokba pillantott le, melynek alját a fölötte meredő szirtekről leszakadt törmelék borította, s ahová a lenyugvó nap sugarai alig hatoltak. Rip egy ideig még feküdt és mélázva jártatta szemét a tájon. Fokozatosan közeledett az este, a hegyek hosszú kék árnyékot kezdtek vetni a völgyekre. Rip látta, hogy éjszaka lesz, mire hazaérhet a faluba, és mély sóhaj szakadt fel belőle, amikor arra gondolt, micsoda rémségeket kell elszenvednie Winkle asszonyságtól.

Éppen indulni készült lefelé, amikor távoli kiáltást hallott: „Rip Van Winkle! Rip Van Winkle!” Körülnézett, de nem látott egyebet, mint a hegy fölött kiterjesztett szárnyal, magánosan repülő varjút. Talán csak képzelődött, gondolta, újra megindult lefelé, amikor megint meghallotta a csendes alkonyi levegőben visszhangzó kiáltást: „Rip Van Winkle! Rip Van Winkle!” - ugyanakkor Wolf a hátán felborzolta a szőrét, halk morgással gazdája lábához húzódott, és aggódva bámult lefelé a szurdokba. Ripet is bizonytalan félelem kerítette hatalmába: nyugtalanul tekintett ő is ugyanabba az irányba, és akkor észrevette, hogy egy különös alak kúszik lassan felfelé a sziklákra, közben meggörnyed valami tehertől, amit a hátán cipel. Rip csodálkozott, hogy ezen az elhagyatott, magányos helyen emberi lénnel találkozik, de mivel úgy gondolta, hogy környékbeli ember lehet, aki segítségre szorul, tüstént le is sietett hozzá.

Amint közelebb ért, még jobban meglepődött az idegen külsején. Alacsony, zömök vállú, bozontos hajú, őszes szakála öreg fickó volt. Ódon hollandus divat szerint öltözött, derekán övvel megszorított zekét, kétféle anyagból varrt, kívül buggyos, oldalt egy sor gombbal és a térde alatt csokorral díszített térdnadrágot viselt. Hasas, szemmel láthatólag pálinkával telt hordót cipelt a vállán. Intett Ripnek, hogy jöjjön közelebb és segítsen neki. Némileg félénken és bizalmatlanul ugyan, de mégis a tőle megszokott készséggel tett eleget Rip a kérésnek, s most egymást váltva a tehercipelésben, mindketten a szűk szorosban kapaszkodtak felfelé, amely nyilván hegyipatak kiszáradt medre volt. Amint feljebb értek, Rip időnként elnyújtott, távoli mennydörgéshez hasonló zengést hallott, mely alkalmasint valami mély szakadékból, vagy inkább magas sziklák övezte hasadékból törhetett elő, mely felé most útjuk a göröngyös ösvényen vezetett. Rip megállt egy percre, majd azt hívén, hogy a dörgést a hegyek közt oly gyakori futó zivatar okozta, továbbhaladt. Miután a szakadékon túljutottak, körszínházszerű katlanhoz értek, melyet meredek szirtek öveztek. A szirtek pereméről fák ága nyúlt a katlan fölé, úgy hogy az azúrkék ég, és a fényben úszó alkonyi felhők csak itt-ott bukkantak elő. Rip és útítársa egész idő alatt szótlanul cipekedtek, jöllehet Rip oldalát erősen fúrta a kíváncsiság, hogy vajon mi okból szállítanak egy hordó pálinkát e vad hegyek közé. Ám az idegent valami különös és felfoghatatlan vette körül, ami tiszteletet parancsolt, és minden bizalmaskodásnak elejét vette.

A körszínházba lépve újabb csodálatos dolgok tűntek elő. Középen, egy sima helyen, furcsa külsejű embercsoport kuglizással foglalatzkodott. Szokatlan, idegen divat szerint öltöztek; egyesek rövid dolmányt, mások zekét viseltek, az övükben hosszú késeket, legtöbbjükön hatalmas térdnadrág lötyögött, olyan, mint a Ripet vezető emberé. Furcsa volt az arcuk is; az egyiknek széles képét és apró malacszemét nagy szakáll övezte; a másiknak az arca szinte csak egy orrból állt, rajta fehér cukorsüveg fejfedő, melynek ormán kakastoll díszelgett. Más-más formára nyírt, és más-más színű szakála volt mindegyiknek. Egyikükről lerítt, hogy ő a csapat parancsnoka. Kövér, viharvert képű öregúr volt, csipkés dolmányban, széles övvel és kurta karddal a derekán, magas, tolldíszes kalapban, piros harisnyában és masnival ékes, magas sarkú cipőben. Az egész csoport egy régi flamand festmény alakjaira emlékeztette Ripet; Van Shaick tiszteletesnek, a falu lelkészének úriszobájában látta a képet, melyet még az első telepesek hoztak át Hollandiából.

Ám Ripnek az tűnt fel legjobban, hogy, bár ezek az emberek nyilvánvalóan éppen szórakoztak, arckifejezésük váltig komor maradt, s oly titokzatos csendet tartottak, hogy Rip megítélése szerint ők voltak a legkomorabb mulatozók, akiket életében valaha látott. A jelenet némaságát semmi sem törte meg, csak a golyók zaja, mely, valahányszor elgurítottak egyet, olyan visszhangot keltett a hegyekben, mintha égiháború zengene.

Mikor Rip és útitársa közelebb ért, hirtelen abbahagyták a játékot, s olyan merev, szoborszerű bámulással és olyan furcsa, vad, fénytelen arccal meredtek rá, hogy Ripnek minden bátorsága az inába szállt, térde összekoccant. Útitársa most öblös fiaskókba töltötte a hordó tartalmát, majd intett neki, hogy szolgáljon fel a társaságnak. Rip félve és reszketve teljesítette a parancsot; a csoport tagjai halotti csendben nyelték a szeszt, majd folytatták a játékot.

Rip megilletődése és félelme lassan felengedett. Mikor senki sem nézett oda, még azt is megkockáztatta, hogy az italt megkóstolja: a kitűnő hollandus pálinka íze emlékeztette. Ripnek természetes állapota volt a szomjúság, így hát hamarosan engedett a csábításnak, és megint húzott a fiaskóból. Korty kortyot követett, míg végül Rip már oly gyakran társalgott a palackkal, hogy annak tartalma hamarosan úrrá lett érzékein, szeme mámoros ködben úszott, feje fokozatosan lejjebb kókadtt, s ő mély álomba merült.

Mikor felébredt, azon a zöld dombon találta magát, ahonnan először pillantotta meg a szurdokbeli öregembert. Megdörgölte a szemét - ragyogó, napfényes nyári reggel volt. Madarak röpködtek és csiviteltek a bokrok közt, a magasban vijjogva repült a sas a tiszta reggeli szellő szárnyán. „Csak nem aludtam itt egész éjszaka?” - tűnődött Rip. Emlékezetébe idézte, mi történt vele elalvása előtt. A pálinkáshordót cipelő öregember - a hegyi szakadék - a vad menetelés a sziklák közt - a búskomor kugliparti - a pálinkásflaskó - „Ó az a flaskó! - nyögött fel Rip - és mit mondok majd Winkle asszonyságnak?”

Körülnézett, a fegyverét kereste, de makulátlan, jól olajozott vadászpuskája helyett csak egy ócska, rozsdás csövű mordályt talált maga mellett, melynek závarja lejárt, agyát pedig megrágta a szű. Gyanakodni kezdett, hogy a komor hegyi mulatozók tréfálták meg; előbb leitatták pálinkával, majd elrabolták a fegyverét. Wolf is eltűnt, bár lehet, hogy éppen mókus vagy fogolypecsenye nyomában kóborolt el. Fütttyentett a kutyának, majd a nevét kiáltotta, de mindhiába; csak a visszhang ismételte a füttyszót és a kiáltást, a kutyának nyoma sem volt.

Úgy döntött, felkeresi az előző esti mulatozás színhelyét, s ha netán találkozik valakivel a társaságból, visszaköveteli a fegyvert meg a kutyáját. Amint felkelt, hogy elinduljon, úgy érezte, ízletei kissé merevek, hiányzik belőlük a szokott ruganyosság. „Az efféle hegyi pihenőhely már nem nekem való - gondolta Rip -, s ha a tegnapi tivornyától reumát kaptam volna, lesz mit hallgatnom Van Winkle asszonyságtól.” Némi ügyel-bajjal lejutott a szurdokba, a patakmedret is megtalálta, melyen ő és útitársa az előző este felkapaszkodtak, de ámulatára a mederben most tajtékzó, szikláról sziklára szökkenő vízár zuhogott alá, buzgó morajával megtöltve a szurdokot. Ripnek valahogy mégis sikerült a patak mentén felkapaszkodnia, nyírfacserjék, babér- és mogyoróbokrok sűrűjében. Bele-belegabalyodott a vadszőlőindákba, melyek csavarodó kacsáikkal néhol valóságos hálót szőttek az útjába.

Végül eljutott arra a helyre, ahol a sziklahasadék a körszínház alakú katlanba nyílt; ám ilyen nyílásnak most nyomát sem lelte. Magas, áthatolhatatlan szirtfal meredt elébe, rajta bukácsoló zuhatagban, fehér tajtékfelhőt verve vízesés omlott alá egy széles, mély medencébe, melyet a környező erdők árnyéka sötétbe burkolt. Itt hát szegény Rip megtorpan. Megint fütttyentett és kiáltott, hogy a kutyáját szólítsa, de válaszul csak egy csapat kósza varjú károgását hallhatta, amint magasan a levegőben, a napsütötte szakadék szélén csüngő, kiszáradt fa ágai körül keringtek, s mintha a magasban biztonságban érezve magukat, a szegény ember zavarán csúfolódtak volna. Mit tegyen? Reggel már jócskán elmúlt, éhes volt, mert még nem reggelizett. Bántotta a kutya meg a puska elvesztése, rettegve gondolt a feleségére, de végül is a hegyek közt mégsem halhat éhen! Megrázta a fejét, vállára vetette a rozsdás mordályt, majd bánatos és aggodalmas szívvel megindult hazafelé.

Amint a falu felé közeledett, sok emberrel találkozott, de ismerős köztük egy sem akadt, amin kicsit el is csodálkozott, hiszen úgy tudta, hogy széles e határban minden teremtetett lelket ismer. Ruházatuk is valamelyest különbözött attól, amelyhez szokva volt. Azok is hasonló meglepetéssel bámulták meg őt, s ha rápillantottak, valamennyien az állukat is megsimogatták. E mozdulat folytonos ismétlődése Ripet is arra indította, hogy önkéntelenül hasonlóképp tegyen, s ekkor nagy ámulatára észrevette, hogy szakálla rőfnyire megnőtt.

Ekkor már a falu szélére ért. Egy csapat ismeretlen gyerek szegődött a nyomába, hangosan csúfolták és ősz szakállára mutogattak. A kutyák is - köztük egyikben sem lelt régi ismerősre - megugatták, amint előttük elhaladt. De maga a falu is megváltozott: nagyobb lett és népesebb. Egész házsorok tűntek a szemébe, amiket még sohasem látott, sok régi ház pedig, ahol oly szívesen szokta volt az időt tölteni, teljesen eltűnt. Ismeretlen nevek díszleptek az ajtók fölött, idegen arcokat látott az ablakokban, minden idegen volt. Végül úgy érezte, hogy elméje cserbenhagyta, s azon tűnődött, hátha ő is meg az egész világ körülötte varázslat áldozatául esett. Semmi kétség, tulajdon szülőfalujában jár, melyet tegnap hagyott el, hiszen ott dombrodnak a Kaatskill-hegyek - ott csillog a távolban a Hudson ezüst tükre, és ott van minden domb és völgy, pontosan úgy, mint azelőtt. Rip keserves zavarban volt. „Az a fiaskó tegnap este - tűnődött - csúnyán megkeverte a fejem!”

Saját házához is csak bajosan talált vissza, s amint közeledett, néma félelem szorongatta, mert minden percben várta, mikor csattan fel Winkle asszonyág éles hangja. Ám ehelyett szomorú hanyatlás állapotában találta a házat - berogyott a tető, az ablakok kiestek, az ajtók kiszakadtak sarkaikból. A ház körül amolyan Wolf-formájú, éhenkórász kutya is ödögött. Rip a nevéen szólította, de a kuvasz csak mordult egyet, rávicsorította a fogát és továbbállt. Igazán nagyon barátságtalan volt. „Még a saját kutyám is elfelejtett!” - sóhajtott szegény Rip.

Belépett a házba, melyet, igaz ami igaz, Van Winkle asszonyág mindig pedáns rendben tartott. Most üres volt és elhanyagolt, emellett nyilvánvalóan lakatlan. Ez a kietlenség elnyomta Rip minden hitvesi félelmét, hangosan kiáltozni kezdte felesége és gyermekei nevét; az elhagyatott helyiségek egy pillanatig visszhangozták a kiáltást, majd mindent újra megült a csend.

Rip most továbbsietett, gyors léptekkel haladt régi menedéke, a falusi kocsmá felé. De azt sem lelte, hanem ormóttan, rozoga faépületet talált a helyén, nagy, ásító ablakokkal, melyek némelyike ki is volt törve, és a hiányzó táblákat ócska kalapok meg alsószoknyák maradványaival tömködték be, az ajtó felett pedig ez állt: „Unió Szálló, tulajdonos Jonathan Doolittle”. A nagy fa helyén, mely jótékony árnyékát a hajdani csendes hollandus fogadóra vetette, most hosszú, meztelen pózna állt, tetején valami piros, sapkához hasonló holmival; a póznán csillagok és csikok furcsa keverékével díszített lobogó lengett - csupa szokatlan és érthetetlen dolog Rip szemében. A fogadó cégtábláján azonban, mely alatt oly gyakran pipázgatott, fölismerte György király pirospozsgás képét, de még ez a kép is furcsa változáson ment át. A piros zubbonyt kék-barna váltotta fel, a kéz kardot markolt a jogar helyett, a fejet feltűrt szélű kalap díszítette, a kép alatt pedig nagy betűkkel ez állt:

WASHINGTON TÁBORNOK

Mint rendesen, most is seregnyi nép ögyelgett az ajtó előtt, de Rip senkit sem ismert közülük. Mintha a jellemük is megváltozott volna. Sürgölődés, izgalom, civakodás váltotta fel a régi, álmos, halvérű nyugalmat. Rip szeme hiába kereste a kerek képű, duplatokájú, bölcs Nicholas Veddert, aki hiú beszéd helyett füstfelhőket eregetett szép hosszú pipájából; Van Bummelt, az iskolamestert sem látta, aki oly szükös szóval szokta volt előbetűzgetni régi újságok tartalmát. Helyettük egy cingár, röpiratoktól duzzadó zsebű, epésképű fickó, csupa tűzzel a polgárok

jogairól, a választásokról, a kongresszus tagjairól, a szabadságról, a Bunker's Hill-i csatáról, a hetvenhatos hősekről meg miegymásról szavalt. Mindez bábeli zűrzavarként hatott a megkeveredett Van Winkle-re.

Rip megjelenése hosszú ősz szakállával, rozsdás vadászfegyverével, gondozatlan ruhájával és a seregyi asszonynéppel meg gyerekekkel a sarkában, hamarosan magára vonta a kocsmái politikusok figyelmét. Körülfogták, tetőtől talpig roppant kíváncsian szemügyre vették. Az iménti szónok közel furakodott hozzá s kissé félre vonta őt, megkérdezte tőle: „melyik pártra szavaz”. Rip csak bámult, tompa értetlenséggel. Egy másik apró, de sürgölődő ember karonfogta és lábujjhegyre állva suttogta a fülébe a kérdést: „szövetség-párti-e vagy demokrata?” Rip nagy zavarban volt, mert ezt a kérdést nem értette. Ekkor egy bölcs képű, öntelt, felgyűrt szélű, hegyes kalapot viselő idős úriember a könyökével mindenkit félrelökve utat tört magának a tömegben, és megállt Van Winkle előtt. Egyik karját csípőre téve, a másikat botjára támasztva, éles szemét és kalapja hegyét mintegy Rip lelke mélyére fúrva, zord hangon megkérdezte: „Fegyverrel a vállán és e csöcselékkel a sarkában vajon miért jött ide, a választás színhelyére? Vajon nem zendülést készül-e szítani a faluban?” „No de uraim! - kiáltott fel Rip némi rémülettel - szegény, csendes ember vagyok, ennek a helynek szülötte és hű alattvalója a királynak, kit isten sokáig éltesse!”

Erre általános zúgásban törtek ki a körülállók: „Tory! Tory! Kém! Szökevény! Elintézni! El vele!” A felgyűrt kalapos, fontoskodó ember csak nagy nehezen tudta a rendet helyreállítani, s ekkor tízszerte szigorúbbra vont szemöldökkel faggatta az ismeretlen bűnöst, hogy mi szél hozta erre és kit keres. A szegény Rip alázatosan megnyugtatta, hogy semmi rossz szándék nem vezérli, s hogy csupán néhány szomszédját keresi, akik itt, a kocsmá tájékán szoktak tanyázni.

- Nos, kik azok? - Nevezze meg őket!

Rip egy pillanatig gondolkodott, majd kérdezett:

- Hol van Nicholas Vedder?

Kis csend követte a kérdést, aztán vékony, sípoló hangon egy öregember válaszolt:

- Nicholas Vedder? Hiszen az már tizennyolc esztendeje halott! A fejfája is elkorhadt már a temetőben, már az sincs többé!

- Hát Brom Dutcher hol van?

- Az meg elment katonának, még a háború elején. Azt mondják, Stony Point ostrománál esett el - mások szerint az Antony-szikla alatt vihar érte utol és a tengerbe fúlt. Nem tudom, mi lett vele, azóta se jött vissza.

- És Van Bummel, az iskolamester?

- Az is elment a háborúba, nagy népfelkelő tábornok lett belőle, most kongresszusi tag.

Rip szíve összeszorult, amikor szülőfaluja és barátai sorsának e szomorú változásáról hallott, és rájött, hogy mily magányosan is áll a világban. Minden válasz meglepte, hiszen valamennyiben oly hosszú idő múlását és a dolgoknak oly roppant változását kellett látnia, amit megérteni nem tudott: háború - kongresszus - Stony Point. Barátai felől tovább már nem is mert érdeklődni, hanem kétségbeesetten felkiáltott:

- Hát egyikőtök sem ismeri Rip Van Winkle-t?

- Ó, Rip Winkle! - kiáltottak fel néhányan. - Hát persze! Hiszen ott, annak a fának támaszkodva áll Rip Van Winkle!

Rip a jelzett irányba nézett, s ott megpillantotta a maga tökéletes hasonmását, úgy, ahogy ő a hegyi útnak nekiindult volt; láthatólag ugyanolyan lusta és pont olyan toprongyos is. A szegény Rip most már teljesen megzavarodott. Immár kételkedett a maga azonosságában, s tűnődött, hogy önnönmaga-e, vagy valaki más. Zavara tetőfokán a feltűrt kalapos ember megkérdezte tőle, ki ő, és mi a neve?

- Csak a jóisten tudja! - kiáltott fel Rip már-már szinte eszelősen. - Nem önmagam vagyok, hanem valaki más - és az az alak ott, az vagyok én - nem - szóval valaki más bújt az én gúnyámba. Tegnap este még én voltam én, de fenn a hegyen elaludtam, aztán kicserélték a puskámat, majd minden megváltozott, én magam is, most pedig már azt sem tudom, mi a nevem, és ki is vagyok én!

Ekkor a körülállók jelentős pillantásokat kezdtek vetni egymásra, és ujjakkal a homlokukra mutogattak. Arról is sugdolóztak, hogy azt a mordályt biztonságba kéne helyezni, nehogy az öreg fickó valami kárt tehessen, mire a felgyűrt kalapos, fontoskodó ember elég sürgősen visszavonult. E válságos percben csinos fiatalasszony tört át a tömegen, hogy szemügyre vegye a fehér szakállú embert. Karján pufók gyerek ült, aki hangosan felsírt, amikor az öreget meglátta. „Csitte, Rip! - kiáltott az asszony -, csitte kis bolond! nem bánt a bácsi! - A gyerek neve, az anya alakja, hangjának csengése megannyi emlék sorát idézte fel Ripben.

- Mi a neved, jó asszony? - kérdezte.

- Judith Gardenier.

- És atyád neve?

- Ó, szegény atyám! Rip Van Winkle-nek hívták, de már húsz esztendeje, hogy puskával a vállán elment hazulról, és azóta se hallott róla senki. Csak a kutyája jött vissza, egyedül. Agyonlőtte magát, vagy az indiánok markába került, nem lehet tudni, kislány voltam még, amikor ez történt.

Ripnek most már csak egy kérdése maradt, de azt nagyon tétován rebegte:

- És anyád hol van?

- Nemrégien halt meg, isten nyugosztalja. Egy újangliai házalóval perelt, és olyan méregbe jött, hogy megpattant egy ér az agyában.

Ebben a hírben legalább volt cseppnyi biztató. A derék Rip most már nem tudott uralkodni magán, karjába fonta lányát és a gyermeket.

- Én vagyok az apád! - kiáltotta -, Rip Van Winkle, a hajdani ifjú - és az öreg Rip Van Winkle most! Hát senki sem emlékezik a szegény Rip Van Winkle-re?

Mindenki meglepetten állt, míg csak egy öregasszony előtipegve a tömegeből, és a szemöldökéhez illesztett tenyere alól a Rip arcára vetett pillantás után fel nem kiáltott:

- No, persze, hogy ő az! Ő maga - Rip Van Winkle! Hozta isten, öreg szomszéd! Aztán mit is csinált e hosszú húsz év alatt?

Rip hamar elmondta a meséjét, hiszen e húsz esztendő az ő számára csupán egyetlen éjszaka volt. A szomszédok némán bámulták, amíg hallgatták. Egyesek egymásra kacsintottak és fintorogtak. A felgyűrt kalapos, öntelt ember, aki a riadalom elmúltával ismét felbukkant a színen, ajkát lebiggyesztette és fejét csóválta - aminek általános fejcsóválás lett a következő az egész gyülekezet körében.

Mégis, végül az öreg Peter Vanderdonk véleményének elfogadása mellett döntöttek, aki éppen akkor ballagott lassan feléjük az úton. Vanderdonk annak a hasonló nevű történésznek leszá-

mazottja volt, aki az egyik legkorábbi beszámolót írta erről az országrésről. Peter, mint a falu legrégebb lakója, apróra ismerte a környék minden csodás eseményét és hagyományát. Ripet tüstént felismerte, előadását minden tekintetben kielégítő részletekkel támasztotta alá. Megnyugtatta a társaságot: őseitől, a történelemről reá hagyományozott adatok tanúskodnak arról, hogy a Kaatskill-hegyeket mindig is különös lények kísértették. Beigazolt tény, hogy a folyó és az országrész első felfedezője, a nagy Hendrick Hudson és legénysége a *Félholdról* amolyan szemlefelét tartott ott minden húsz esztendőben, ily módon lehetővé válik számára, hogy újra meglátogathassa vállalkozása színhelyét, és a gazda szemével őrizhesse a folyót és a róla elnevezett nagy várost. Egyszer Peter apja is látta őt meg embereit, amint régi hollandus ruháikban a hegy egyik üregében kugliztak, sőt, egy nyári délutánon maga Peter is hallotta golyóik dübörgését, mint távoli égzengést.

De minek is szaporítsam tovább a szót. A társaság szétszéledt, és a választás komolyabb kérdéseihez tért vissza. Ripet hazavitte a lánya, hogy lakjék a házában. Kényelmes, jól berendezett otthona, kövér, vidám gazdaember férje volt, kiből Rip felismerte ama gyerkőcök egyikét, akik annak idején a hátára csimpaszkodtak volt. Ami Rip fiát és örökösét, önmaga tökéletes hasonmását illeti, s akit az imént egy fának támaszkodva láttunk, neki a tanyán adtak volna munkát, de öröklött hajlama volt rá, hogy mindennel törődjék, csak a maga dolgával ne.

Rip most visszatért régi sétáihoz, szokásaihoz. Hamarosan megtalálta sok régi cimboráját, de mivel valamennyit alaposan megviselte az idő, Rip inkább az ifjabb nemzedék barátságát kereste, s ezek körében gyorsan meg is nőtt a népszerűsége.

Hogy otthon semmi dolga nem akadt, s most már elérte azt a kort, melyben az ember büntetlenül henyélhet, újra elfoglalta helyét a kocsmajátó előtt, ahol is a falu egyik pátriárkájaként, a régi „háború előtti idők” krónikásaként tisztelték. Bizonyos időbe telt, amíg a pletyka a rendes kerékvágásba bele tudott zökkenni, s amíg meg tudták vele értetni azokat a különös eseményeket, amelyek hosszú álma alatt történtek: miképp zajlott le a forradalmi háború, hogyan rázta le az ország a vén Anglia igáját, s hogy most Rip többé már nem őfelsége III. György király alattvalója, hanem az Egyesült Államok szabad polgára. Ám Rip nem volt politikus hajlandóságú ember, államokban és birodalmakban esett változások hidegen hagyták. Volt azonban egyfajta zsarnokság, mely alatt egykor hosszú évekig nyögött: a szoknyauralom. Ennek most már szerencséje vége, Rip felszabadult a nőuralom járma alól, úgy jöhetett-mehetett, ahogy jól esett neki, nem kellett többé Winkle asszonyosság zsarnokságától rettegnie. Mégis, valahányszor az asszony neve szóba került, Rip megrázta a fejét, vállat vont, és a szemét az égre vetette - amit éppen úgy lehetett a sorsába való belenyugvás kifejezéséként, mint a megszabadulásán érzett öröm jeleként felfogni.

Meséjét minden idegennek elmondta, aki csak megfordult Doolittle úr fogadójában. Eleinte meg lehetett figyelni, hogy valahányszor a történetet elmondja, bizonyos részleteket másként ad elő, ami nyilván abban leli magyarázatát, hogy álmából még csak nemrégiben riadt fel. Végül azonban elbeszéléséből pontosan az a történet kristályosodott ki, amelyet én most elmondtam, s amelyet a környéken minden férfi, asszony és gyerek szóról szóra tudott. Egyesek váltig úgy tettek, mintha egy szót sem hinnének belőle, azt hajtogatva, hogy Rip egy időre bizonyosan meghibbant, s ezzel az egy dologgal kapcsolatban ma sincs minden rendben nála. De az öreg hollandus lakosok általában teljes hitelt adnak a történetnek. Valahányszor nyári délutánokon a Kaatskill-hegyek felől égzengést hallanak, még manapság is azt mondják, Hendrick Hudson és legénysége kuglizik. A környék papucsférjeinek pedig, valahányszor az életet túl nehéznek érzik, az a hő óhajuk, bár húzhatnának egy nyugtató kortyot Rip Van Winkle flaskájából.

Jegyzet

Az ember azt hinné, hogy a fenti történetet Rótszakállú Frigyes császárról és a Kyffhäuser-hegyről szóló kis német babona sugallta Knickerbocker úrnak, viszont az alábbi jegyzetet ő maga csatolta a történethez, és ez megmutatja, hogy kétségtelen tényről van szó, melyet a tőle telhető hűséggel beszél el:

„Rip Van Winkle története talán hihetetlennek tűnik sokak szemében, de én teljesen hitelesnek tartom, mivel tudom, hogy a mi hollandus telepeink környéke sok csodás esemény és jelenség színhelye volt. Valóban, a Hudson-menti falvakban számos, ennél még furcsább történetet is hallottam, hitelükhöz pedig semmi kétség nem férhet. Rip Van Winkle-lel magam is beszéltem, s mikor utoljára láttam, igen tiszteletre méltó öreg férfiú volt, oly tiszta eszű és logikus gondolkodású minden egyéb kérdésben, hogy azt minden lelkiismeretes embernek tekintetbe kell vennie; sőt, az ügyről egy bizonylatot is láttam, melyet egy tartományi bíró a saját keze írásával vett fel, s melyen egy kereszt jelezte az aláírást. A történet valóságához ilyenformán semmi kétség nem fér.

D. K.”

Utóirat

Knickerbocker úr naplójában a következő úti jegyzeteket találjuk:

„A Kaatsberg- vagy Catskill-hegyek vidéke mindig csodás történetekkel volt tele. Az indiánok azt hitték, hogy szellemek lakják, akik befolyásolják az időjárást, hol napsütést, hol felhőt hozván a tájra, és a vadászatra kedvező vagy kedvezőtlen évszakot küldenek. Egy indián vénasszony uralkodik rajtuk, akiről azt mondják, hogy e szellemek anyja. A Catskill-hegyek legmagasabb csúcsán lakik, és az ő dolga a megfelelő órán kinyitni meg becsukni a nappal és éjszaka ajtóit. Ő akasztja fel az újhordat az égre, a régieket meg csillagokká vagdossa szét. Szárazság idején, ha megfelelőképpen engesztelik, pókhálóból és reggeli harmatból könnyű nyári felhőket sző, melyeket a hegy gerincéről, mint kártolt gyapotpelyheket egyenként bocsát alá, s ezek a levegőben úsznak mindaddig, amíg a nap hevén fel nem oldódnak; akkor lágy zápor formájában leesnek, s ettől óránként egy hüvelyknyi sebességgel sarjad a fű, érik a gyümölcs és nő a gabona. De ha az öregasszony valamiért megharagszik, tintafekete felhőket gyülekeztet össze, közibük ül, mint egy pohos pók a hálója közepére; s ha ezek a felhők kitörnek, jaj a völgyeknek!

Az indián hagyomány szerint valamikor régen létezett egy Manitou, azaz szellem, aki a Catskill-hegyek legvadabb zugaiban tanyázott, és gonosz örömét lelte abban, hogy mindenféle bajt és bosszúságot zúdított a vörösbőrűekre. Néha medve, párduc vagy szarvas alakját öltötte, és a meglepett vadászt fárasztó üldözésre csábítva, sűrű erdőkbe és vad szirtre csalta, majd hangos hahotával eltűnt, kiugró szakadék vagy rohanó hegyipatak szélén hagyva a vadászt.

Manitou kedvenc tanyáját ma is mutogatják. Hatalmas szikla, illetve szirt ez a hegység legelhagyottabb helyén, és a kúszónövényekről és vadvirágokról, melyek oly gazdagon virítanak a környéken, Kertsziklának nevezik. A szikla tövénél kicsi tó van, a magános bölömbika meg a víz színét borító tündérrózsák levelein összetekeredve sütkérező vízisiklók tanyája. Ezt a helyet az indiánok roppantul tisztelték, olyannyira, hogy még a legbátrabb vadász sem merte volna a vadat ezen a környéken üldözőbe venni. Egy alkalommal azonban egy eltévedt vadász a Kertszikla közelébe ért, ahol egy csomó faágra tűzött tökhéjat talált. Megragadta az egyiket, magával vitte, de a menekülés izgalmaiban leejtette a sziklák közé, mire onnan tüstént bővizű patak tört elő, mely magával ragadta a vadászt, szakadékokba sodorta, ahol halálra zúzódtott; a patak folytatta útját a Hudson felé. Máig is folyik, és azonos ama patakkal, melynek neve Kaaterskill.”

A TENGERI ÚT

*Kifürkészlek, hajók, hajók
a tágas tengeren,
És meglesem az árnyatok:
Mi végre vagytok
Miért suhantok,
S a célotok hol van, mely helyen?
Az egyik külföldre megy, árukat ad-vesz és kereskedik,
A másik harcba készül, hazáért bátran vitézkedik,
Kincses, bő rakománnyal gazdagon jó haza a harmadik.
Mondd hát, hová akarsz te szállni, Képzelet?*

RÉGI DAL

Az Európába látogató amerikai számára kitűnő előkészület a hosszú tengeri út, melyet meg kell tennie. A szárazföldi tájak és foglalatosságok átmeneti hiánya ugyanis olyan lelkiállapotot teremt, amely különösen alkalmas új és élénk benyomások befogadására. A két féltekét elválasztó roppant vízterület olyan, mint egy üres lap az életben. Itt nincs meg az a fokozatos átmenet, amellyel, mint Európában, az egyes országok és népek jellegzetességei szinte észrevétlenül oldódnak át egymásba. Mihelyt a szárazföld, melyet elhagyott, eltűnik az ember szeme elől, mintha ürességgé változna körülötte minden, egészen addig, amíg a túlsó partra nem lép, ahol tüstént egy másik világ sürgésébe és újdonságába zuhan bele.

Szárazföldi utazásnál megvan a táj folyamatossága, emberek és mozzanatok összefüggő sora, amelyek továbbfűzik az élményt, és csökkentik a távollét és elválás hatását. Való igaz, hogy a zarándokút minden állomásáról egy „folyvást hosszabbodó láncot” vonszolunk magunkkal, de ez a lánc szakadatlan: szemenként visszanyomozhatjuk, és úgy is érezzük, hogy az utolsó szem még mindig az otthonhoz kapcsol. Ám egy hosszú tengeri utazás egyszerre szakít el. Tudtukra adja, hogy elszabadultunk megszokott életünk biztos horgonyáról, s egy ismeretlen világ hullámainak játékszerévé lettünk. A tengeri utazás nem csupán képzeletbeli, hanem valóságos árkot von köztünk és otthonunk között - olyan árkot, melyben vihar is dúlhat, s ahol félelem, bizonytalanság uralkodik, ahol a távolság az érzékelhető, s a visszatérés a kérdéses.

Legalábbis így éreztem én. Amikor szülőföldem utolsó kék sávját mint felhőt láttam eltűnni a szemhatáron, úgy éreztem, hogy becsuktam a világ és gondjai egyik kötetét, s hogy van még időm elmélkedésre, mielőtt kinyitnám a másikat. S a szemem elől most eltűnő földet is, mely mindent magába zár, ami kedves nekem az életben, mily viszontagságok rázhatják meg mielőtt újra megláthatom, s mily változások mehetnek még végbe énbennem is. Mert, mikor vándorútra kelünk, vajon tudhatjuk-e, merre sodor a lét kiszámíthatatlan folyama, hogy visszatérünk-e, megengedi-e vajon a sors, hogy viszontlássuk a tájat, hol gyermekkorunkat töltöttük?

Azt mondtam az imént, hogy a tengeren minden üresség; helyesbítenem kell ezt a kifejezést. Az olyan ember számára, aki szívesen ábrándozik, vagy szeret álmodozásba merülni, a tengeri utazás bőségesen nyújt anyagot az elmélkedéshez, bár ez az anyag jobbra a mélység és égi magasság csodáiból áll, melyek többnyire elvonják az elmét a világi tárgyokról. Csendes napon gyönyörűséggel hajoltam ki a fedélzetkorláton vagy másztam fel a főárboc kosaráig, hogy ott órák hosszat elmerengjek a nyári tenger csendes kebelén, vagy megbámuljam a látó-

határ felett éppen felbukkant, arányló felhőtornyokat, s elgondoljam, hogy azok tündérbirodalmak, melyeket saját képzeletem teremtményeivel népesítek be, vagy hogy bámuljam a lágyan hullámzó habokat, amint ezüst hömpölygéssel gördülnek tova, és alkalmasint ama boldog partokon pihennek el.

A biztonság és rettegés kevert, édes érzésével bámultam abból a szédítő magasból a mélyvíz szörnyetegeit és zabolátlan szökelléseiket; falkányi delfint, amint a hajó orra körül sűrögtek, a kardhalat, amint lomha testét a víz színe fölé emelte, vagy a falánk cápát, amint dárdaként hasított keresztül a kék vízen. Képzeletem felidézte mindazt, amit az alattam elterülő vízi-világról hallottam vagy olvastam - az uszonyos falkát, mely mérhetetlen mélységű völgyein barangol, az alakatlan szörnyeket, melyek a föld legmélyebb fundamentumán bújnak meg, s mindama vad képzelmeket, melyek a halászberek és tengerészek elbeszéléseit duzzasztják.

Máskor meg az óceán peremén sikló távoli vitorla volt hívságos töprengéseim tárgya. Mily érdekes is a világnak egy ilyen kicsi darabkája, amint siet, hogy újra csatlakozzék a lét nagy tömegéhez! Az emberi leleményességnek mily dicső monumentuma ez, mely bizonyos tekintetben legyőzte a szelet és hullámot, összekapcsolta a világ végeit, áldást visz egyiktől a másikhoz, észak terméketlen tájait elárasztja dél minden fényűző cikkével, a tudás fényét és a kulturált élet melegét terjeszti, s ezáltal összekapcsolja a szétszórt emberi faj népeit, holott közéjük a természet áthághatatlan látszó gátat emelt!

Egy napon észrevettük, hogy a távolban a hullámok alakatlan tárgyat sodornak. A tengeren minden felkelti az ember figyelmét, ami megtöri a végtelen vízsívatag egyhangúságát. Egy árbo c volt; a hajó nyilván teljesen megsemmisült, mivel az árbocon még ott látszottak a kendők maradványai, melyekkel a legénység egy része ehhez a gerendához kötötte magát, hogy a hullámok el ne sodorják őket. Semmi nyom nem maradt, amiből a hajó nevét meg lehetett volna állapítani. A roncsdarab bizonyára már hónapok óta hanyódott a habokon, egész kagylóréteg tapadt rá, hosszú tengeri algafonal lebegett az oldalán. De hol a legénység? - kérdeztem gondolatban. A tusának már régen vége, alámerültek az üvöltő viharban, csontjaik a tengerfenék sziklaüregeiben fehérlenek. Csend és feledés zárult be felettük, akárcsak a hullámok, és nincs senki, aki elmondhatná pusztulásuk történetét. Mennyi sóhaj röppenhetett e hajó nyomában! Mennyi ima szállhatott az égre az elárvult otthoni tűzhelyekről! Mily gyakran görnyedhetett a kedves, a feleség, az anya a napi újság fölé, remélve, hogy valami váratlan hírt hoz a nagy víznek erről a vándoráról! Hogy sötétült a remény aggodássá, az aggodás félelemmé, s a félelem kétségbeeséssé! Ó, jaj! Egyetlen emlékjel sem térhet vissza, mely a szerető szívet vigasztalná. Többet, mint hogy a hajó kifutott a kikötőből „és többé nem hallottak róla!”, soha megtudni nem lehet.

A roncs látványa, mint rendesen, számos komor történetet idézett fel. Különösen este, amikor az addig kedvező idő borúsra és fenyegetőre fordult, jelezve ama hirtelen viharok egyikét, amelyek a nyári utazás derűjét néha megtörik. Mialatt a hajófülkében egy lámpa tompa fényet tette a félhomályt még félelmetesebbé, körbeültünk, s mindenki elmondta a maga történetét hajótörésekről és pusztulásról. Engem különösen a kapitány által elmondott rövid történet ütött meg.

„Egy alkalommal - mesélte - pompás, erős hajón Új Foundland zátonyai fölött hajóztunk a sűrű ködben. Gyakori a köd azokon a tájakon, s ezúttal oly sűrű volt, hogy még nappal sem engedte, hogy messzire lássunk; éjszakára oly vastag lett, hogy a hajó kétszeres hosszánál messzebb már semmiféle tárgyat nem tudtunk megkülönböztetni. A főárbot kivilágítottam és őrszemeket állítottam, hogy ügyeljenek a halászbárkákra, ezek ugyanis gyakran vetnek horgonyt a zátonyokon. Pompás szelünk volt, nagy sebességgel siklottunk a vízen. Egyszer csak az ör riasztójelzését hallottuk: „Hajó előttünk!” - de alighogy kimondta, máris rajta

voltunk. Egy kis szkúner volt, pontosan keresztben állt előttünk, lehorgonyozva. Az egész legénység aludt, s elmulasztott jelzőlámpát kitenni. Derékba kaptuk. A mi hajónk ereje, mérete, súlya a szkúnert víz alá sodorta, mi elsiklottunk fölötte és továbbrohantunk. Míg a recsegő roncs süllyedt alattunk, megpillantottam két vagy három félmeztelen, nyomorult embert, amint kirohantak a hajófülkéből; épp hogy kiugrottak az ágyból, máris sikoltva elmerültek a hullámokban. Hallottam még a fuldoklóknak a szél zúgásába vegyülő kiáltását. Aztán a szélroham, mely a hangot elhozta, bennünket oly távolra sodort, hogy már semmit sem hallottunk. Sohasem fogom elfeledni azt a kiáltást! Bizonyos idő telt bele, míg a hajót vissza tudtuk fordítani, oly sebesen haladt. Visszatértünk arra a helyre, ahol a bárka legvalószínűbb feltevésünk szerint horgonyzott. Több órán át cirkáltunk ott a sűrű ködben. Jelzőlövéseket adtunk le, hallgatództunk, hátha meghalljuk az életben maradottak kiáltását. De minden csendes volt - soha többé nem láttuk őket és semmit nem hallottunk felőlük.”

Megvallom, ezek a történetek egy időre minden szép gondolatomnak végét vetették. Éjszaka a vihar erősödött, s a tengert szörnyű zűrzavarba korbácsolta. Nyargaló ár és megtört hullámok félelmetes, komor moraja hallatszott. Mélység szólítá a mélységet. Néha az égen tornyosuló fellegek fekete tömegét cikázó villámok hasították ketté, fényük végigvillódzott a tajtékzó habokon, s kétszeresen félelmissé tette az utánuk következő sötétséget. Mennydörgés morajlott a vad vízsviatag fölött, és hosszan visszhangzott a hullámhegyekről. Mikor láttam, hogy tántorog és hánykolódik a hajó e dübörgő mélységek között, csodának éreztem, hogy újra visszanyeri egyensúlyát és megtartja fürgeségét. A vitorlarúdjai időnként a vizet érintették, orrát csaknem eltemették a hullámok. Néha úgy látszott, hogy egy fenyegető hullám elborítja, s csakis a kormányrúd ügyes mozdulata menti meg a megrázkódtatástól.

Mikor fülkémbe visszatértem, a szörnyű élmény ide is elkísért. A kötélzet között füttyülő szél úgy hangzott, mintha gyászolók sírnának. Félelmetes volt az árbocok csikorgása és a megfeszülő hajópallók nyögése, amint a hajó a háborgó tengerrel küszködött. A hajó oldalához csapódó hullámok rohanását és szinte a fülemben felharsanó dőrejét hallgatva, úgy tűnt, hogy maga a halál dühöng prédára lesve ez úszó börtön körül; és meg is találhatja útját ide, hacsak egyetlen szög meglazul vagy egyetlen ereszték megnyílik.

A másnapi pompás idő, nyugodt tenger és kedvező szél hamarosan elűzte e szomorú gondolatokat. A tengeren lehetetlen ellenállni a szép idő és a kedvező szél boldogító hatásának. Mikor minden vitorla vászna felröppen, dagad a szélben, és a hajó vidáman siklik a fodros hullámokon, mily nagyszerűnek, mily diadalmasnak tűnik - mennyire az óceán urának látjuk!

Egész kötetet tölthetnék meg a tengeri utazással kapcsolatos álmodozásaimmal - mivel nálam csaknem megszakítatlan álmodozást jelent -, de hát már ideje partra szállnom.

Fényes nyári reggelen hangzott fel az árboc tetejéről az izgalmas kiáltás: „Föld!” A gyönyörűségnek azt a rengeteg érzését, amely egy amerikai keblét betölti, amikor Európát először megpillantja, csak az tudja elképzelni, aki egyszer már maga is átélte. Már maga a név is eszmetársítások egész sorát idézi fel. Az ígéret földje ez, mely mindattól hemzseg, amit az ifjúkor hallott, vagy ami a szorgos évek tanulmányainak tárgya volt.

Ettől kezdve a megérkezés pillanatáig minden csupa lázas izgalom. Feszült érdeklődéssel figyeltünk mindent: a part körül oltalmazó óriásokként portyázó hadihajókat, Írországnak a Csatornába nyúló hegyfokait, a felhőkbe magasodó walesi hegyeket. Amint a Mersey-n felfelé haladtunk, távcsővel kutattam végig a partokat. Szemem gyönyörűséggel pihent a csinos házacskákon, takaros bokrokon és zöld gyeptáblákon. Megpillantottam egy borostyán-beszötte apátság omladozó romját is, majd egy szomszédos hegy ormáról emelkedő falusi templom keskeny tornyát - mindez Angliára volt jellemző.

Kedvező dagály és szél mellett hajónk tüstént a kikötőgáthoz állhatott, nagy tömeg szorongott itt; némelyikük csak bámész kíváncsiskodó, mások barátaikat vagy rokonaikat várják mohón. Felismertem a kereskedőt, akinek a hajó rakománya szólt: elárulta számítón ráncba vont szemöldöke és nyugtalan külseje. Kezét zsebre dugta, gondolatokba mélyedten füttyörészett fel és alá járkálva azon a kis helyen, amelyet a tömeg, személye pillanatnyi fontosságának tiszteletet adva, szabadon hagyott a számára. Meg-megújuló éljenzések és üdvkiáltások harsantak fel a part és a hajó között, valahányszor ismerősök vették észre egymást. Különös figyelmet szenteltem egy egyszerű külsejű asszonynak, aki érdekesen viselkedett. Előrehajolt a tömegből, szeme gyors pillantással fürkészte a part felé közeledő hajót, hogy ott felfedezhessen egy várva várt arcot. Már-már csalódottnak és kétségbeesettnek látszott, amikor egy halk hang a nevére szólította. Egy szegény matróz hangja volt, aki az egész utat betegen töltötte, s a hajó valamennyi utasának rokonszenvét elnyerte. Mikor jó idő volt, matróztársai a fedélzeten fekvőhelyet terítettek ki számára az árnyékban, betegsége utóbb mégis oly rosszra fordult, hogy függőágyából már nem mozdult, s csak azt rebegte, hogy mielőtt meghal, szeretné látni a feleségét. A fedélzetre segítették, mikor felfelé vitorláztunk a folyón, s most oly soványan és halálsápadtan dőlt az ágyneműjére, hogy nem csodálható, ha még a szerető szem sem ismerhette fel. Ám az asszony szeme tüstént feléje villant, amikor a hangját meghallotta - és azonnal tengernyi bánatot is meglátott rajta; összekulcsolta kezét, halk sikolyt hallatott, majd kezét tördelve, néma kínban állt ott.

Csupa sürgés és sietség lett most minden; ismerősök találkoztak, barátok köszöntötték egymást, üzletemberek tárgyaltak. Csak én voltam egyedül, s csak nekem nem volt semmi dolgom. Nem volt barátom, akivel találkozom, felém nem harsant üdvkiáltás. Őseim földjére léptem - de éreztem, idegen vagyok itt.

AZ AVON-PARTI STRATFORD

*Lágyan folyó Avon, kis ezüstös habok,
Hol Shakespeare halhatatlan művet álmodott,
Tündérsereg táncol zöld fűágya fölött,
Mert hol feje pihent, megszentelt az a föld.*

GARRICK

Az olyan otthontalan ember, aki széles e világon egy talpalatnyi földet sem mondhat igazán a magáénak, a függetlenségnek, sőt a birtokosság érzésének pillanatnyi élvezetét meríti abból, ha egy napi fárasztó utazás után lerúghatja a csizmáját, és lábát papucsba dugva, kinyújthatja tagjait egy fogadó tűzhelye mellett. Ilyenkor mit sem törődik a kinti világgal; királyságok emelkedhetnek vagy bukhatnak, de ő, mindaddig, amíg van miből kifizetnie a számlát, ott és akkor igazi fejedelme mindannak, amit maga körül lát. Trónja a karosszék, jogara a piszkavas, s vitathatatlan birodalma a mintegy tizenkét négyzetlábnyi kis fogadószoza, íme, az élet bizonytalanságának sűrűjéből elragadott morzsányi bizonyosság; napsütötte perc, mely nyájasan pillant ki egy borús nap fellegei mögül; az olyan ember, aki már valamelyest haladt a lét zarándokútján, tudja, hogy mily fontos dolog még az öröm morzsáival és perceivel is bölcsen gazdálkodni. „Meg sem pihenhetek a fogadómban...?” - ez járt az eszemben, miközben a tüzet megpiszkáltam, és karosszékemben hátradőlve a Stratford-on-Avon-i *Vörös Ló* kis fogadószozájában elégedetten körülpillantottam.

Agyamon éppen az édes Shakespeare szavai suhantak át, amikor a templom tornyában, ahol a költő hamvai pihennek, éjfél ütött az óra. Gyenge kopogás hallatszott az ajtón, csinos szobalány dugta be mosolygós arcát, némi habozással érdeklődve, hogy csengettem-e. Elértettem a szerény célzást - ideje már visszavonulnom. Az abszolút uralomról szőtt álmom véget ért, s mint előrelátó fejedelem, hogy trónomtól meg ne foszsanak, magam mondtam le, s a stratfordi útikalauzt hálótársul a hónom alá csapva, nyugovóra tértem, majd egész éjszaka Shakespeare-ről, a jubileumról és David Garrickről álmodtam.

Másnap ama pezsdítő reggelek egyikére ébredtem, melyek kora tavasszal néha felragyognak: március közepe volt, a hosszú téli fagy hirtelen fölengedett, az északi szél kiadta végső mérgét, és a nyugat felől előlopakodó langyos levegő az élet fuvalmát lehelte a természetre, hogy minden bimbóból, rügyből illatot, szépséget fakasszon.

Költői zarándokút hozott Stratfordba. Első utam abba a házba vezetett, ahol Shakespeare született, s ahol a hagyomány szerint apja mesterségét, a gyapjufésülést tanulta. Kicsi, jelentéktelen, fából és vakolatból összerótt épület ez, igazi, géniusznak való kiköltő-hely, hiszen tudvalevő, hogy a géniusz szívesen neveli fiókáit elhagyatott sarkokban. A szegényes szobák falait mindenféle nemzet minden rendű és rangú zarándokának aláírásai és feliratai díszítették, hercegtől parasztig - egyszerű, de beszédes jelöl annak az egyetemes tiszteletnek, amellyel az emberiség a természet e nagy költője előtt hódol.

A házat bőbeszédű, fagytól piros képű, aggodalmas, élénk, kékszemű idős hölgy mutogatta, fejét lenszőke haj díszítette, a mesterséges fürtök roppant mocskos sapka alól kunkorodtak elő. Különös buzgalommal mutogatta ama relikviákat, amelyek itt éppoly bőven megtalálhatók, mint minden más híres zarándokhelyen. Látható itt annak a kovás-puskának rozszant agya, mellyel Shakespeare vándorkalandjai során a szarvast elejtette. Ugyancsak itt látható Shakespeare dohányos-szelencéje, ami arra mutat, hogy a dohányzásban Sir Walter Raleigh riválisa volt; itt van a kard is, mellyel Hamletet játszotta, valamint az a lámpás is, melynek fényénél Lőrinc barát Rómeót és Júliát megtalálta a kriptában! Bő utánpótlás akad Shakespeare kedvenc eperfájából is,

mely az önszaporításnak ugyanazzal a csodás tulajdonságával látszik kitűnni, mint Krisztus keresztfája - ebből is annyi van ugyanis, hogy egész hadihajóra való faanyag kitelnék belőle.

A legnépszerűbb tárgy a ritkaságok közt mégis Shakespeare széke. Egy piciny, homályos szobában, Shakespeare atyjának egykori boltja mögött, a kandalló melletti sarokban áll. Alkalmasint gyakran ült itt Shakespeare gyermekkorában, innen bámulta sóvár szemmel a parázs fölött lassan forduló nyársat, vagy hallgatta esténként a stratfordi cimborák meg a pletykás vénasszonyok temetői meséit, vagy az Anglia viharos múltjából merített legendás történeteit. Ebbe a székbe minden látogató is bele szokott ülni; azért-e, hogy a bárd ihletéből merítsen valamit - nem tudnám megmondani, csupán megemlítem a tényt. Vezetőnőm bizalmasan azt is közölte velem, hogy bár a szék kemény tölgyfából készült, a látogatók rajongása akkora volt, hogy három évenként legalább egyszer újra kellett fenekeltetni. E székről még azt is érdemes feljegyezni, hogy van benne valami a loretoi Santa Casa vagy az arab varázsló székének repülő természetéből, mert, bár néhány esztendővel ezelőtt eladták valami északi hercegnőnek, mégis, bármily különösnek tűnik, azóta megtalálta régi helyét a kandalló-sarokban.

Könnyen hívő lélek vagyok az ilyen dolgokban, el is tűröm, hogy becsapjanak, feltéve, hogy a csalás kedves és nem kerül semmibe. Készségesen hiszek ereklyékben, legendákban, valamint manókról és nagy emberekről szóló helyi történetekben, és ezt mindazoknak ajánlhatom, akik a maguk szórakozására utaznak. Mert mit számít nekünk, hogy e történetek igazak-e vagy koholtak, mindaddig, amíg hitelükről meg tudjuk győzni magunkat, és a valóság varázsát élvezzük bennük? Az efféle dolgokban tanúsított derűs hiszékenységnél pompásabb dolog nincs is a világon; ezúttal a hiszékenységben oly messzire mentem, hogy vezetőnőmnek még azt az állítását is készpénznek vettem, hogy a költő egyeneságú leszármazottja; ám ekkor, hiszékenységem elleni szerencsés fordulatképp, saját művét, egy dráma kéziratát nyomta a kezembe, miáltal a vérrokonságba vetett hitem tüstént alapjaiban megrendült.

Shakespeare születési helyétől mindössze néhány lépés a sírja. A stratfordi templom szentélyében temették el. A templom tágas, méltóságteljes épület, melyet megkoptatott az idő, de még mindig gazdag rajta a díszítés. Az Avon folyó partján áll, dús lombokkal övezett helyen, melyet a város peremétől a környező kertek választanak el. Csendes és magános zug ez, a temetőkert alatt halk morajjal siet tova a folyó, a parti szilfák mélyen hajolnak a tiszta víztükör fölé. Hársfasétány vezet a temetőkert kapujától a templomi bejáratához; a hársak ágai oly különös módon összegabalyodtak, hogy nyáron a sétány fölé valóságos lomblugas borul. A sírokat benőtte a fű, a szürke sírkövek némelyike már mélyen a talajba süllyedt, s valamennyit félig belepte a moha, mely ugyanúgy zöldell a tiszteletre méltó ódon épületen is. A falak zugaiban és repedéseiben apró madarak fészkelnek, szárnyshogásuk és csiripelésük folyvást hallik; varjak úsznak és kárognak a levegőben a magas, szürke templomtorony körül.

Barangolásaim során összeakadtam Edmondsszal, a deresfejű egyházfival; a templomkulcsért haza kellett mennie, és én elkísértem. Gyerekkora óta, immár nyolevan esztendeje Stratfordban él, de még mindig tetterős embernek érzi magát, azzal a jelentéktelen változással, hogy néhány esztendeje a lába csaknem teljesen cserbenhagyta. Lakása az Avonra és a folyópartot szegélyező mezőkre néző, kicsiny házikó a csín, rend és melegség mintaképe, mely ebben az országban a legszerényebb lakóhelyen is elárad. Alacsony, meszelt falú, gonddal tisztára súrolt, kőpadlós helyiség tölti be a fogadó, konyha és előcsarnok szerepét. A konyhaszekrényen ón- és agyagedények csillogó sora. Öreg tölgyfaasztal gonddal tisztított és fényesített lapján családi biblia és imakönyv fekszik, a ládafiában a család könyvtára: féltucatnyi sokat forgatott kötet. A szoba másik oldalán a kunyhó berendezésének oly fontos darabja, az állóórátik-takkol; egyik oldalára fényes melegítő fazék van akasztva, a másikhoz az öregember csontfogantyús vasárnapi sétabotja támaszkodik. A kandalló, annak rendje és módja szerint, elég széles és mély, hogy előterében bőven jusson hely egy pletykázó csoportnak. Most az

egyik sarokban az öregember unokája, egy csinos, kékszemű leány ül és varrogat, a másikban pedig egy megvénült cimbora, aki a John Ange névre hallgat, s aki, mint értesültem, az öregnek még gyerekkori pajtása. Együtt játszottak, mint gyerekek, együtt dolgoztak, mikor felnőttek, s most, az élet alkonyán pletykálkodva együtt tipegnek a sír felé, s lehet, hogy hamarosan együtt hantolják majd el őket a szomszédos temetőben. Bizony, ritkaság, hogy két életfolyam ily egyenletesen és békésen haladjon egymás mellett; ilyesmit az ember csak a világnak efféle csendes, „eldugott zugában” tapasztalhat.

Reméltem, hogy a két öreg krónikástól megtudok valami hagyományos történetet a bádról, de semmi újat nem tudtak mondani. A hosszú évek, melyek során Shakespeare írásait viszonylagos feledés borította, élettörténetét is homályba burkolták, s jó- vagy balszerencséje, hogy az életrajzírokra nem maradt egyéb, mint maroknyi feltevés.

Az egyházfit és barátját a híres stratfordi jubileum idején ácsként alkalmazták. Emlékeztek az ünnepség fő mozgatójára és az előkészületek felügyelőjére, Garrickre, aki az egyházfi szerint „alacsony, köpcös, élénk, fontoskodó ember” volt. John Ange Shakespeare eperfája kivágásánál is segédkezett, s a fa egyik darabkáját eladás céljából mindig a zsebében is hordta; az irodalmi képzelőerőnek minden bizonnyal utolérhetetlen élenktője lehet ez a fadarab.

Nagy bánatomra ez a két érdemes férfiú roppant kétkedően nyilatkozott arról az ékesszóló asszonyságról, aki a Shakespeare-házat mutogatja. John Ange a fejét csóválta, mikor a hölgy birtokában levő értékes ereklyéről, különösen pedig az eperfa maradványairól került szó, az öreg egyházfi pedig azt is kétségbe vonta, hogy Shakespeare egyáltalán abban a házban született. Hamarosan rájöttem, hogy a költő házáat a költő sírjának vetélytársaként nézi rossz szemmel - ez utóbbit ugyanis kevesebben látogatják, így adódik aztán, hogy a történészek véleménye már a dolgok legelején különbözik, s néhány apró kavics is elegendő ahhoz, hogy az igazság folyamát már magánál a kútfontól két különböző mederbe terelje.

A templomot a hársfasétány mentén közelítettük meg, s gazdagon díszített, súlyos, faragott tölgyfakapuval ellátott bejáraton át léptünk be. A templom belseje tágas, architektúrája és díszítése különb, mint a legtöbb falusi templomé. Több főúri és nemesi család síremléke díszíti, egynémelyik fölött a falon ott csüng a gyászcsimer és lobogó. Shakespeare sírja a szentélyben van. A hely ünnepélyes és komor. A csúcsíves ablakok előtt szilfák hajladoznak, s idehallik a falaktól nem messze folyó Avon állandó, csendes moraja. Lapos kő jelzi, hol temették el a költőt. Négysoros felirat van rajta, állítólag maga Shakespeare írta, s van benne valami különösen szörnyű. Ha csakugyan a költő sorai, a sír nyugalma iránti sóvárgást olvashatjuk ki belőlük, ami érzékeny lelkekben és merengő elmékben természetes vonás:

*Ó, jó barát, kérlek Jézusra, Máriára;
Bizony ne ásd a port, mely itt vagy bezárva.
Ki megkímél, annak áldás és áhítat -
De átkozott, ki megmozgatja csontomat.*

Közvetlenül a sírhely fölötti fali rekeszben Shakespeare mellszobra áll. Röviddel halála után került oda, s általában hű képmásának tekintik. Kellemes, komoly arc, finoman ívelt homlok. Úgy éreztem, ki tudom olvasni belőle annak a vidám, társaságkedvelő kedélynek nyomait, melyet kortársai éppoly jól ismertek, mint hatalmas lángelméjét.

A sírkőfelirat életkorát is jelzi: ötvenhárom esztendő volt, amikor meghalt. Túl korai halál a világ számára; mert micsoda termést lehetett volna még várni egy ilyen elme arany őszétől, mikor már az élet viharos viszontagságaitól jól védetten, a nép és a király kegyének napfényében alkothatott volna!

A sírkőlapra vésett átok, úgy látszik, nem volt hatástalan. Megakadályozta, hogy Shakespeare földi maradványait szülőhelyének méhéből a westminsteri apátságba szállítsák át, mint ahogy ezt egy időben tervezték. Néhány esztendővel ezelőtt meg az történt, hogy mikor néhány munkás a szomszédos bolthajtás alatt ásni kezdett, hogy egy csatlakozó bolthajtást építsen, a föld beomlott és csaknem boltívníri rést szakított, melyen keresztül könnyen meg lehetett volna közelíteni a költő sírját. Ám senkinek nem jutott eszébe, hogy megbolygassa hamvait, melyeket ily szörnyű átok véd. S nehogy valami haszontalan csellengőnek, kíváncsiskodónak vagy ereklgyűjtőnek mégis eszébe jusson a sír fosztogatása - az öreg egyházfi két napon át őrt állt a hely fölött, mindaddig, amíg a boltív munkálatait be nem fejezték és a rést megint be nem tömték. Elmesélte, hogy ő maga nagy bátran belenézett a sírgödörbe, de koporsónak vagy csontnak nyomát sem látta - csak port. Shakespeare porát látni is valami, gondoltam.

Sírja mellett felesége, kedvenc leánya Mrs. Hall meg néhány családtag sírja. Egy közeli síremlék fölött uzsorás emlékezetű régi barátjának, John Combe-nak teljes alakját ábrázoló kép más; Shakespeare állítólag tréfás sírfeliratot szerkesztett számára.

Más síremlékek is sorakoznak itt, de az ember nem szívesen időzik olyasminél, ami nem Shakespeare-re vonatkozik. Az ő alakja betölti ezt a helyet, mintha az egész épület az ő mauzóleuma volna csupán. Az ember érzéseit itt már nem torzítja és fékezi a kétség, hanem tökéletes biztonság tölti el: Shakespeare nyomai másutt talán hamisak vagy kétségesek, itt azonban kézzelfogható bizonyíték van, teljes bizonyosság. Mialatt a kongó kövezeten jártam, a gondolat, hogy Shakespeare hamvai a lábaim alatt porladnak, heves, borzongó érzéssel töltött el. Hosszú időbe telt, míg végre rá tudtam szólni magam, hogy elhagyjam a templomot. A temetőkertben áthaladva leszakítottam egy tiszafaágat - ez az egyetlen ereklgye, melyet Stratfordból magammal hoztam.

Miután most már végigjártam egy áhítatos zarándokút szokásos helyeit, szerettem volna látni Charlecotot is, a Lucyk ősi fészket, hogy végigbarangolhassak a parkon, ahol Shakespeare néhány garázda stratfordi fickó társaságában a szarvasorzás ifjúkori ballépését követte el. E hajmeresztő kaland során - mesélik - foglyul ejtették és a vadőr lakába zárták, ahol az egész éjszakát gyászos fogságban töltötte. Majd mikor Sir Thomas Lucy elé vezették, ez utóbbinak roppant sértő és megalázó bánásmódja oly mélyen vésődött emlékezetébe, hogy a jelenetből goromba bökvers született, melynek szövegét a charlecoti park kapujára szögezték.¹

A méltóságát ért gyalázatos támadás viszont a lovagot annyira felbőszítette, hogy egy warwicki ügyvédhez fordult, utasítva őt, hogy a törvény teljes szigorát hozza működésbe a rímfaragó orvvadász ellen. Shakespeare nem óhajtott dacolni a környékbeli földesúr és egy megyei ügyész egyesített hatalmával. Tüstént odahagyta az Avon nyájas partjait és öröklött mester-ségét; egész Londonig elbarangolt, ott a színházak körül kezdett ögyelegni, aztán színész lett, végül színdarabokat írt, és így Sir Thomas Lucy üldözése révén Stratford elveszett ugyan egy közönyös gyapjúfésűlőt, a világ viszont nyert egy halhatatlan költőt. Charlecot urának durva

¹ Mert békebíró volt, vállán komoly talár,
Otthon madárijesztő, Londonban számár,
Ha kuka a Csuka, mint ez téves hiedelem:
Akkor a Csuka kuka, ezt elhiheted nekem.
Azt hiszi, nagy ma már,
Pedig csak nagy számár,
Párzani néki csak számárnékkal dukál -
Ha a Csuka kuka, mint ez téves hiedelem:
Énekeld a kuka Csuka-dalt te is velem.

bánásmódjára azonban még sokáig visszaemlékezett, és írásaiban állt rajta bosszút - persze csak a nyájas elme tréfás modorában. Állítólag Sir Thomasról mintázta Bárgyú bíró alakját, a szatírárt ravaszul a bíró címerének mezőiben szereplő csukákkal fordítva a lovag ellen.²

Az életrajzírók sokféleképp próbálták enyhíteni és kimagyarázni a költőnek ezt a korai ballépését; én magam meggondolatlan kalandnak tekintem, mely akkori gondolkodásmódjához és helyzetéhez természetesen illik. Shakespeare-ben, míg fiatal volt, minden bizonnyal a lobogó, fegyelmezetlen és megfelelő irányba nem terelt lángelme vadsága és zabolátlansága tombolt. Magában a költői lélekben benne van a kóborlás szelleme, s ha magára hagyják, zabolátlanul és vadul elkalandozik, minden képtelen és féktelen dologban gyönyörűségét leli. Gyakran merő véletlenül vagy a sors szeszélyes játékán múlik, hogy a természetadta lángészből nagy gazember vagy nagy költő válik-e, s ha Shakespeare elméje nem az irodalom felé vett volna szerencsés fordulatot, talán a polgári törvényt törte volna át ugyanolyan merészséggel, mint amilyennel a dráma szabályait dobta sutba.

Meggyőződésem, hogy fiatal korában, amikor még mint zabolátlan csikó csatangolt Stratford környékén, gyakran lehetett látni furcsa és lehetetlen figurák társaságában; a környék valamennyi bolondjával is barátkozott, őt magát meg az öregek ama szerencsétlen fickók közé sorolták, akiket ha megláttak, csak a fejüket csóválták, és megjósolták, hogy úgylis akasztófán végzi egyszer. A vadorzást Sir Lucy parkjában nyilván olyasminek vette, mint egy skót lovag egy jó rajtaütést; mohó, de még pallérozatlan képzeletét a kaland gyönyörűséggel töltötte el.³

Az ódon Charlecot-kastély és a környező park még mindig a Lucy-család birtoka, és különösen érdekes, minthogy a költő egyébként hiányos életrajzának e furcsa, de mozgalmas ese-

2 Charlecot környékén az Avonban bőven tenyészik a csuka.

³ Shakespeare ifjúkori vad szokásairól és furcsa cimboráiról ad hírt az a régi anekdota, melyet az idősebbik Ireland jegyzett fel és közölt *Picturesque Views on the Avon* (Avon-parti szép tájak) című munkájában.

Mintegy két mérföldnyire Stratfordtól fekszik Bedford, a söréről híres, szomjas kis mezőváros. A falu két társaságából alakult kompánia, a Bedfordi Sörisszák itt szokták tartani összejöveleteiket, és időnként meg-meghívták ivóversenyre a szomszédos községekből a jó sör kedvelőit. A többi közt Stratford sörivóit is kihívták: mutassák meg, mennyire van helyén a fejük; a bajnokok közt volt Shakespeare is, aki éppoly híven kitartott söre, mint Falstaff a zsákja mellett - hiába tartja a közmondás, hogy „aki sört iszik, annak agya is sörösre ázik”. Mégis. Stratford hadrendje már az első összecsapásnál megingott, s még addig takarodót fújtak, míg a maguk lábán vissza tudtak vonulni a harcmezőről. Ám alig jutottak egy mérföldnyinél messzebb az úton hazafelé, mikor a lábuk cserbenhagyta őket, s kénytelenek voltak egy vadalmazfa alá heveredni, hogy ott töltsék az éjszakát. A fa még ma is áll, Shakespeare fájának hívják.

A bárdot cimborái reggel felköltötték, és azt javasolták, hogy mennének vissza Stratfordba, de ő nem volt hajlandó, mondván, eleget ivott már

Flótás Pebworth, táncos Marston,
Lidérces Hilbró', éhes Grafton,
Morcos Exhall, pápista Wickford,
Koldus Broom és részeges Bedford

korhelyeivel.

„A felsorolt falvak népe - mondja Ireland - máig is ama díszítő jelzőket viseli, amiket ebben a versikében kapott: Pebworth lakói még mindig arról híresek, hogy mily ügyesen fuvoláznak s mily jól verik a dobot, Hilborough-t »Kísértetjárta Hilborough«-nak nevezik, Grafton pedig földje soványágáról nevezetes.”

ményével függ össze. Mivel a ház alig három mérföldnyire fekszik Stratfordtól, úgy döntöttem, gyalog keresem fel, hogy kedvemre barangolhassak azon a tájon, ahonnan Shakespeare falusi tájleírásaihoz nyilván a legelső ihletet merítette.

A vidék kopár volt még és lombtalan, ám az angol táj mindig zöld, s a hőmérséklet hirtelen emelkedése meglepően fel tudja élénkíteni. A tavasz első ébredése lelkesített és felvillanyozott, langyos fuvalma átjárta érzékeimet, láttam, amint a nedves, lágy talajból előserkent a zöld hajtás és a zsenge fű, s a fák meg bokrok újraéledő színeiben, a kipattanásra feszülő rügyekben megláttam a közeli lomb-fakadás és virágba borulás ígétét. A falusi házacskák apró előkertjeiben felbukkant a természet téli öltözkédének kedves dísze, a szűzfehér szirmú hóvirág. Újszülött bárány bégetésének gyenge hangját hozta a szél a mezők felől. Veréb csivített a zsúpfedeles ereszek alján és a bimbózó sövény sűrűjében, a vörösbegy vidámabb dallamot szőtt panaszos téli nótájába, a pacsirta pedig, felszökve a párás mezőről, belefúrta magát a fényes, gyapjas felhőkbe, és egész dallamzuhatagot zúdított elő. Figyeltem a kis dalost, amint egyre magasabbra tört, míg végül már csak apró foltnak látszott a felhő ölén, de fülemben még mindig ott zengett éneke; ekkor Shakespeare pompás kis dala jutott eszembe a *Cymbeline*-ből:

*Halld meg kis pacsirta már,
Fenn Phoebus útra kel,
Lovának harmatot kínál
Minden virágkehely.*

*Tenger hunyorgó gólyahír
Arany szemmel figyel,
Minden mi szép, versenyre hív:
Szép hölgy, kelj nosza fel!
Kelj nosza fel!⁴*

Valóban, e vidéken az egész föld költészetet lehel, Shakespeare szelleme árad mindenből. Úgy éreztem, hogy az ő kamaszkorának valamelyik jelenete kapcsolódik minden falusi házikóhoz; itt ismerte meg oly bensőségesen a vidéki életet és szokásokat, itt hallotta azokat a legendás történeteket és vad babonákat, amiket azután oly boszorkányos művészettel szőtt drámáiba. Mert abban az időben, mint mondják, téli esték kedvelt szórakozásaképp „az emberek szívesen ültek a tűzhely körül, meséltek vidám történeteket kóbor lovagokról, királynőkről, szerelmesekről, urakról, hölgyekről, óriásokról, törpékről, tolvajokról, csalókról, boszorkányokról, tündérekéről, manókról és barátokról”.⁵

Utam egy részén az Avonra nyílt kilátás; a folyó itt a legképtelenebb oda-vissza kanyargásokkal halad a tágas és termékeny völgyön át; néha a partjait szegélyező fűzek közül csillan elő, máskor ligetek mélyén vagy zöld partok alatt tűnik el, néha meg egész tükre előtárul, amint azúrkék öleléssel körülfogja a rétvilág egy-egy lankás darabját. Ezt a bájos vidéket a

⁴ Fordította: Lator László.

⁵ „A boszorkányság felkutatása” (*Discoverie of Witchcraft*) című munkájában Scott a tűz mellett kelt babonások egész légióját sorolja fel: „kísértetekkel, szellemekkel, boszorkányokkal, manókkal, törpékkel, némberekkel, tündérekkel, tritonokkal, kentaurokkal, faunokkal, szirénekkal, lidércekkel, óriásokkal, ördögökkel, csillagjósokkal, varázslókkal, nimfákkal, elvarázsolt gyerekekkel, inkubuszokkal, Robin pajtásokkal, holt szellemekkel, rontó kobolddal, tölgyfamanóval, pokolbeli vadással, tűzfűző gácsérral, gonosz lélekkel, Hüvelyk Matyival, rossz szellemmel, csonttalan ördöggel meg más hasonló mumusokkal úgy halálra rémítettek mindannyinkat, hogy már a saját árnyékunktól is megijedtünk.

Vörös Ló Völgyének nevezik. Úgy tűnik, hogy határa a távol kéklő, szelíd dombvonal, az alattuk elterülő egész kedves tájat pedig mintha az Avon fogná ezüst béklyóba.

Mintegy három mérföldnyit haladtam ezen az úton, majd egy gyalogösvényre értem, mely szántóföldek és sövények mentén a park egyik lezárt kapujához vezetett; egy forgózsilip mégis jelezte, hogy gyalogosok számára itt szabad az út, mivel áthaladási joguk van a park területén. Élvezem ezeket a vendégszerető magánbirtokokat, amelyek mindenkit részesítenek némi köztulajdonban, legalábbis a gyalogösvény erejéig. Ennek hatására a szegény ember bizonyos mértékig belenyugszik a maga szerény, s ami még többet jelent, a szomszédja jobb sorsába, akinek olyan park és szórakozó terület jutott osztályrészül, amit a szegény ember üdülésére is nyitva tart. A szegény ember itt a tiszta levegőt éppoly szabadon szívja, az árnyas fák alatt éppoly fényűzőn sétál, mint a birtok ura, s ha nem is kiváltsága, hogy a magáénak mondhat mindent, amit lát, legalább sem a fenntartásáért nem kell fizetnie, sem a gondozáson nem kell törnie a fejét.

Nemsokára méltóságteljes, évszázadok során magasra nőtt tölgy- és szilfasorok alatt haladtam tovább. Az ágak közt ünnepélyes méltósággal zendült a szél, s a facsúcsokról nemzedékről nemzedékre örökített fészkekből varjú károgott. A szem mást sem látott, mint a fasor hosszú, keskenyedő pasztáját, melyet nem tört meg más, mint egy távoli szobor és egy kőbor szarvas, mely árnyként suhant keresztül az úton.

Van ezekben az előkelő, régi sétányokban valami, ami a gótikus építészetre emlékezteti az embert - nemcsak a formák látszólagos hasonlósága miatt, hanem azért is, mert régiségük nyilvánvaló, s mert oly időben keletkeztek, melyhez az ember a romantikus nagyság képzeit fűzi. Egy-egy régi család ősi méltóságát és büszkén fenntartott függetlenségét is jelzik. Érdemes, de főúri származású öreg barátom jegyezte meg egyszer, amikor az új-gentryk fényűző palotáiról beszélt, hogy „pénzzel sok mindent lehet alkotni kőből és vakolatból, de, hála az égnek, tölgyfasétányokat aztán nem lehet máról holnapra nevelni”.

Egyes kommentátorok szerint e gazdag tájon és a szomszédos, akkor még ugyancsak a Lucy-birtokhoz tartozó Fullbroke park romantikus, magányos zugaiban tett ifjúkori barangolásainak emlékéből merítette Shakespeare az *Ahogy tetszik* bájos erdei képeit, és Jacques nemes erdei elmélkedéseit. Az ilyen tájakon tett magányos barangolások során az elme mély és csendes ihletet merít, és fokozott érzékenységgel fogja fel a természet szépségét és fenségét. A képzelet álmodozásra gerjed és elragadtatásba révül, bizonytalan, de pompás képek és eszmék töltik el, csendes és kimondhatatlan gondolatok bőségében tobzódunk. Talán ily hangulatban, s talán éppen itt, az Avon csillogó partjára és remegő víztükrére széles árnyat vető fák egyike alatt buggyant fel a költő képzeletéből az a kis dal, amely valósággal a falusi táj szépségére sóvár lélek sóhaja:

*Ha szeretsz a gyepen
Heverészni velem,
S tetszik a cinege
Szapora éneke,
Ide jöjj, ide mind, ide hozzánk:
Ragyog az ég,
És messze még
A tél, goromba gazdánk.*⁶

AHOGY TETSZIK, II. 5.

⁶ Fordította: Szabó Lőrinc.

Most megpillantottam a házat. Nagy téглаépület kőszarkokkal, Erzsébet királynő korának gótikus stílusában épült uralkodásának első esztendejében. Kívülről az épület többé-kevésbé megőrizte eredeti alakját, és fogalmat ad róla, hogyan lakott azokban az időkben egy gazdag vidéki nemesúr. A parkból széles kapu nyílik egy előkert-féle, melyet gyeppel, bokrok és virágágyak díszítenek. A kapu a régi várkapuk mintájára épült, afféle elővéd, kétoldalt őrtornyokkal, nyilván inkább díszül, semmint védelmül. A ház elülső része tökéletesen régi stílusú, kőből készült ablaktokokkal, nehéz kőfaragvánnyal díszített, nagy, félköríves ablakkal, a kapu felett kőbe vésett családi címerrel. Az épület mindenik sarkán nyolcszögű torony, tetejükön aranyozott gomb és szélkakas.

Az Avon, mely keresztül folyik a parkon, éppen a ház háta mögött enyhén lejtő part lábánál kanyarodik. A part mentén nagy szarvascsordák legeltek vagy pihentek, a víz színén hattyúk úsztak méltóságteljesen. Mialatt a tiszteletre méltó ódon palotát szemléltem, emlékezetembe idéztem Falstaff szavait, amint Bárgyú békebíró házat dicséri, s az a dicséretet, hiúságát leplezve, tettetett közönnyel fogadja:

Falstaff: Szavamra mondom, jó gazdag lakásod van.

*Balga: Sivár, sivár, sivár. Csupa koldusság, csupa koldusság, Sir John. Csak hát jó levegő, az van.*⁷

IV. HENRIK, II. RÉSZ

Bármi vidám is lehetett a régi ház Shakespeare napjaiban, most csend és magányosság vette körül. Az előkertre vezető, nagy vasajtó zárva volt, nem sürgött szolgahad az épület körül, a szarvasok békésen bámultak rám, amint elhaladtam mellettük - nem riasztják őket többé stratfordi martalócok. A ház körüli élet egyetlen jeleképp egy fehér macskát láttam, amely gyanakvó pillantással és lopakodó léptekkel osont az istállók felé, alkalmasint valami bűnös vállalkozásra készülődve. Azt a rabló varjút is meg kell említenem, melynek teteme a csűr falán csüngött, annak jeléül, hogy a Lucy-családban még mindig elevenen él a vadorzók iránti ősi gyűlölet, s a birtokon még mindig rideg szigorral gyakorolják ama területi jogokat, melyek oly kínos következményekkel jártak a bárd esetében.

Miután egy ideig a ház körül bolyongtam, végre megtaláltam a ház hétköznapi bejáratául szolgáló oldalajtót. Egy érdemes, idős házvezetőnő fogadott udvariasan, s társadalmi állásához illő előzékenységgel és közlékenységgel mutogatta a házat belülről. Nagyobb részét átalakították, a modern ízléshez és életmódhoz igazították. Pompás, régi tölgyfalépcső van a házban, és a nagy csarnok, az ódon kastélyok e nemes helyisége külsejében még sok mindent őriz abból, ahogyan Shakespeare korában festhették. A mennyezet boltíves, magas, és a csarnok egyik végében galéria húzódik, tetején orgonával. A fegyverek és vadásztrófeák, melyek egykor vidéki nemesurak csarnokainak falát díszítették, itt családi arcképeknek adtak helyet. Széles, barátságos kandalló van a szobában, bőséges fatüzelésre méretezve; régebben itt volt nyilván a gyülekezési gócpont a téli multságokra. A csarnok szemben levő oldalán a nagy, kőtokokba foglalt gótikus ablak nyílik a kertre. Színes üveg ékesíti, s nemzedékek során a Lucy-család címerébe került nemesi jelvények. Némelyik az 1558-as dátumot viseli. Nagy gyönyörűséggel fedeztem fel az egyik mezőben a három *fehér csukát*, melyek alapján Bárgyú békebíró eloször azonosították Sir Thomasszal. A *windsori víg nők* első jelenetében történik róluk említés, mikor a bíró Falstaffra dühöng, amiért „megverte embereit, lelötte szarvasát és betört vadászlakába”. Mikor a költő ezt írta, bizonyára maga és barátai vétsége járt az eszében, és azt is feltehetjük, hogy a nagyhatalmú Bárgyú családi gögje és bosszúálló fenyegetései Sir Thomas nagyképű méltatlankodását figurázzák ki:

⁷ Fordította: Vas István.

Bárgyú: Sir Hugl, elég a rábeszélésből; a Csillagos Kamara elé viszem az ügyet; ha a fickó hússzor is Sir John Falstaff, nem bánhat így Bárgyú Róberttel, a lovaggal.

Keszeg: Aki Gloster grófságban békebíró és c o r a m.

Bárgyú: Úgy ám, Keszeg öcsém, és c u s t a l o r u m.

Keszeg: Úgy, úgy, és még r a t o l o r u m is, és született nemesember, tiszteletes uram, aki a r m i g e r ó n a k írja magát - bármilyen okmányon, igazolványon, nyugtán vagy kötelezvényen, a r m i g e r ó n a k.

Bárgyú: Úgy van, írom és írtam is mindig a legutóbbi háromszáz évben.

Keszeg: Így írta minden successóra, aki előtte élt; és így írhatja minden antecessóra, aki utána jő: címerére tetet ő fehér csukát, egész tucatot...

Bárgyú: Hallja meg a Kamara; ez botrány.

Evans: Nem helyes, hoty a Kamara potrányról halljon; a potrányban nincs semmi istenfélelem: a Kamara, kondolja meg, az istenfélelemről fok örömmel hallani és nem a potrányról; ez letyen a szempontja.

Bárgyú: Hej! lelkemre, volnék csak újra fiatal, kard végezné a dolgot.⁸

A WINDSORI VÍG NŐK, I. 1. SZÍN

A címerekkel ékesített ablakhoz közel Sir Peter Lely festménye, a Lucy-család egyik hölgy tagjának arcképe függ, aki II. Károly korában híres szépség volt; az öreg házvezetőnő a fejét csóválta, amikor erre a képre mutatott, közölve, hogy a hölgy sajnálatos módon a kártyaszenvedély áldozata lett, s jó nagy darabot el is kártyázott a családi birtokból, többek közt a parknak azt a részét is, ahol Shakespeare és cimborái a szarvast elejtették. Az így elvesztett földeket a családnak mind a mai napig nem sikerült teljesen visszaszereznie. E rakoncátlan hölgynek annyit azonban javára kell írunk, hogy feltűnően szép karja és keze volt.

Figyelmemet leginkább az a nagy festmény kötötte le, mely a kandalló felett lógott, és azt a Sir Thomas Lucyt ábrázolta családjá körében, aki Shakespeare életének későbbi éveiben lakta a kastélyt. Először azt hittem, hogy ő a bosszúálló lovag, de a házvezetőnő megnyugtatóan, hogy csupán a fiát ábrázolja a kép, magának a lovagnak egyetlen képmását a közeli Charlecot nevű falucska templomában felállított síremlék őrzi.⁹ A festmény élénk képet nyújt az akkori

⁸ Fordította: Devecseri Gábor.

⁹ Ez a fehér márvány síremlék a lovagot tetőtől talpig páncélban ábrázolja. Mellette felesége képmása fekszik, a síremléken felirat, amely, ha csakugyan Sir Thomas írta, olyan szellemi képességek birtokában mutatja őt, melyek messze meghaladják Bárgyú békebíró színvonalát:

„Itt nyugszik Lady Joyce Lucy, a Warwick-grófságbeli, charlecoti lovag, Sir Thomas Lucy felesége, a Worcester-grófságbeli, suttoni nemesúr, Thomas Acton leánya és örököse, ki e siralomvölgyből a mi jó Urunk 1595-ik esztendejében, február 10-én költözött át az égi királyságba, életének hatvanharmadik esztendejében. Jóistenének egész életében igaz és hű szolgálója, ki bűnben vagy vétekben soha nem találtatott. Szilárd volt a vallásban, a legigazabb és leghívebb a szeretetben férje iránt. A legállhatatosabb a barátságban, és a legtitoktartóbb mindabban, amit hittel bíztak reá. Bölcsességben kiváló. Ritka és egyedülálló a házvezetésben és az ifjak nevelésében, hogy féljék az istent, ki őt ritka és rendkívüli kegyelemben részesítette. A szíves vendégszeretet nagy istápolója, kit tiszteltek a rangban idősebbek. Csak az irigyek nem szerették. Mindennek, mit mondhatni róla, foglalatra: erényben oly fényes asszony, kinél különbet vagy hozzá hasonlót találni aligha lehet. Amily erényesen élt, oly istenfélőn halt is meg. Ezt pedig az írta le, ki legjobban tudja, hogy igaz, mi itt írva vagyon.

Thomas Lucye”

idők viseleteiről és szokásairól. Sir Thomas fodros gallért és zekét, rózsákkal díszített fehér cipőt visel, hegyes, sárga, ahogy Keszeg úr mondaná, „nádszínű” szakálla van. Neje a kép másik végében ül, széles nyakfodorral ékesítve és bő pruszlikban; a gyermekek öltözéke roppant tiszteletre méltó merevségről és szertartásosságról tanúskodik. Kopók és törpe vadászkutyák vegyülnek a családi csoport közé, az előtérben sólymot látni az ülőjén, az egyik gyerek kezében íj - mindez a lovag vadász-, íjász- és solymásztudományának bizonyítására, ami abban az időben egy úriember műveltségének elengedhetetlen tartozéka volt.¹⁰

Sajnálattal láttam, hogy a csarnok régi bútorzata eltűnt, pedig reméltem, hogy megláthatom azt az ünnepélyes, tölgyfából faragott karosszéket, amelyből a régi vidéki nemesúr suhogtatta a hatalom jogarát falusi birodalma fölött, s ahol feltehetőleg a rettenetes Sir Thomas trónolt borzasztó méltóságban, amikor a bűntevő Shakespeare-t a színe elé vezették. Minthogy szívesen színezek ki képzelt képeket a magam szórakoztatására, elgyönyörködtem abban a gondolatban, hogy éppen ez a csarnok lehetett a szerencsétlen bárd kihallgatásának színtere a vadőr-lakban töltött fogsága után. Magam elé képzeltem a falusi kényurat, amint inasa, apródjai, kékkabátos, nemesi jelvényekkel felszerelt szolgálói tömörültek körülötte, miközben a szerencsétlen, elárvult és bánatos bűnöst vadőrök, hajtók őrizete alatt, csavargók és mihaszna falusi csorda kíséretében elébe vezették. Elképzeltem kíváncsi szolgálók fényes képét, amint félig nyitott ajtókon át bekukucskáltak, miközben a galériáról a lovag csinos leányzója kecsesen előrehajoltak, s a fiatal foglyot azzal a szánalommal szemlélték, „mely női szívekben él”. Ki gondolta volna akkor, hogy ez a szegény fickó, aki most reszketve áll egy vidéki nemesúr kurtá szigora előtt, hamarosan fejedelmek kedvence, minden nyelv és kor témája, az emberi elme diktátora lesz, és ennek az elnyomónak egy torzképpel és gúnyverssel ad majd halhatatlanságot!

Ezután az inas hívott meg egy kerti sétára. Itt szerettem volna meglátogatni a gyümölcsöst és a lugast, ahol a bíró Sir John Falstaffot és Hallgát „néhány saját oltású, tavalyi pipinalmával és egy csésze köménnyel kínálta”, de a nap nagyobb részét már úgy eltöltöttem barangolással, hogy minden további kutatásról le kellett mondanom. Már éppen búcsúzni készültem, amikor a házvezetőnő és az inas előzékenyen frissítőkkal tiszteltek meg - a szíves vendéglátásnak oly tanújelét adva, melyben, sajnálattal kell megállapítanom, nekünk, akik a régi kastélyokat bújjuk, egyre ritkábban van részünk manapság. Kétségtelen, hogy ezt az erényt a Lucyk mostani képviselője őseitől örökölte, hiszen Shakespeare még a Bárgyú békebírójáról rajzolt torzképben is valósággal okvetetlenkedőnek mutatja őt ebben a tekintetben - erről tanúskodik Falstaffot sürgető kínálása:

„Isten bizony, nem még el ma éjszaka... Nem bocsátok meg, nem nyersz bocsánatot, bocsánat nem adatik, bocsánatról szó sem lehet, nem nyersz bocsánatot... Néhány galambot, Dávid, egy pár kurtalábú tyúkot, ürücombot és valami encsembencsemet. Mondd meg Williamnak, a szakácsnak...”

IV. HENRIK, II. RÉSZ. V. 1

¹⁰ Earle püspök a maga korának vidéki nemesuráról szólva megjegyzi: „Háza népét gyakorta látni mindenféle kutyák társaságában, szolgálói az ólak körül serénykednek - a kutyák torkának öble az ő szavának mélysége. Számára a sólyom a nemesség igazi mércéje, mód felett óhajta e sportban lelt gyönyörűségét fitogtatni és öklét solymász-kesztyűbe bújtatni.” Gilpin pedig, Hastings úrról adott leírásában így szól: „Mindenféle kopót tartott - bakra, rókára, nyúlra, vidrára, borzra; mindenfajta sólyma is volt - hosszú- és rövid-szárnyúak egyaránt. Nagy csarnokát rendszerint velőscsontok borították, és a csarnok tele volt sólyom-ülőkkel, kopókkal, törpe vadászkutyákkal, terrierekkel. A kandalló előtt téglával kirakott, széles előtérben a legpompásabb kopók, terrierek és törpe vadászkutyák heverték.”

Aztán, vonakodva bár, búcsút vettem az ódon csarnoktól. Elmémet annyira betöltötték a csarnokhoz fűződő képzeletbeli jelenetek és alakok, hogy szinte köztük éltem. Csaknem minden tárgy valósággal a szemem elé varázsolta őket, s mikor az ebédlő ajtaja kinyílt, szinte vártam, hogy felcsendüljön Hallga Mester vékony hangja, amint éppen kedvenc nótáját rezegetti:

*Legjobban mulat a csupa-szakáll,
A farsang is vígan házhoz áll...*¹¹

IV. HENRIK. II. RÉSZ, V. 3

Hazatérve fogadómba egyébre nem tudtam gondolni, mint a költői tehetség különös adománya: hogy meg tudja szépíteni magának a természetnek arcát szelleme varázsával; a dolgoknak és helyeknek olyan bájt és jelleget képes adni, mely azoknak nem sajátja, s e „hétköznapi világot” tökéletes tündérországgá tudja tenni. Valóban, ő az igazi bűbájos, kinek varázsereje nem az érzékekre, hanem a képzeletre és a szívre hat. Shakespeare varázslatának hatására egész nap mintha káprázatban jártam volna. A tájat a költészet prizmáján keresztül láttam, s ettől minden tárgy a szivárvány színeiben pompázott. Képzelt lények, merő légi semmiségek vettek körül, melyeket a költészet ereje varázsoltt elő, de rám mégis a valóság ígézetével hatottak. Hallottam, amint Jaques magában beszélget tölgyfája alatt, láttam Rosalindát és kísérőjét, amint az erdőségen át mennek kalandos útjukon, s mindenekfelett lélekben ismét együtt voltam a hájas Falstaff Jankóval és kortársaival - a komor Bárgyú békebírótól a gyengéd Keszeg Mesteren át az édes Page Annáig. Ezernyi tiszteletadás és áldás arra a költőre, aki az élet unalmas valóságát, és nem pénzen vásárolt gyönyörűségnek szőnyegét vetette tarka utam elé, és sok magányos órán lelkemet a társas élet szívderítő és vidám rokon-érzéseivel örvendeztette meg!

Mikor hazafelé menet az Avon két partját összekötő hídra értem, megálltam, hogy lássam a távoli templomot, ahová a költőt temették, s ujjongtam, hogy az átok békében megóvta hamvait a templom nyugodt és megszentelt boltívei alatt. Mert vajon miféle dicsőség származnék nevére abból, ha címeres sokaság sírfeliratai, címerpajzsai, pénzen vásárolt eulógiumai poros társaságába keveredett volna? Vajon a westminsteri apátság egy zsúfolt sarka nyújthatott volna-e annyit, mint ez a tiszteletre méltó épület, mely gyönyörű magánosságában úgy áll, mintha csakis az ő mauzóleumának épült volna! Lehet, hogy az ember aggályoskodása a sír kérdésében csupán túlfeszült érzékenység következménye, de az emberi természetnek gyengeségek és előítéletek a velejárói, s legjobb, leggyengébb gondolatai is pártos érzelmekkel keverednek. Az olyan ember, aki szerte a nagyvilágban kereste a hírnevet, és bő aratást is gyűjtött be a világ kegyéből, előbb-utóbb rájön, hogy sehol nem talál oly szeretetre, csodálatra, tapsra, mely annyira édes volna lelkének, mint az, mely szülőhelyén terem. Végül is arra vágyik, hogy ott fogadják be békességben, tisztességben, rokonainak és ifjúkori barátainak körében. S mikor a fáradt szív és elnehezült fő arra inti, hogy közeledik az élet alkonya, mint gyermek anyja kebelére, oly szeretettel omlik álomra annak a földnek ölén, mely gyerekkora színhelye volt.

Hogy felvidult volna az ifjú bárd, ha akkor, amikor gyalázattal a fején vándorútra kelt a gonosz világban, és amikor bánatos búcsúpillantást vetett a családi otthonra, előre láthatta volna, hogy nem sok év múltán dicsőséggel koszorúzva ismét visszatér; hogy neve szülőhelyének büszkesége és dicsősége lesz; hogy hamvait vallásos áhítattal, mint legdrágább kincsét őrzi majd e hely, s hogy a távolodó templomtorony, melyre könnyes szemmel tekint, egykor a nyájas tájat uraló világítótorony lesz, amely minden nemzetek irodalmi zárandokainak mutatja majd a sírjához vezető utat!

¹¹ Fordította: Vas István.

FALUSI TEMPLOM

Nemesember?!

*Tán a gyapjúbála vagy cukrosláda nemese?
Vagy a bársonyszalagoké? fontra vagy rőfre
méri nálatok a nemességet?*

JOHN FLETCHER: BEGGAR'S BUSH

Kevés hely van, ahol jobb alkalom kínálkoznék az emberi jellem tanulmányozására, mint egy angol falusi templom. Egyszer egyik barátomnál, aki a képzeletemet különösen foglalkoztató templom közelében lakik, néhány hetet töltöttem. Ez a templom érdekes darabkája annak az antikvitásnak, mely az angol tájnak annyi gazdag, sajátos bájt kölcsönöz. Régi családok lakják a vidéket, melynek középpontjában áll, hűs és hallgatag hajói sok előkelő nemzedék odagyült hamvait rejtik. A belső falakon mindenféle kor és stílus otthagyta nyomait. A fény nemesi címerekkel gazdagon díszített, színes ablaküvegeken szűrődik a templomba, s bent lovagok, előkelő származású hölgyek síremlékeit látni, színes márványból ragyogóan kidolgozott képmásaikkal. A szem mindenütt a sóvár halandóság egy-egy jelébe ütközik - dolyfös síremlékekbe, melyeket az emberi gőg emelt rokoni porok fölé a legalázatosabb vallásnak ebben a hajlékában.

A gyülekezet tagjai a következők: a környék nemesi rangú népe, melynek fiai pazarul kárpi-tozott és párnázott padokban ülnek, gazdagon aranyozott imakönyveket tartanak a kezükben, s a padjaik ajtaját címer díszíti; falusiak és parasztok, akik a hátsó padokban, és az orgona melletti szűk galérián ülnek, végül a parókia szegényei, akik az oldalhajók lócáin szoronganak.

Az istentiszteletet orrhangú, jól táplált pap tartotta, kinek kényelmes háza van a közelben, kiváltságos vendég a környék minden asztalánál; valamikor országos hírű rókavadász volt, de a kor és a jó táplálkozás miatt ma már legfeljebb csak addig tud ellovagolni, ahol a kopókat szabadon eresztik, s aztán a vadászlakomán lehet jelen.

Ilyen pásztor lelkészsége alatt nehezemre esett a helyhez és időhöz méltó gondolatmenetbe beleélni magam, s így, mint annyi más gyenge lelkű keresztény, megalkudva lelkiismeretemmel, saját vétkem terhére más ember küszöbére helyezve, szomszédaim megfigyelésével kezdtem szórakozni.

Akkoriban még idegen voltam Angliában, és nagyon kíváncsi voltam az előkelő osztályok szokásaira. Azt vettem észre, hogy, mint az rendszerint lenni szokott, nagyképűséget a legkevésbé ott lát az ember, ahol a legtöbb a jogcím a tiszteletre. Különösen meglepett például egy magas rangú nemesúr több fiú- és leánygyermekből álló családja. Náluk egyszerűbben és szerényebben nem is lehetett volna viselkedni. Rendszerint a legegyszerűbb fogaton, és igen gyakran gyalog jöttek a templomba. A fiatal hölgyek meg-megálltak, és nyájasan beszédbe elegyedtek a parasztokkal, megcirógatták a gyerekeket, meghallgatták a szegény zsellérek mondanivalóját. Arcuk nyílt volt, szépséges arckifejezésük nemesen előkelő, de ugyanakkor őszintén vidám és megejtően nyájas. Fivéreik magas növésűek, alakjuk elegáns. Divatosan öltöztek, de egyszerűen, takarosán és tisztán, mindenféle modorosság vagy nyegleség nélkül. Egész tartásuk könnyed volt és természetes, minden erőltettség nélküli báj és nemes nyíltság jellemezte: a szabadon született ember biztonsága, kinek lelkét sohasem gátolták az alacsonyabbrendűség érzései. Az igazi méltóságban mindig van valami egészséges merészség, mely

nem riad vissza attól, hogy akár a legszerényebb teremtésekkel is érintkezzék vagy köztük elvegyüljön. Csakis az ál-méltóság beteges és érzékeny, csakis az retten vissza minden érintéstől, örömmel láttam, hogy ezek az emberek mily közvetlenül beszélgetnek a paraszttal falusi gondokról és ama vidéki szokásokról, amelyekben ennek az országnak nemesurái oly nagy kedvüket lelik. E beszélgetésekben sem fölényeskedés nem volt az egyik, sem szolgálai megalázkodás a másik részről, s az embert a rangkülönbségre csakis a paraszt hagyományos respektusa emlékeztette.

Mindennek ellentéte a gazdag polgárcsalád, mely hatalmas vagyont gyűjtött, s miután a környék egyik tönkrement nemesurának birtokát és kastélyát megvásárolta, azon igyekezett, hogy a föld örökös urának egész stílusát és minden méltóságát magára öltse. A család mindig *en prince* - azaz fejedelmi pompával övezve jött a templomba. Címerrel díszített hintón, méltóságteljesen gördültek elő. A fogat szerszámzatának minden elképzelhető részén címerpajzs csillogott. A bakon dúsan díszített öltözékben, háromszögletű kalapban, pirospozsgás képe körül lenszőke páróka fürtjeit lengetve, kövér kocsis ült, mellette simaszőrű dán dog. Hátul két inas lebzselt libériában, óriási bukétákkal és aranygombos botokkal. A hintó hosszú rugóin sajátosan előkelő ringással himbálódzott le meg fel. Még a lovak is büszkébben harapták a zablát, feszítették nyakukat és jártatták a szemüket, mint a közönséges lovak - talán azért, mert rájuk is ragadt valami a családi érzeményből, vagy mert a szokásosnál szorosabban feszült rajtuk a szerszám.

Csodáltam a stílust, mellyel e fényes fogat a templomkert kapuja elé robogott. Különösen nagy hatást tett a kertfal szöglete által alkotott kanyarban - pattogott az ostor, keményen húztak a lovak, csattogtak a patkók, és szikráztak a kerekek a kavicsos talajon. Ez volt a kocsis diadalának és hencegésének nagy pillanata. A lovakat tajtékzásig meghajszolta. Büszke ügésben kapkodták a lábukat, minden lépésnél csakúgy repült szerteszét a felvágott kavics. A templomba csendesesen ballagó falusi tömeg nagy sietve jobbra és balra húzódott, utat nyitott, majd szájtátva, kifejezéstelen arccal bámészkodott. Amint a kocsi a kapuhoz ért, a lovakat oly hirtelenséggel állították meg, hogy csaknem a farukra estek.

Az inas is roppant sietséggel igyekezett leszállni, a lépcsőt lebocsátani, és mindent előkészíteni a magasztos család földre szállásához. Először az öreg polgár kerek arca jelent meg az ajtóban; olyan ember nagyképűségével nézett körül, aki megszokta, hogy a börzén uralkodjék, s egyetlen főbólintásától megrendüljön az árutőzsde, őt követte hitvесе, egy finom, húsos asszonyság. Meg kell vallanom, hogy az ő magatartásában úgyszólván semmi gög nem látszott. Az egyszerű, tisztességes, közönséges életöröm megtestesülésének tűnt. Jól ment a sora a világban, és ő is szerette a világot. Szép volt a ruhája, háza, kocsija, és szép gyermekek vették körül - minden szép volt körülötte; egyebet sem csinált, mint kocsikázott, vizitelt, lakomázott. Az életet szakadatlan mulatságbán, egyetlen hosszú ünnepnapnak látta.

A derék házaspárt leányaik követték. Valóban csinosak voltak, de olyan önteltség áradt róluk, hogy a szemlélőben megfagyott az elismerés, és inkább a kritizálásra tette hajlamossá. Túlságosan is divatosan öltöztek, s bár a holmijuk díszességét nem lehetett tagadni, ahhoz már fért kétség, hogy vajon beleillenek-e a falusi templom környezetének egyszerűségébe. Gögösen szálltak le a kocsiról, és olyan léptekkel vonultak el a parasztlak sora előtt, mintha méltóságukat sértené a föld, melyen járnak. Gyors pillantást vetettek körül, tekintetük hidegen elsuhant a parasztlak széles arca fölött, míg végül összeakadt a nemesúr családtagjainak szemével; arcuk ekkor tüstént mosolyra derült, a legmélyebb és legelőkelőbb bókkal hajoltak meg, de az üdvözlést amazok olyan modorban viszonyozták, melyből kitűnt, hogy felületes ismeretségről van szó csupán.

E törtető polgár két fiáról sem szabad megfeledkeznem, akik pompás kétkerekűn, és csatlósok kíséretében érkeztek a templomba. Ruházatuk szélsőségesen divatos volt, mindazzal a pedantériával, mely az olyan emberre jellemző, kinél kétséges, hogy van-e jó ízlése. Csakis egymással érintkeztek, s görbe szemmel néztek mindenkit, aki a közelükbe jött, mintegy mérlegelve, mekkora jogcíme van az illetőnek a tiszteletre méltósághoz, egymással ugyanakkor alig beszéltek, csupán nagy ritkán váltottak néhány álszent szót. Még mozgásuk is mesterkél volt, mert testüket, a kor hóbortja szerint, olyan mozgásra kényszerítették, melyből hiányzott minden könnyedség és fesztelenség. Minden mű-dolog rajtuk volt, ami a tökéletes divatférfiút teszi, csak éppen a természet tagadta meg tőlük az eltanulhatatlan bájt. Községes alkatuk volt, mint az élet hétköznapi céljaira tervezett embereknek, magatartásukon pedig gögös nagyképűség tükröződött - az, amit igazi úriemberben sohasem látunk.

E két családról azért adtam ily aprólékos rajzot, mert jellemző példányaikat láttam bennük a szerény nagyságnak és pökhendi kicsinységnek - ezzel pedig gyakorta találkozunk az ember ebben az országban. Én magam ugyan semmi tiszteletet nem érzek a nemesi rangok iránt, hacsak a lélek igazi nemessége nem jár velük, de mindama országokban, melyekben még fennállnak a mesterséges megkülönböztetések, megfigyeltem, hogy mindig a legelőkelőbb osztályok a legudvariasabbak és a legkevésbé nagyképűek. Azok, akik legbiztosabban állnak a maguk talaján, a legritkábban háborítják a másokét; másrészt nincs visszataszítóbb a közönséges törtetőnél, aki azt hiszi, hogy akkor jut feljebb, ha szomszédját megalázza.

Ha már szembeállítom ezt a két családot, szólnom kell templombeli viselkedésükről is. A nemesúr családja nyugodt volt, komoly és figyelmes. Nem mintha különösebben ájtatos odaadást mutattak volna, hanem inkább a szent dolgok és szent helyek iránti tisztelet látszott rajtuk, ami a jó nevelés elválaszthatatlan velejárója. A másik család tagjai viszont szakadatlanul izegtek-mozogtak, sugdolódtak, az előkelőség gondja járt folyton az eszükben meg az a gyászos igyekvés, hogy állandóan a falusi gyülekezet bámulatának tárgyai legyenek.

Csak az öregúr figyelt igazán az istentiszteletre. A családi ájtatoskodás egész terhét magára vette, peckes, merev tartással állt, s a közös imát akkora hangerővel harsogta, hogy a templom minden zugában hallani lehetett. Az „Egyházért - királyért!”-féle emberek egyike, aki az ájtatosságot király-hűséggel kapcsolja egybe, és úgy gondolja, hogy az Isten valami módon kormányparti, s hogy a vallás „igen kitűnő dolog, amit támogatni és fenntartani kell”.

Úgy látszott, az istentiszteletbe ily nagy hangerővel azért kapcsolódott bele, hogy példát mutasson az alacsonyabb rangúaknak: hadd lássák, hogy az ilyen nagy, gazdag emberhez nem méltatlan a vallásosság; akárcsak az a pohos városatya, akit magam láttam, amint egy egész tál ínség-levest nyilvánosan bekanalazott, és minden kortynál csettintve kijelentette, „pompás koszt a szegényeknek”.

Kíváncsi voltam, az imént leírt két csoport hogyan távozik az istentisztelet végeztével. Mivel szép idő volt, a fiatal nemesurak és nővéreik inkább gyalog sétáltak haza a földeken át, közben a falusiakkal beszélgettek. A másik csoport úgy távozott, ahogy jött - nagy parádésan. A fogatok ismét felgördültek a kapu elé, pattogtak az ostorok, csattogtak a patkók és csillogott a szerszám. A lovak szinte egyetlen ugrással indultak el, a falusiak megint sietve félrehúzódtak az út két oldalán, a kerekék porfelleget vertek, és a törtető család, mint forgószelet tűnt el a szem elől.

KIRÁLYI KÖLTŐ

*Tested bár börtönbe záratott,
S fogolyként kötöz a szerelem,
Ragyogó szellemed áthatolt
A gátakon és bilincseken.
Nézz hát előre és dacolj, dacolj csak
Bilincseiddel, mik reád fonódnak.*

FLETCHER

Az üde május havában, nyájas, napsütötte reggelen kirándultam a windsori kastélyba. Történeti és költői képzetekkel gazdag hely ez. Már a büszke, ódon épület pusztá külseje is magasztos gondolatokat sugall. Szabálytalan falai és zömök tornyai téglából font koronaként övezik a magas hegy ormát, királyi lobogója a felhőket csapkodja, maga a kastély pedig fennkölt méltósággal tekint le az alatta elterülő világra.

Vágyat bizsergető tavaszi reggel volt, mely felkelti az ember lényében lappangó regényes hajlamot, zenével tölti meg a lelket, és arra indítja, hogy költőket idézzon és a szépségről álmodozzon. A pompás fogadótermekben és visszhangos folyosókon barangolva a katonák és államférfiak képmásainak hosszú sora mellett közönyösen haladtam el, de hosszan elidőztem a teremben, melynek falain azoknak a szépasszonyoknak a képe függött, akik II. Károly vidám udvarának díszai voltak. S amint elbámészkodtam a kissé zilált fűrtökkel megörökített alakokon, a szerelemtől bódult szemeken, áldottam Sir Peter Lely irónját, amely ily módon tette lehetővé számomra, hogy a szépség visszavert sugarában sütkérezzem. Mikor aztán a „tágas, zöld udvarokon” jártam, ahol napfény vakított a szürke falakon, és szikrázott a bársonyos pázsiton, elmém megtelt a szelíd, bátor és szerencsétlen Surrey emlékével; eszembe jutottak süldőkori barangolásai is, amikor Lady Geraldine iránti szerelmes epedéssel bolyongott itt.

*A lány tornyát néző sóvár szemekkel,
Szerelmes, könnyű férfisóhajokkal.*

E költői fogékonyság hangulatában látogattam meg a kastély fogdáját, ahol I. Jakab skóciai király, a skót költők és történetírók büszkesége és képzeletük hőse, ifjúkorában hosszú éveket töltött politikai fogolyként. Testes, szürke torony ez a fogda, amely dacolt a viszontagságos időkkel, és még ma is jó állapotban van. Dombon áll és így magasabban fekszik, mint a kastély más részei, belsejébe hosszú lépcsősor vezet. Fegyvertára gótikus terem, melyben különböző korból származó számos fegyver látható, az egyik falon csüngő páncélról azt mondják, Jakabé volt. A fegyverteremből nyíló lépcsőfeljárón vezettek be az egykor fényes, de ma már fakult lakosztályba, a falakat legendás történetek alakjaiból szőtt kárpit borítja itt. Ez volt hát Jakab fogságának és szenvedélyes, ábrándos szerelmének színhelye, mely élettörténetének szöttezésébe a költészet és képzelet varázsos színeit fonta.

E szeretetre méltó, de balsors-üldözte fejedelem egész élettörténete telisdeteli van romantikával. Tizenegy esztendő zsenge gyermek, amikor apja, III. Róbert a francia udvarba küldi, hogy ott, távol a skót királyi házat fenyegető ármánytól és veszélytől, a francia uralkodó szeme előtt nevelkedjék. Szerencsétlenségére útközben angolok kezére kerül, s bár a két ország között akkor éppen fegyverszünet van, IV. Henrik angol király Jakabot mégis fogságba veti.

Elfogatásának híre, mely egész sor bánat és szerencsétlenség hírével együtt érkezik, a boldogtalan atyát végzetes csapásként éri. „A hírt - mesélik - vacsora közben hozták a királynak, s annyira megrendült, hogy lelkét csaknem azoknak a szolgáknak kezébe lehelte, akik ott szorgoskodtak körülötte. Hálósobájába vitték; minden táplálékot elhárított magától, s három nap múlva az éhség és bánat sírba vitte Rothesayben.”¹²

Tizennyolc esztendeig tartották Jakabot fogságban. Személyes szabadságától megfosztva is rangját megillető tisztelettel bántak vele. Ügyeltek rá, hogy kellő oktatást nyerjen mindama tudományokban, melyeket hasznosaknak ítélték abban a korban, s hogy pallérozdják amaz elmebeli és személyi készségekben, melyek egy fejedelemhez illenek. Lehet, hogy ebben a tekintetben a fogság hasznára vált, mert lehetővé tette, hogy csaknem kizárólag a művelődésnek szentelje idejét, és háborítatlanul halmozhassa fel és tökéletesíthesse magában a tudásnak és a csiszolt ízlésnek azt a gazdag tárházát, amely máig is bő fényözönnel övezi emlékét. Az a kép, amelyet a skót történetírók ifjú éveiről festenek, roppant megragadó, és inkább regényes hős, semmint valódi történeti alak képzetét kelti. Alapos jártasságra tett szert - mondják e leírások - „a kardforgatásban, a lovagi tornában, a bajvívásban, a birkózásban, a dalban és a táncban; alaposan értett az orvostudományhoz, pompásan kezelte a lantot, a hárfát és még jó néhány hangszert, jártas volt a grammatikában, a szónoklattanban és a költészet tudományában”.¹³

E férfias és gyengéd tulajdonok tették képessé arra, hogy a tettek mezején éppúgy ragyogjon, mint az előkelő világban, s minden bizonnyal azért is fejlesztette magát, hogy majdan bő étvággyal élvezhesse mindezt egy vidám életúton. Így hát kemény megpróbáltatás lehetett abban a zajló, lovagi korban élete tavaszát egyhangú fogságban tölteni. Mégis, jó szerencséjének mondhatja Jakab, hogy erős költői képzelőerő adományával volt megáldva, s hogy fogságát a múzsák ihlető látogatásai tették derűsebbé. A személyes szabadság elvesztése némely elmét eltompít és tétlenné változtat, másokat beteggé és ingerlékennyé tesz - csupán a poeta kiváltsága, hogy a fogság magánya dús képzelőerővel, költői érzékenységgel ajándékozza meg. Saját gondolatai mézén lakomázik, s mint a fogoly madár, dalban önti ki lelkét.

*Láttad-e már a fülmilét,
Rabként kalitkájában ül
Dalolva régi énekét
Remeteségén egyedül.
Ott is azt bizonygatja elbájoló dala,
Hogy zárkája zöld liget és léce fa.*

ROGER L'ESTRANGE

Valóban, a képzelet isteni adománya, hogy nem lehet elnyomni, nem lehet börtönbe zárni, s ha a valóságos világtól elrekesztik, megteremti a saját külön világát, és bűvös erővel olyan lényeket, formákat, fényes látomásokat képes teremteni, amelyek benépesítik a magányt, és beragyogják a tömlőc homályát. A pompának és ragyogásnak ez a világa vette körül Tassót is komor ferrarai cellájában, mikor a *Jeruzsálem* nagyszerű jeleneteit megalkotta, s Jakabnak windsori fogsága idején írt művét, a *Király könyvét* is úgy tekinthetjük, mint egy másik szépséges kitörést, mellyel a lélek a börtön homályán, rácsain áthatol.

¹² Buchanan.

¹³ Ballenden - Hector Boyce fordítása.

A költemény tárgya Jakab szerelme Lady Jane Beaufort, Somerset gróf leánya és vérbeli angol királyi hercegnő iránt, akibe fogsága idején szeretett bele. A költeményt különösen az teszi értékké, hogy a királyi bárd igazi érzései, igazi szerelme és viszontagságai krónikájának lehet tekinteni. Ritka jelenség az olyan uralkodó, aki verset ír, vagy az olyan poéta, aki való tényekről énekel. Az egyszerű ember büszkeségének nem kevéssé hízeleg, hogy az uralkodó ezen az úton keres a szívéhez bebocsáttatást, s azzal igyekszik megnyerni jóindulatát, hogy mintegy saját örömei birodalmába vezérli. Ez a szellemi verseny tisztas egyenjogúságának bizonyítéka, mely letépi a mesterként méltóság minden díszét, a versengőt embertársaival egy szintre hozza, és arra kényszeríti, hogy természetes képességeivel küzdjön a kiválóságért. De érdekes dolog egy uralkodó szívébe belepillantani és azt látni, hogy a hermelinpalást alatt is az emberi szív egyszerű érzései dobognak. Persze Jakab még nem volt király, amikor költővé érett, a viszontagságok iskoláját járta, és saját gondolatai körében nevelkedett. Uralkodóknak ritkán jut idejük arra, hogy a saját szívével szót értsenek, vagy hogy gondolataik költői formába öntésén gondolkodjanak. Ha Jakab az udvar vidám, hízelkedő légkörében nevelkedett volna, nem nagyon valószínű, hogy a mai olvasó a *Király könyvében* gyönyörködhetnék.

Engem különösen a költeménynek azok a részei vonzanak, amelyekben közvetlen utalás történik Jakab helyzetére vagy a toronybéli lakosztályra. Ezekben annyi a személyes és helyi varázs, és oly körültekintő realitással vannak ábrázolva, hogy az olvasót szinte a fogság színhelyére viszik, és a fogoly elmélkedéseinek társává teszik.

Ilyen például az a kép, melyet fásult lelkiállapotáról fest, és elmeséli azt a jelenetet, mely a költemény megírására ösztönözte. Tiszta, holdsütötte éjjelen történt. A csillagok, mint mondja, tűzként szikráztak az ég magas boltozatán, és „Cynthia aranyfürtjeit öblögette a Vízöntőben”. Álmatlanul és nyugtalanul vergődött ágyában, majd, hogy az unalmas órákat elűzze, könyvet keresett. Boëthius művét, *A bölcsélet vigaszát*, az akkori írók kedvenc olvasmányát választotta, melyet Jakab nagy példaképe, Chaucer fordított le angolra. A dicséret mértéke, mellyel a műről szól, elárulja, hogy fogsága idején egyik kedvelt könyve volt, s csakugyan, megpróbáltatások közben nagyszerű vezérfonala ez az elmélkedésnek. Nemes és állhatatos, a szenvedés és bánat tisztítótüzén átment lélek hagyta örökül ezt a művet, és benne az ékesen szóló, egyszerű érvek egész sorát, és az erkölcs nyájas példázatait a bajbajutott utódokra, hogy képessé tegye őket az élet viszontagságainak elviselésére. Talizmán ez a könyv, melyet a boldogtalan a keblére rejt, vagy éjszaka a párnájára fekteti, mint azt a jó Jakab király is tette.

Miután a könyvet becsukta, végiggondolta, amit olvasott, majd fokozatosan a sors állhatatlanságán, a saját élete viszontagságain kezd töprengeni, végül azokon a megpróbáltatásokon, melyek már zsenge ifjúkorában osztályrészül jutottak. Egyszerre csak a zsolozsmára hívó harang csengését hallja, de ez a hang, mélabús képzeteket idéző zengésével, most szózatnak tűnik a fülében, mely arra inti, hogy írja meg saját történetét. A költői kalandozásnak ebben az állapotában úgy dönt, hogy enged a hívó szózatnak, ezért tollat ragad, áldásért esdve előbb keresztet vet vele, azután elvágtat a költészet tündérvilágába. Van ebben az egészben valami roppant különös, és azért is érdekes, mert meglepő és gyönyörű példával szolgál arra, hogy néha mily egyszerű módon kél az elmében egész sor költői gondolat és irodalmi terv.

Jakab a költeményben többször is kesereg a sors különös kegyetlenségén, mely magános és tétlen életre kárhoztatja, és elzárja a szabadságtól meg a világ örömeitől, melyeket a legalantasabb féreg is kedvére élvezhet. Ám, még e sirámokban is édesség van - szeretetre méltó és társaságra vágyó lélek panaszkodik itt, mert megfosztották attól, hogy természetes környezetben, jótékony vonzalmak közt élhessen. Nincs panaszaiban semmi nyersség vagy túlzás, természetes és megható pátozzal törnek elő, s talán éppen tömör egyszerűségük ragadja meg

az embert. Szemléletes ellentétben állnak az oly gyakran mesterkéltséggel és unos-untig hajtogatott „költői” keservekkel, melyek a maguk teremtetten nyomorúságban vergődő beteg lelkekből áradnak a világ felé, holott az nem is ártott nekik. Jakab fájó érzékenységgel beszél megpróbáltatásairól, de mihelyt említést tett róluk, tovább is halad, férfias elméje méltatlannak tartja, hogy az elkerülhetetlen viszontagságokon hosszan töprengjen. Ha egy ilyen lélek panaszra fakad, bármily rövid legyen is az, tudjuk, mily nagy volt a szenvedés, amely a zúgolódó szót kiváltotta. Rokonszenvezünk Jakabbal, a romantikus, tetterős, művelt fiatal herceggel, akit az ifjúság örömeitől, merész vállalkozásoktól, nemes tettektől és vidám gyönyöröktől fosztottak meg - mint ahogy Miltonnal is rokonszenvezünk, kinek lelkében még élénk visszhangra talál a természet minden szépsége és a művészet minden ragyogása, amikor rövid, de mélyből fakadt sóhajokkal panaszkodik a rászakadt örök világtalanságról.

Ha nem látnók, hogy Jakabból teljesen hiányzik a mesterkéltség iránti legcsekélyebb hajlam, akár azt is gyaníthatnók, hogy e komor gondolatait azért fogja oly rövidre, hogy mintegy előkészítsen bennünket története legragyogóbb jelenetére, s hogy megteremtse a kontrasztot a fény és a báj ragyogásához, a madárdal, énekszó, lomb, virág és zsendülő tavasz kincseinek tobzódásához, melynek kíséretében szíve hölgyét vezeti elénk. Legkivált ez a jelenet sugározza az ódon kastély-börtönre a regényesség minden varázsát. Jakab - mint meséli - szokása szerint pirkadatkor felkelt ágyából, hogy az álmatlan vergődés komor gondolataitól szabaduljon. „Magános szobájában így keseregve”, örömtől fosztottan, reménység híján, „saját gondolataitól elgyötörten és bús kedéllyel” az ablakhoz lépett, hogy a fogoly egyetlen sanyarú vigaszát élvezve, sóváran bámuljon arra a világra, amelytől elzárták. Az ablak kicsi kertre nyílt a torony lábánál. Csendes, védett, fákkal és zöld lugasokkal díszített hely volt ez, lomb és vadrózsasövény takarta el a kíváncsi tekintet elől.

*Elkészült végre hát a torony fala mellett:
Tündéri szép kert volt, és a kert egyik sarkán
Kicsinyke lugas állt, sok zöld oszlop sereglett
Körötte, s bekúszt a sűrű levéllomb tarkán,
S galagonyasövény terpeszkedett a balján, -
E lombsátrak mögé nem láthatott be senki,
Hiába állt oda jobban szemügre venni.*

*Oly sűrűk voltak a zöld levelek s az ágak,
Hogy az ösvényeket az árnyuk mind befedte,
Minden lugas között borókafenyők álltak,
Csúcsosak, zöldek, édesek voltak felette,
S olyan szépen nőttek itt, az ágak égre vetve,
Hogy úgy láthatta az, ki kintről nézte mindezt:
Hogy a sok kis ág-árny eget-földet behintett.*

*S a kis zöld gallyakon édes kis csalogányok
Üldögéltek, s tisztán, hangosan daloltak,
Ajkukról a szerelem szent himnusza szállott,
Most halk, majd erősödő árján a daloknak.
A falak és a kert, mintha csak hangjuk olvadt
Lágyságától visszhangzott volna - - -*

Május volt éppen, minden virágzás évszaka, s Jakab a fülemüle énekét a maga szerelemtől ittas érzelmeinek nyelvére fordítja le:

*Imádjátok a májust, ó szerelmesek,
Hisz néktek a gyönyörök felvirradtanak;
S énekeljétek velünk: menj Tél, eredj -
És jöjj, jöjj Nyár, te édes évszak, és te Nap.*

Amint az ablakból elébe táruló képet és a madarak dalát hallgatja, lassan ama gyengéd és meghatározhatatlan álmodozások egyikébe esik, amelyek hatalmukba szokták keríteni a fiatal szíveket e varázsos évszakban. Tűnődik, milyen is lehet a szerelem, amelyről annyit olvasott, s amely így árad elő a május életet adó lehetőségéből, elragadtatásba és dalba zendítve az egész természetet. Ha csakugyan akkora e boldogság, s ha jótéteményében szerte a világon csakugyan részesedhetnek a legszerényebb teremtmények is, miért éppen csak ő egyedül van megfosztva gyönyöreitől?

*Gyakran gondolkodom, miként lehet, Uram,
Hogy ilyen nemes hatalom a szerelem -
Népét szereti, sikere határtalan,
E siker párját csak könyvekben lelhetem,
Vajon tud-e segíteni a szíveken,
Van kötő s oldó hatalma szívünk felett?
Vagy mindez ábránd csak, csalóka képzelet?
S ha ő ilyen kiváló és nemes,
Hogy minden egyes földi lényre gondja van,
Mivel bántottam meg, reám miért dühös, -
A madár szabad, - s rajtam börtön zára van!*

Ábrándozásai közepette lenéz a kertre, s ott megpillantja „a legszebb és legüdébb ifjú virágot”, melyet valaha is látott. A bájos Lady Jane az, aki ott lenn a kertben sétál, hogy élvezze „az üde májusi reggel” szépségét. Amint így a magányosság és felfokozott érzékenység pillanatában hirtelen a romantikus kedélyű herceg elé tűnik, nyomban rabul is ejti képzeletét, és szárnyaló vágyainak tárgya, képzeletvilágának úrnője lesz.

E bájos jelenet és Chaucer *Lovag meséjének* eleje közt nyilvánvaló a hasonlóság: Palamon és Arcite börtönük ablakából szeretnek bele Emiliába, amikor az lent a kertben sétál. Lehet, hogy Jakabot éppen a vele valóban megtörtént eset és a Chaucernél olvasott jelenet közti hasonlóság indította arra, hogy költeményébe is beleszője. A Lady Jane-ről adott leírásban Jakab mestere festői és aprólékos modorát követi, s mivel nyilván az akkori életből merít, tökéletes képmását is festi egy korabeli szépségnek. A szerelmes férfi gyönyörűségével időzik a hölgy ruházatának minden részleténél, kezdve az aranyhajat borító, gyöngyökkel, smaragddal, zafírral szikrázó fátyolon egészen a nyakát övező „finoman munkált aranyláncig”, melyről - mondja - egy szív alakú rubin csüng, és fehér keblén úgy szikrázik, mint a tűz. A hölgy fehér szövetruhája fel volt tűrve, hogy könnyebben tudjon lépni. Két társnője kísérte, s egy csengettyűkkel ékesített kutyus ugrált körülötte - ama feltehetően tökéletes arányú olasz ölebek egyike, amelyek régmúlt időkben előkelő hölgyek szalonjainak kedvencei voltak. Leírását az elragadtatott magasztalás kitörésével végzi:

*Fiatalság volt benne, alázatos szépség,
Nagylelkűség, finomság, asszonyos vonások -
Tollamnál Isten jobban tudja, mennyi érték;
Bölcsesség, méltóság, biztos megfontolások
Irányították őt, e példa nélkül állót
Alakban, arckifejezésben, tettben, szóban, -
Nos, a Természet remekműve volt valóban.*

Ám Lady Jane kivonulása a kertből véget vet a szív e rövid tobzódásának. A hölgyel együtt illan el a szerelmes ábrándkép is, amely rövid időre fényt varázsolt Jakab fogságának színhe-lyére. Újból visszazuhan magánosságába, és az most, az elérhetetlen szépség tűnő sugarának felvillanása után, tízszeresen elviselhetetlen. Az egész kietlen és hosszú napon át boldogtalan sorsán kesereg, s mikor Phoebus - mint oly gyönyörűen mondja - „minden levéltől és virágtól búcsút vesz”, ő még mindig az ablaknál őgyeleg, s fejét a hideg kőre hajtva, szerelem és bánat vegyes kínjától sóhajtozik, míg végül a szürkület órájának melankóliáján „félíg álomba, félíg aléltságba” ringatva, látomás nem jelenik meg előtte. Ez tölti meg a költemény hátralevő részét, melynek allegorikus árnyképei szerelme történetét jelképezik.

Mikor álmából felriad, felkel a köpárnáról, nyomasztó gondolatoktól űzve járkál szobájában, s kérdi lelkét, hová is barangolt el: hogy vajon mindazt, ami álmképzeletében lepergett előtte, az álmot megelőző események varázsolták-e elő, vagy csakugyan látomás volt, melynek célja vigaszt hozni a kétségbeesésben. Ha igen, akkor azért könyörög, vajha küldenének neki vala-mi jelt az álmában látott boldogabb napok ígéreteként. Ekkor az ablakon át hirtelen egy hónál is fehérebb vadgalamb repül a szobába és Jakab kezére száll: csőrében egy szál piros violával, melynek levelein arany betűkkel ez áll:

*Ébredj, ébredj! Jó híreket hozok, szerelmes!
Örömtelit, mely meg is vigasztal, remélem,
Azért mondom, hogy játszhass, dalolhass, nevetess:
Mert gyógyulásod elrendeltetett az égben.*

Reménykedő és aggódó szívvel veszi el a madártól a virágot, elragadtatva olvassa a szavakat - eljövendő boldogsága első üzenetét. Az olvasó jóhiszeműségére vagy képzeletére bízom, hogy mindez csupán költői fikció-e, vagy Lady Jane valóban ily regényes úton adta volna a költő tudtára, hogy kedveli. A költemény befejező részében megtudjuk, hogy a látomásban foglalt és a virággal küldött ígéret teljesült: Jakab újra szabad és a boldogságot is elnyerte, mert szívének úrnője is az övé.

Ez hát a költői beszámoló a windsori kastélyban történt szerelmi kalandról. Hiú próbálkozás volna találgatni, hogy mindebből mennyi az igazság, és mennyit szépített rajta a poétai lele-mény; mégis, ne vessünk el minden romantikus fordulatot, mint a való élettől összeférhetet-lent, hanem olykor próbáljuk meg a költőt szaván fogni. Én magam a költeményben csak a toronyra vonatkozó részeket kísértem szoros figyelemmel, míg az akkoriban oly divatos allegorikus modorban írt, jelentős terjedelmű részt csak átfutottam. A költemény nyelvezete persze különös és elavult, úgyhogy sok ragyogó kifejezését is aligha méltányolja a mai olvasó. Viszont bizonyosan mindenkit elbűvöl az egész költeményt át- meg átható őszinte érzelem, a bájos közvetlenség és nyájas modor, s az ékes természetleírások is meggyőzők, frissek, ízlésről vallanak.

Hacsak szerelmes versnek tekintjük is, a gondolkodásnak mai, nyersebb formájához viszo-nyítva csak épülhetünk a természetesség, finomság és bájos tartózkodás ama jelein, melyek át-meg átszövik; nincs benne egyetlen durva gondolat vagy szemérmetlen kifejezés, a női bájt pedig a lovagkor minden díszítő jelzőjével, s csaknem természetfölötti tisztaságban és ragyogásban mutatja be.

Jakab életének virágkora Chaucer és Gower korszakára esik - nyilván nagy tisztelője volt műveiknek. Egyik stanzájában csakugyan mestereinek is vallja őket, s a költemény némely részeiben az ő műveikkel, különösen Chaucer alkotásaival való hasonlóságot lehet felfedezni. Persze kortárs-íróknál mindig találunk olyan általános rokon vonásokat, melyeket nem annyira egymástól, mint inkább magától a kortól kölcsönöznek. Az író, mint a méh, mézét a széles

világból szedi; a maga elképzeléseibe, adomáiba a társadalomban szerte elterjedt gondolatokat olvasztja bele, s így minden nemzedéknek van valami közös vonása, amely jellemző a korra, melyben élt.

Jakab irodalomtörténetünk egyik legfényesebb fejezetének alakja, és az ő révén hazája méltán követel magának részt ennek az irodalomnak ősi dicsőségéből. Viszont, míg az angol írók egy vékonyabb rétegét folyvást, mint költészetünk atyjait idézik, e nagy skót vetélytárs neve mellett szótlanul haladnak el; márpedig Jakab megérdemli, hogy nevét felvegyük az égitesteknek ama kevés tagból álló, távoli, de fényét soha el nem veszítő csillagképébe, amely az irodalom legmagasabb firmamentumán ragyog, s amelynek tagjai, mint hajnalcsillagok, együtt énekelték a brit poézis fényes ébredésének dalát.

Olvasóim közül azok, akik esetleg nem jártasak a skót történelemben (bár az újabb irodalom ezt a tárgyat lenyűgöző regénnyé szőtte, és az általános érdeklődés középpontjába állította), talán szívesen hallanának valamit Jakab későbbi történetéről és szerelméről. Lady Jane iránti szenvedélye nemcsak rabsága vigasza volt, hanem szabadsága visszanyerésének egyik eszköze is, mert az angol udvar véleménye szerint az angol királyi házzal font vérségi kapcsolat annak érdekeit mozdította elő. Így végül Jakab nemcsak szabadságát, hanem koronáját is visszanyerte, miután előbb feleségül vette Lady Jane-t, aki elkísérte őt Skóciába, s ott gyengéd, odaadó feleségnek bizonyult.

Királyságában Jakab nagy zűrzavart talált, mivel a hosszú interregnumot a skót nemzetségfők arra használták fel, hogy saját birtokaikban megerősítsék magukat, és a törvény hatalma fölé helyezkedjenek. Jakab arra törekedett, hogy a nép szeretetére alapozza a maga hatalmát. Az alacsonyabb néposztályok szemében azzal szerzett rokonszenvet, hogy megszüntette a visszaéléseket, mérsékletet tanúsított, és egyenlő mértékkel mérte az igazságot, támogatta a béke műveit és segítette mindazt, ami a kényelmet, jólétet és az ártatlan örömet szolgálja a társadalom legszerényebb rétegei körében. Időnként álruhában a köznép közé vegyült, felkereste őket tűzhelyeiknél, osztozott gondjaikban, terveikben, örömeikben, tanulmányozta a kézművesek mesterségét, meg hogy miképp lehetne leginkább támogatni és fejleszteni azokat, s ily módon szelleme mindenüvé behatolt, jóságos szemmel vigyázta legszerényebb alattvalója sorsát is. Miután e nagylelkűségével a nép körében erősen megvetette a lábát, a viszálykodó nemesség hatalmának megfékezéséhez fogott, arra törekedve, hogy megfossza őket ama vészes előjogoktól, amelyeket bitorolnak, hogy megbüntesse a kevély bűnösöket, és mindenkit a korona iránti tisztas engedelmességre szorítson. A nemesek ezt egy ideig látszólagos megadással fogadták, de szívükben rejtett elégedetlenség és lappangó harag izzott. Végül összeesküvést szőttek a király ellen. Az összeesküvés élén a király tulajdon nagybátyja, Robert Stewart, Athol grófja állt, aki miután maga már túl öreg volt a véres tett végrehajtásához, unokáját, Sir Robert Stewartot, Sir Robert Grahamet és még néhány kevésbé jelentős személyt lázított fel a gyilkosságra. Ezek a királyt hálósobájában, a perthi dominikánus kolostorban rohanták meg, ahol éppen időzött, és több halálos sebet ejtve rajta, barbár módon meggyilkolták. A hűséges királyné gyenge testét hiába vetette a kard elé, hogy a királyt megmentse; a gyilkos kétszer is megsebezte, majd, miután erőszakkal félrevonszolták, a gyilkos tettet végrehajtották.

A régmúlt idők e romantikus történetének és annak a ragyogó kis költeménynek emléke, mely abban a toronyban született, arra indított, hogy látogatásom során a szokottnál nagyobb figyelmet szenteljek az ódon épületnek. Az előcsarnok falán függő, gazdagon aranyozott és díszített páncél, mintha csak a lovagi tornára készítették volna elő, élénken képzeletembe varázsolta a gáláns és romantikus királyfit. Végigjártam az elhagyott szobákat, ahol költeményét írta; kikönyököltem az egyik ablakon és megpróbáltam elképzelni, hogy éppen azon a helyen

bukkant elébe a látomás, és kinéztem az ablakon, hogy meglássam, hol pillantotta meg először Lady Jane-t. Most is nyájas, vidám május volt, a madarak újra tiszta dallamokat énekeltek versenyezve, a növényzet dús sarjadásnak indult megint, s gyengéden bimbózott a nyár ígérete. Az idő, mely kedvét leli abban, hogy az emberi büszkeség nagyratörőbb emlékeit feledésbe borítsa, mintha könnyedén elsuhanat volna a költészet és a szerelem e kies zuga felett, mintha pusztító kezét ide nem nyújtotta volna ki. Évszázadok múltak el, de a kis kert a torony tövében még mindig virít. A börtönt egykor körülvevő várak helyén terül el, s bár némely részeit válszfalakkal elrekesztették, itt-ott még mindig zöldellnek a fák, még mindig megvannak az árnyas sétányok, akárcsak Jakab korában, s az egész védett, virágzó és nyugalmas. Van valami varázsa az olyan helyeknek, melyek a letűnt szépség lábanyomát hordozzák, s melyet költő ihlete szentelt meg. S az idő múlása nem bénítja, inkább fokozza ezt a varázst. Valóban, a poézis kiváltsága, hogy megszentel minden helyet, amerre csak jár; a természetet a rózsáénál is édesebb illattal árasztja el, s olyan színpompát von fölé, mely bűvösebb, mint a hajnal pírja.

Mások talán szívesebben időznek Jakab jeles haditetteinél és törvényhozó érdemeinél, én magam azonban több örömet találtam abban, hogy csupán csak úgy lássam, mint embertársainak egyikét, az emberi szív jótevőjét, aki leszállt a magas polcról, hogy az egyszerű élet ösvényeire a költészet édes virágait hintse. Ő volt az első, aki a skót alkotószellem szívós és életerős palántáját nevelni kezdte, azt a palántát, amely felnőve azóta oly bőséggel hozza illatos gyümölcseit. Észak komorabb tájaira ő vitte el a kifinomult dél egész termékenyítő művészetét. Mindent megtett, ami csak telt tőle, hogy megtanítsa honfitársait a vidám, elegáns, gyengéd művészetekre, amelyek hajlékonyabbá, finomabbá teszik a jellemet, s a büszke, harcosszellem méltósága köré a könnyed báj díszét vonják. Sok verset írt, melyek, költői hírneve nagy kárára, azóta, sajnos elvesztek; a fennmaradottak egyike, a „Krisztus falusi temploma”, jól mutatja, mily szorgos érdeklődést tanúsított ama falusi játékok és szórakozások iránt, amelyek a nyájas és társas érzelemnek oly sok szálát szövik a skót parasztság körében; s mily egyszerű s boldog szívvel tudott ő e szórakozásokba bekapcsolódni! Sokat tett a nemzeti muzsika fejlesztéséért is; mondják, hogy gyengéd érzéseit, elegáns ízlését fel lehet ismerni azokban az elbűvölő dallamokban, melyeket a duda még ma is megszólaltat Skócia vad hegyei és elhagyott szurdokai közt. Így emlékéet mindazzal egybekapcsolta, ami a legbájosabb és legvonzóbb a nemzeti karakterben: dal balzsama őrzi, skót melódiák gazdag árja zengi nevét az utókorban. E dolgok emlékezete gyúlt fel szívemben, mialatt fogsága csendes színhelyén jártam. Vacluse-t olyan lelkesedéssel látogattam meg, mint amilyennel a zarándok a loretoi szentélyt keresi fel; de a legmélyebb költői áhítatot akkor éreztem, amikor a windsori kis kertet és öreg tornyot szemlélgettem, és Lady Jane meg a skót királyi költő romantikus szerelmén tünődtem.

A FOGADÓ KONYHÁJA

Meg sem pihenhetek a fogadómban ...?

FALSTAFF

Amint egyszer Németalföldön utaztam, este kis flamand falu legjobb fogadójához, a Pomme d'Orhoz értem. A table d'hôte, vagyis a közös étkezés órája már elmúlt; így magánosan kellett ennem a dús asztal szerényebb maradékaiból. Hűvös idő járt, egyedül ültem a komor, tágas ebédlő egyik sarkában, s hogy befejeztem az étkezést, egy unalmas este kilátása tárult eléem, semmi jel nem mutatta, hogy bármivel is megelégnék. Hívtam a gazdát és olvasni-valót kértem tőle. Előhozta háza teljes irodalmi készletét: egy holland nyelvű családi bibliát, egy kalendáriumot ugyanazon a nyelven, és néhány párizsi újságot. Miközben az utóbbiak egyike fölött bóbiskoltam, régi, áporodott kritikákat olvasva, fületem időnként kitörő kacagás ütötte meg, mely alkalmasint a konyha felől hangzott. Aki valaha is utazott a kontinensen, jól tudja, hogy a közép- és alsóbbbrangú utasoknak mily kedves tanyája a falusi fogadó konyhája, különösen ilyen zimankós időben, mikor estefelé már jólesik a tűzhely melege. Eldobtam az újságot, és felderítettem a konyhába vezető utat, hogy egy pillantást vessek a társaságra, mely ily vidámnak látszott. A csoport egy részét olyan utasok alkották, akik néhány órával előbb delizsánszon érkeztek, más része a fogadók megszokott törzslátogatóiból és élösdijeiből állt. Hatalmas, fényes kemence körül ültek - akár oltárnak is lehetett volna nézni, mely körül az ott ülők imádkoznak. Tetején mindenféle, ragyogó fényű konyhaedény sorakozott, ezek társaságában gőzölgött és sustorgott egy óriási nagy tea-főző. A csoportra bő fényt vetett és sok furcsa vonást élesen kiemelt egy nagy lámpa. Sárga sugarai részben megvilágították a tágas konyhát, de távoli sarkai félhomályba vesztek, kivéve azokat a helyeket, ahol a lámpa bágyadt fénye egy-egy széles oldal-szalonnán pihent meg, vagy ahonnan sugara gonddal súrolt konyhai eszközökről verődött vissza, melyek előragyogtak a tompa félhomályból. Jól megtermett flamand leányzó volt a szertartás elnöklő papnője, fülében hosszú aranyfüggővel, nyakán aranyláncsal, melynek végén aranszív fityegett.

A társaság sok tagja pipázott, s legtöbbjük előtt valami esti ital állt. Mint láttam, egy száraz, aszott, cigányképű, hosszú pofaszakállas, apró francia adott elő nekik történeteket szerelmi kalandjaiból, ettől derültek jókedvre; a kalandok mindegyikének végén kitört az a becsületes, szertartásosságtól nem fékezett nevetés, amelyet az ember csakis a szabadság igazi templomában, a fogadóban élvez.

Minthogy úgysem tudtam mivel elverni ezt az unalmas, szeles estét, leültem a kemence mellé, végighallgattam egy csomó utastörténetet, melyek némelyike roppant különös, legtöbbje pedig igen unalmas volt.

Ám csalóka emlékezetemből egy kivételével valamennyi elpárolgott, ezt az egyet azért most megkísérlem elmondani. Csakhogy félek, hiányzik majd belőle az az eredeti zamat, melyet a történetnek a mesélő különös alakja és hanghordozása kölcsönzött. Jól megtermett, idős svájci volt, harcedzett utasembernek látszott. Fényét veszített, zöld utazózubzony volt rajta széles övvel, s a csípőtől bokáig gombolt nadrágot viselt. Pirospozsgás, telt képű, duplatokájú, sasorrú férfi, kinek szeme vidáman csillogott. A fején félrecsapott zöld bársonysapka alól lenge haj göndörödött elő. Elbeszélését többször megszakította új vendégek érkezése vagy hallgatói egy-egy megjegyzése, s néha ő maga is megállt, hogy a pipáját megtöltse; ilyenkor rendszerint huncut kacsintással vagy pajkos tréfával fordult a telthúsú konyhatündér felé.

Bárcsak olvasóim maguk elé tudnák képzelni az öreg fickót, amint óriási karosszékben terpeszkedik, egyik karját csípőre téve, a másikkal egy különlegesen megcsavart *écume de merböl*, azaz eredeti tengeri tajtékból készült, ezüstlánccal és selyembojttal díszített pipát tartva, féloldalra billent fejjel, időnként hamis pillantásokat vetve, az alább következő történetet meséli.

A KÍSÉRTET-VŐLEGÉNY

AZ UTASEMBER MESÉJE¹⁴

*És ő, kinek készült e finom vacsora,
Kihűlve fekszik, gondolom, ma éjszaka!
Mert tegnap én vezettem szobájába még fel,
De Hűs-kés vetette meg ágyát néki éjjel:*

SIR EGER, SIR GRAHAME ÉS SIR HŰS-KÉS

Felső-Németország egyik vad és romantikus tájékán, nem messze a Majna és Rajna egybefolyásától, az odenwaldi hegyek ormán állt sok-sok esztendővel ezelőtt Von Landshort báró kastélya. Ma már csupa rom, s csaknem teljesen elborítja a bükkös és a sötét fenyveserdő; de ezek fölött még mindig kibukkan a régi őrtorony, s mint gazdája, az egykori várúr, még mindig küzd azért, hogy emelt fővel tarthassa szemmel a környező vidéket.

A báró a nagy Katzenellenbogen-család¹⁵ egyik oldalági leszármazottja volt, aki a család egész megmaradt vagyonát és az ősök minden büszkeségét örökölte. Bár az elődök harcos hajlandósága jócskán lepassztotta a családi tulajdont, a báró mindent megtett, hogy az egykori állapotoknak legalább a látszatát fenntartsa. Akkoriban békés idők jártak, s a német nemesek nagobbára elhagyták kényelmetlen, sásfészek módján hegytetőkön ülő kastélyaikat, és kényelmesebb lakhelyeket építettek a völgyekben. Ám a báró kevélyen továbbra is kicsi várába zárkózott, és ősei konokságával ápolta tovább a család régi viszályait, amiért aztán legközelebbi szomszédai némelyikével is rossz viszonyban volt olyan viták miatt, amelyek még ükapáik közt estek.

A bárónak csupán egyetlen gyermeke volt, egy leányka. Ám a természet, valahányszor egy gyermeket ad, mindig úgy kártalanít, hogy ezt az egyet csodagyermeknek alkotja. Ilyen alkotás volt a báró lánya is. Minden dajka, pletykanépség és vidéki rokon arról biztosította az atyát, hogy a gyermek szépségének szerte Németországban nincs párja. Ők pedig csak tudják? A leánykát nagy gonddal nevelték, két aggszűz nagynéni felügyelete alatt, akik ifjú éveikben az apró német fejedelmi udvarok egyikében töltöttek néhány esztendőt, s így jártasak voltak mindama tudományokban, amelyek egy előkelő hölgy neveléséhez szükségesek. Útmutatásaik mellett a leányka a tökéletesség valóságos csodájává fejlődött. Mire tizennyolc esztendő lett, bámulatos ügyességgel tudott hímezni - szentek egész élettörténetét szötte faliszőnyegbe, alakjuknak és arcuknak oly kifejező erőt adva, hogy valamennyien úgy festettek, mint megannyi tisztító tűzben szenvedő lélek. Nagyobb zökkenők nélkül tudott olvasni - számos egyházi legendán és a *Heldenbuch* valamennyi lovagi csodáján átrágtta magát. Még az írás mesterségében is nagy haladást tett: le tudta írni a saját nevét, úgy, hogy egyetlen betűt sem felejtett ki, és oly olvashatóan, hogy még nagynénjei is ki tudták betűzni szemüveg nélkül.

¹⁴ A művelt olvasó, aki jártas mindenféle haszontalan legendában, észre fogja venni, hogy a fenti történetet az öreg svájci egy francia adomából merítette, melyet állítólag valahol Párizsban szedett fel.

¹⁵ Katzenellenbogen: „macskakönyök”. A vidék egykor nagyhatalmú családjának neve. A nevet, mint mondják, a család egyik makulátlan szépségű hölgytagjának szánt bókként kapták. A hölgy gyönyörű karjáról volt híres.

Kitűnt mindenféle elegáns, hölgyeknek való haszontalan csecsebecsék díszítésében, otthonosan járt a kor legbonyolultabb táncait, sok dallamot játszott hárfán és gitáron, a Minnelieder érzelmes balladáit pedig mind könyv nélkül tudta.

Nagynénjei, mivel fiatalabb korukban csapodár leányzók és kacér teremtések voltak, csodálatosan beváltak, mint unokahuguk magatartásának éber őrei és szigorú bírái - közismert dolog ugyanis, hogy egy kivénhedt kokottnál ridegebben szemérmes és kérlelhetetlenebbül illedelmes gardedámot találni sem lehet. Csak nagy ritkán túrték, hogy a leányzó ne legyen a szemük előtt, kellő kíséret, pontosabban felügyelet nélkül a kastély területén túl sohasem engedték, folyvást a szigorú illemről és az azzal járó engedelmességről tartottak neki előadást, ami pedig a férfiakat illeti - fuj! - arra oktatták, hogy tartsa őket oly távol magától és annyira ne bízzék bennük, hogy a leányka, megfelelő engedelem nélkül, a világ legcsinosabb lovagját sem méltatta volna még csak egy pillantásra sem - még akkor sem, ha az a lába elé rogyva készült volna meghalni.

E módszerrel csodálatosan jó hatást értek el. Az ifjú hölgy az engedelmesség és jó modor mintaképe lett. Míg mások bájaikat a világ perzselő fényében hamvasztották el, és alkalmasint minden kéz leszakasztotta, majd félredobta őket, ez a leányka ama folttalan aggszűzek védőszárnyai alatt szemérmes hamvasságban cseperedett viruló, friss eladósorba, úgy, mint a tövises oltalmában fészlő rózsabimbó. Nagynénjei büszkén és elragadtatással tekintettek rá és azzal kérkedtek, hogy ha a világ valamennyi ifjú hölgye hamis útra is tévedne, ilyesmi, hála az égnek, Katzenellenbogen örökösnejével akkor sem eshetnék meg.

Bármi szűkös volt is Von Landshort báróéknál a gyermekáldás, háztartása korántsem volt kicsiny, mivel a gondviselés szegény atyafiak egész hadával áldotta meg. Ezek egytől egyig a szegény rokonokra jellemző szerető vonzódás lelki hajlandóságát mutatták, és oly csodálatosan ragaszkodtak a báróhoz, hogy minden lehető alkalmat megragadva, falkákban árasztották el a kastélyt s tették életét elevenné. E jó népek minden családi ünnepet megültek a báró költségén, s mikor már jókedvre derültek, kijelentették, hogy nincs nagyszerűbb dolog a világon, mint ezek a családi összejövetelek, a szív örömmünnepei.

A báró ugyan kisművészi ember volt, de szívében nagy lélek lakozott, amely dagadt a büszkeségtől arra a gondolatra, hogy az őt körülvevő kis világban ő a legnagyobb személy. Szeretett hosszú történeteket mesélni azokról a marcona harcosokról, kiknek képmásai komor tekintettel bámultak le körben a falakról; leghálásabb hallgatóságára persze azokban talált, akik az ő költségén lakomáztak. Elbeszéléseiben nagy szerep jutott a csodás elemnek, mivel szilárdan hitt ama természetfölötti regékben, melyek oly bőven tenyésznek Németország valamennyi hegyén és völgyén. Vendégei hite még az övéénél is szilárdabbnak bizonyult: minden csodás történetet tágra nyílt szemmel és tátott szájjal hallgattak, álmélkodásuk még a századik ismétlésnél sem csökkent, így élt Von Landshort báró, mint vendégszerető háza orákuluma, mint kicsi világának abszolút fejedelme s mindenekfölött, mint boldog lélek, aki meg volt győződve róla, hogy korának ő a legbölcsebb embere.

Abban az időpontban, melyről elbeszélésem szól, éppen nagy gyülekezés színhelye volt a kastély, mivel roppant horderejű eseményre: a báró leányának szánt vőlegény fogadására készültek. Ugyanis az történt, hogy az atya és egy öreg bajorországi nemesúr között tárgyalások indultak a két ház méltóságának egybekapcsolására gyermekeik házassága révén. Az előzetes eljárás roppant körültekintéssel folyt, az ifjú párt eljegyezték, anélkül, hogy azok látták volna egymást, majd kitűzték az esküvő napját. Evégből az ifjú Von Altenburg grófot hazahívták a hadseregtől, s már útra is kelt, hogy a báró házában átvegye menyasszonyát. Üzenetet is kaptak tőle Würtzburgból (ahol váratlanul késedelmeskednie kellett), hogy érkezése mely napon s mely órában remélhető.

A kastély népe lázasan készült a gróf méltó fogadására. A szép menyasszonyt rendkívüli gondnal díszbe öltöztették. Toalettére a két nagynéni ügyelt, egész délelőtt civódva az öltözék minden egyes darabján. Az ifjú hölgy pedig arra használta fel a viszályt, hogy a maga ízlését juttatta érvényre, amely, szerencsére, jó ízlés volt: megjelenése csupa báj, aminél különbet ifjú vőlegény nem kívánhat; a várakozás enyhe izgalma pedig emelte szépsége fényét.

Az arcát és nyakát előntő pír, keble gyengéd pihegése, szeme el-elrévedező pillantása elárulta az édes vihart, amely kicsi szívében háborgott. A nagynénik folyvást körülötte röpködtek, az ilyen aggszűzeket ugyanis roppantul érdeklik az efféle dolgok. Megfontolt tanácsok özönével árasztották el a leányt: hogyan viselkedjék, mit mondjon, s miképpen fogadja leendő szerelmét.

A bárót is elragadta a készülődés láza. Tulajdonképp semmi dolga nem volt, de a fontoskodó, izgága emberkét természete nem hagyta nyugodni az egész világ sűrgése közepette. Halálos aggodalommal az arcán pincétől padlásig nyargalt a kastélyban, minduntalan elszólította a szolgálkat munkájuktól, hogy szorgalomra serkentse őket, minden termet, szobát körülzümögött oly haszontalan, nyugtalan és tolakodó izgágasággal, mint meleg nyári napon a dongó.

Közben a hízott tulkot levágták, vadászok kürtjétől riadt az erdő, vidámság hangjai töltötték meg a konyhát, a pincéből rajnai nektár és óborok egész tengere került elő - még a pohos heidelbergi hordót is megcsapolták. Minden készen állt a nagy dínomdánomra, mellyel a német szíveslátás igazi szelleméhez híven várták a jeles vendéget. Ám a vendég egyre késett. Óra óra után múlt. A nap, mely az imént még bő fényzuhataggal árasztotta el Odenwald dús erdőségeit, most már csak a hegyek ormain ragyogott. A báró felhágott a legmagasabb torony tetejére, s onnan meresztette szemét, remélve, hogy a távolban megpillantja a grófot és kíséretét. Egy ízben azt hitte, hogy látja őket: kürt harsant a völgy felől, s szavát visszhangozták a környező bércek. Lovasokat is lehetett látni a messzi távolban, amint lassan közeledtek az úton. De mikor már majdnem a hegy lábához értek, hirtelen irányt változtattak. Eltűnt a nap utolsó sugara is, denevérek kezdtek cikázni a félhomályban, az utat egyre inkább elnyelte a sötétség, semmi nem mozdult rajta, csupán itt-ott a munkájukból hazafelé bandukoló parasztok alakja.

Mialatt az ódon Landshort-kastélyt a kínos tanácstalanságnak ebben az állapotában látjuk, Odenwald egy másik részén rendkívül érdekes esemény tanúi lehetünk.

Az ifjú Von Altenburg gróf békés ügetésben baktatott úti célja felé olyan ember kényelmével, aki baj nélkül halad a házasság révébe, mivel barátai megszabadították az udvarlás minden kényelmetlenségétől és bizonytalanságától, minek következtében az út végén az ara éppoly bizonyossággal várja, mint a jóízű vacsora. Würzburgban egyik ifjú fegyvertársával akadt össze, akivel együtt szolgált volt a végeken. Hermann Von Starkenfaustnak hívták, s az övénel acélosabb kart, bátrabb szívet még nem látott a germán lovagság. Most éppen hazafelé tartott a katonai szolgálatból. Apja kastélya nem messze feküdt Landshort ódon várától, ám ősi viszály miatt a két család ellenségeskedett, s nem ismerték egymást.

A viszontlátás forró pillanatában a két ifjú barát kölcsönösen elmesélte kalandjait, meg elmondták, hogy megy mindegyikük sora, majd a gróf részletesen előadta azzal az ifjú hölgygel tervezett menyegzője minden részletét, akit ugyan még sohasem látott, de akinek bájáról a legelragadtatottabb dicséreteket hallotta.

Minthogy a jó barátok útja ugyanabba az irányba esett, úgy határoztak, hogy együtt mennek, s hogy kényelmesen utazhassanak, Würzburgból már kora hajnalban elindultak, miután a gróf kíséretének meghagyta, hogy később siessenek utána és csatlakozzanak hozzá.

Az utazás unalmát a katonaelet és hadi kalandjaik felelevenítésével űzték el - a gróf ugyan néha, amikor menyasszonya híres szépségéről és a rá váró boldogságról kezdett áradozni, kissé unalmassá vált.

Így érkeztek el Odenwald hegyei közé, és éppen legelghagyatottabb, erdőséggel legsűrűbben borított szorosai egyikén készültek átkelni. Tudott dolog, hogy Németország erdeit legalább annyi rabló fenyegette, mint amennyi szellem kísérti kastélyait, s ez idő tájt a rablók száma különösen megszorodott, tekintve, hogy az országot valósággal hordaszám lepték el a leszerelt katonák. Éppen ezért nem csodálkozhatunk, hogy e kóbor bandák egyike az erdő közepén lovagiainkat megtámadta. Bár hősieken védekeztek, már-már győzött rajtuk a túlerő, amikor a gróf kísérete megérkezett és segítségükre sietett. A kíséret láttán a rablók kerekét oldottak, ám addigra a gróf már halálos sebet kapott. Lassan és óvatosan visszaszállították Würtzburgba, s a szomszédos kolostorból tüstént hívták azt a barátot, aki mindenféle lelki és testi baj gyógyításával tett szert nagy hírnevére; de tudománya egyik felének hasznát már nem vehették, mert a szerencsétlen gróf percei meg voltak számlálva.

Utolsó leheletével arra kérte barátját, tüstént vegye útját a Landshort-kastély felé, és magyarázza meg, miért nem jelent meg menyasszonya előtt a kitűzött órában. Ha nem is volt a leglánglelkűbb szerető, egyike volt a rendre legkényesebben ügyelő embereknek, s ezért aggódással sürgette, hogy barátja mihamar és udvarias formában teljesítse küldetését. „Mert ha ez nem történik meg - mondta -, nem fogok nyugodtan pihenni a sírban.” Ezeket az utolsó szavakat különös ünnepélyességgel ejtette ki. Ily komoly pillanatban elhangzott kérés nem tűr halasztást. Starkenfaust mindent elkövetett, hogy barátját megnyugtassa, megígérte, hogy kívánságát híven teljesíti, ünnepélyes kézszorítással pecsételve meg szavát. A haldokló hálásan viszonzta a kézszorítást, de azután hamarosan delíriumba esett, lázálmban menyasszonyáról, kötelezettségeiről, adott szaváról beszélt, parancsot adott, nyergeltessenek, hogy a Landshort-kastélyba nyargalhasson, majd kilehelte lelkét, azt képzelve, hogy éppen nyeregbe száll.

Starkenfaust sóhajjal és egy katonakönnyel búcsúzott korán balsorsra jutott bajtársától, majd tűnődni kezdett a fonák küldetésen, melyet elvállalt. Nehéz szívvel és zavart fővel gondolt arra, hogy hívatlan vendégként kell megjelennie ellenséges érzületű emberek között, s ünnepi hangulatukat végzetes hírrel kell lehűtenie. De közben szíve mélyéről a kíváncsiság ama suttogásait is meghallotta, hogy vajha megláthatná azt a messze földön híres Katzenellenbogen-szépséget, akit oly gondosan elzárnak a világtól; Starkenfaust ugyanis szenvedélyes bámulója volt a gyengéd nemnek, meg jellemében is volt valami különködő és vállalkozó kedv, mely szívesen hajtotta szokatlan kalandok felé.

Elutazása előtt a kolostor ájtatos atyáival egyetértésben intézkedett barátja temetésének részleteiről; úgy döntöttek, hogy hamvait a würtzburgi székesegyházban, néhány kitűnő rokona mellett helyezik örök nyugovóra, s a temetés napjáig a gróf földi maradványait gyászoló kísérete veszi gondozásba.

De ideje már visszatérnünk az ősi Katzenellenbogen-családhoz, akik türelmetlenül várták a vendéget s méginkább a vacsorát, meg a jeles kis báróhoz, akit akkor hagytunk el, amikor éppen az őrtonyban szellőzködött.

Leszállt az éj, de a vendégnek még mindig semmi nyoma. A báró kétségbeesett szívvel szállt le a toronyból. A lakoma, melynek kezdetét óráról órára későbbre tolták, most már nem tűrt halasztást. A húsok régen túlsültek, a szakácsok aggodalomban gyötrődtek, s az egész ház egy éhhalálra kárhoztatott helyőrség képét öltötte. A báró, bár vonakodva, kénytelen volt parancsot adni, hogy a vendég távollétében fogjanak az ünnepi vacsorához. Már mindenki asztalhoz

ült, s már éppen evéshez fogtak, amikor kívülről idegen érkezését jelző kürt harsant. Újabb hosszú kürtjel visszhangjai töltötték be a kastély ódon udvarait, majd a bástyafalokról felhangzott az ör kürtjének válaszszele. A báró lesietett, hogy leendő vejét fogadja.

Leengedték a felvonóhidat, s az idegen máris a kapu előtt állt: magas, elegáns lovag, fekete paripán. Arca ugyan sápadt volt, de szeméből csillogó, regényes fény, s egész tartásából ünnepestélyes melankólia áradt. A bárót kissé bántotta, hogy a vőlegény ily egyszerűen, magánosan érkezett. Méltóságában érezte magát egy pillanatig sértve, úgy érezte, hogy a fiatalember magatartásából hiányzik az illő tisztelet a nagy esemény, valamint a jeles család iránt, amellyel éppen kapcsolatba készült lépni. De azután hamarosan azzal nyugtatta meg magát, hogy bizonyára ifjú türelmetlenség sarkallta a lovagot, hogy kíséretét így megelőzve érkezék.

- Nagyon sajnálom - szólt az idegen -, hogy ily alkalmatlan időben török önökre ...

A báró azonban bókok és üdvözlő szavak özönével szakította félbe; meg kell ugyanis mondanunk, hogy saját előzékenységére és ékesszólására nagyon büszke volt. Az idegen egyszer egyszer megpróbált ugyan gátat vetni a szózuhatagnak, de eredménytelenül, így hát lehajtott fővel tűrte, hogy tovább ömöljön. Már a kastély belső udvarán jártak, mikor a báró szünetet tartott; ekkor az idegen újra szólni készült, de most a család ama hölgy tagjainak a megjelenése szakította megint félbe, akik a húzódozó, piruló menyasszonyt vezették elő. Az idegen úgy pillantott rá, mint akit megigéztek: mintha egész lelkét beletette volna ebbe a tekintetbe, hogy ott pihenjen azon a bájos alakon. Az aggszűz nagynénik egyike valamit a leány fülébe súgott; az szólni készült, nedves, kék szemét felemelte, hogy fürkésző pillantást vessen az idegenre, majd ismét a föld felé fordult a tekintete. Szavai elhaltak, de az ajka körül játszadozó édes mosoly, és az orcáin kirajzolódó lágy gödröcskék elárulták, hogy amit megpillantott, nem volt kedve ellen való. De nem is lehet elképzelni, hogy ily pompás lovag ne nyerte volna meg a zsenge, tizennyolc esztendő elért, szerelemre és házasságra éppen fogékony leányzó tetszését.

A vendég oly késői órán érkezett, hogy magyarázkodásra nem maradt idő. A báró nem tűrt ellentmondást, minden külön beszélgetést másnap reggelre halasztott, s azonmód a még érintetlen díszlakomához vezette társaságát.

A kastély nagy csarnokában terítettek, ahol körül a falakon a Katzenellenbogen-ház nagy becsben tartott hőseinek képmásai, valamint a harcmezőn és vadászatokon zsákmányolt trófeák függtek. Felhasított páncélingek, kettétört dárdák, tépett lobogók váltakoztak az erdei háborúság zsákmányaival: farkas-állkapcák és vadkanfők csonttuskóinak rémes vigyora közt íjak és hadi szekercék - pont az ifjú vőlegény feje fölött óriási agancs terjesztette ki ágait.

A lovag alig vetett ügyet a társaságra és szórakozásaira. Az ételt éppen csak megkóstolta, viszont teljes odaadással bámulta a menyasszonyt. Halk hangon beszélgetett, nem lehetett kihallgatni, mit mond, mivel a szerelem nyelve mindig csendes; de van-e oly tompa asszonyi fül, mely meg ne hallaná a szerelmes férfi leghalkabb suttogását? A vőlegény modorában gyengédséggel vegyes komolyság mutatkozott, amely, úgy látszik, nagy hatást tett az ifjú hölgyre. Hol elpirult, hol meg elhagyta a színe, ahogy a lovag szavaira mély odaadással figyelt. Néha-néha, nagy pirulva ő is válaszolhatott, majd, mikor a lovag tekintetét elfordította, hosszú oldallpillantással lopva rajta felejtette a szemét, olvadó boldogság gyengéd sóhajával csodálva regényes alakját. A szív titkaiban tökéletesen jártas nagynénik kijelentették, hogy első pillantásra egymásba szerettek.

A lakoma vidáman és főképp zajosan folyt; a vendégeket az üres bugyellárisal és a hegyi levegővel járó jó étvágy sarkallta. A báró elmondta legjobb és leghosszabb történeteit, s ily

jól, illetve ekkora hatással még sohasem mesélt. Valahányszor csodás fordulathoz érkezett, hallgatóságán végighullámozott az ámulat moraja, s ha elbeszélése humoros ponthoz jutott, mindig a megfelelő helyen kísérté nevetés. Itt persze meg kell említenünk, hogy a báró, mint minden nagy ember, csakis unalmas adoma előadását tartotta a maga előkelőségéhez méltónak, viszont ezekkel az adomákkal együtt egy-egy kancsó kitűnő hockheimeri bor is mindig megjelent, márpedig nincs az az unalmas adoma, amelynek ellenállni lehetne, ha az ember saját asztalánál, vidító bor kíséretében adja elő. Persze a szegényebb, de élesebb elmék sok jó, de csak ily alkalmakkor megismételhető dolgot is mondtak, sok hamis sottogás is eljutott a hölgyek fülébe, minek hatására csaknem görcsbe rándultak a visszafojtott nevetéstől, a báró szegény, de vidám, kerek képű unokafivére pedig néhány oly pajkos nótát is megeresztett, hogy az aggszűz nagynénik mélyen a legyezőjük mögé bújtak.

E mulatozás közepette az idegen igen különös, és az alkalomhoz semmiképp nem méltó komorságot tanúsított. Ahogy az este előrehaladt, egyre mélyebb kétségbeesés jelei mutatkoztak rajta, s bármily különösnek tűnjék is, úgy látszott, hogy a báró tréfái csak fokozzák melankóliáját. Időnként mélyen gondolataiba süllyedt, máskor meg zavart, nyugtalanul rebbenő szeme árulkodott zaklatott lelkéről. Egyre komolyabb és titokzatosabb beszélgetésbe merült a menyasszonnyal, kinek homlokán a higgadt derűt a gond felhői ülték meg, majd egész gyengéd lényét remegés járta át.

Mindez nem kerülte el a társaság figyelmét. Vidámságukat lehűtötte a vőlegény érthetetlen komorsága, jókedvüket megmérgezte valami, sottogni kezdtek, egymásra pillantgattak, s közben jelentősen vonogatták a vállukat és csóválták a fejüket. Egyre kevesebb nóta hangzott fel, s egyre ritkább lett a nevetés, majd a beszélgetésbe fagyos szünetek álltak be, ezeket végül vad történetek és természetfeletti legendák követték. Egyik borzasztó történet jött a másik után, s a báró több hölgyet csaknem ideggörcsbe hajszolt annak a szellem-lovasnak meséjével, aki elragadta a szép Leonórárt; rémes történet, melyet azóta már remek versbe is foglaltak. Szerte a világon nemcsak olvassák, hanem el is hiszik.

A vőlegény mély figyelemmel hallgatta ezt a mesét, szemét mereven a báróra függesztette, s mikor a történet a végéhez közeledett, lassan felemelkedett székéről, egyre magasabb és magasabb lett, míg végül a báró ígézetbe révült szeme előtt csaknem óriás alakká tornyosult. A mese végén mély sóhaj szakadt fel a kebléből, majd ünnepélyesen búcsút vett a társaságtól. Valamennyien meg voltak lepve. A bárót mintha villám sújtotta volna.

- Csak nem most, éjfélidőn akarja elhagyni a kastélyt? Hiszen minden készen áll a fogadására! Külön szobát nyitottunk, ha le akarna pihenni.

Az idegen csak a fejét ingatta gyászosan és titokzatosan:

- Másféle szobában kell fejemet nyugovóra hajtanom ma éjszaka!

E válasz tartalmában és zengésében volt valami, amitől a báró megrettent, de összeszedte erejét és megismételte a vendégszerető marasztalást.

Az idegen némán, de határozottan újra meg újra megrázta a fejét minden újabb marasztalásra, majd, búcsút intve a társaságnak, lassú léptekkel kísértált a csarnokból. Az aggszűz nagynénik valósággal kővé meredtek, a menyasszony lecsüggesztette a fejét, és könnyű lopódzott a szemébe.

A báró a kastély nagy udvaráig követte az idegent, ahol a fekete mén a földet kaparva és türelmetlenül horkantva várakozott. Mikor a kapuhoz vezető magas, boltíves, csupán egyetlen fáklya halovány fényével megvilágított átjáróhoz értek, az idegen megállt, és gyászos hangon, melynek síri tompaságát a boltíves tető még fokozta, így szólt a báróhoz:

- Most, hogy egyedül vagyunk, közölhetem önnel távozásom okát. Ünnepeyles, halaszthatatlan kötelesség szólít...

- No de miért nem küld helyettest? - vágott közbe a báró.

- Helyettesítésről ezúttal szó sem lehet. Magamnak kell megjelennem a würtzburgi székes-egyházban...

- Ohó - szólt a báró megint összeszedve magát -, csak hogy nem most, hanem holnap délelőtt! Mátkájával együtt fog odamenni!

- Nem, nem! - felelte az idegen, az előbbinél tízszerre gyászosabb hangon. - Nem a mátkámmal - hanem a férgekkel van találkozóm! A férgek várnak engem! Holt ember vagyok - rablók gyilkoltak meg - holttestem Würtzburgban fekszik - éjfélkor lesz a temetésem - vár a sír - mennem kell a találkozóra!

Ezzel a fekete mén hátára pattant, végigvágatott a felvonóhídon, majd a patkócsattogás elhalt a süvöltő éji szélben.

A báró mély lelki megrázkódtatás állapotában tért vissza a csarnokba, ahol a történetet elbeszélte. Két hölgy tüstént elájult, mások rosszul lettek a gondolattól, hogy kísértettel lakomáztak közös asztalnál. Némelyek úgy vélték, hogy a germán legendákból oly jól ismert féktelen vadász szelleme lehetett. Mások hegyi szellemeket, erdei démont, meg más természetfölötti lényeket emlegettek, melyek Németország népét emberemlékezet óta oly súlyosan gyötrik. A szegény rokonok egyike megkockáztatta azt a feltevést, hátha csupán az ifjú lovag szellemes kibúvójáról van szó, hiszen a komor tréfa összhangban is áll lénye melankóliájával. Ez a feltételezés azonban kihívta az egész társaság, legfőképp pedig a báró méltatlankodását, a kétkedést valósággal pogányságszámba vette, s így a kétkedő eretnek nézetével a leggyorsabban visszavonulásra kényszerült, hogy újból az igazhívők táborához csatlakozhassék.

Másnap aztán mindenféle kétkedésnek véget vetett a hiteles forrásból kapott hír, hogy az ifjú gróft csakugyan meggyilkolták, s hogy csakugyan a würtzburgi székesegyházban temették el.

Elképzelhető a kastély népének megrökönyödése. A báró a szobájába zárkózott. A vendégek, akik azért jöttek, hogy együtt vigadjanak vele, bánatában sem akarták magára hagyni. Hol a kastély udvarain ögyelegtek, hol a csarnokban verődtek csapatba, fejüket csóválták és a vállukat vonogatták. Hogy miért is sújt ilyen jó embert ekkora csapás; a szokottnál is hosszabb időt töltöttek az asztalnál, s lelkierejük épségben tartása végett elszántabban ettek és ittak, mint valaha. A megözvegyült menyasszony helyzete volt a legsiralmasabb. Elveszteni egy férjet, mielőtt megölelhette volna - méghozzá ilyen férjet! Ha a kísértet oly kecses és nemes tudott lenni, milyen lehet az igazi ember! Az egész házat betöltötték a leány siránkozásai.

Özvegyisége második éjjelén egyik nagynénje kíséretében visszavonult szobájába; a nagynéni ugyanis ragaszkodott hozzá, hogy közös szobában alszik vele. Ez a néni arról volt híres, hogy egész Németországban ő mesélte a legjobb kísértetes történeteket, s most is éppen leg-hosszabb történetének elbeszélésébe fogott, mikor a mese kellős közepén álomba is szenderült. A szoba a kastély távoli szárnyán feküdt, s egy kicsi kertre nézett. A leány gondolataiba merülten bámulta a felkelő hold sugarait, és a nyárfa leveleinek rezgését a zsaluk előtt. A kastély órája éppen éjfél ütött, amikor a kert felől lágy zene hangja lopódzott be az ablakon át. Az özvegy menyasszony tüstént kiszállt ágyából, és könnyű léptekkel az ablakhoz sietett. A fák árnyékában magas alak állt, s amint fejét felemelte, a holdsugár megvilágította alakját. Szent egek, ki mást pillantott meg ott lent a leány, mint a kísértet-vőlegényt! Ebben a pillanatban éles sikolyt hallott a füle mellett, és a nagynéni omlott a karjába, akit ugyancsak feléb-

resztett a zene, s aki csendben mögéje lopakodott az ablakhoz. Mire újból kinézett, a kísértet már eltűnt.

A két nő közül most inkább a nagynéni szorult nyugtatásra, mivel teljesen magánkívül volt a rémülettől. Ami az ifjú hölgyet illeti, ő még kedvese kísértetében is talált kedves vonást. Meglátta benne a férfias szépség külszínét, s ha a férfi árnyéka sovány vigasz is egy szerelemre sóvár leány érzelmeinek kielégítésére, még ez is valami ott, ahol az igazi matéria nincs kéznél. A nagynéni kijelentette, sohasem hál többé abban a szobában. Az unokahúg viszont, ezúttal makacsul és ugyanolyan határozottan kijelentette, hogy ő meg sehol máshol a kastélyban nem hajlandó aludni, aminek az lett a következménye, hogy kénytelen volt egyedül hálni a szobában. Ennek fejében nagynénjétől ünnepélyes ígéretet vett, hogy a kísértet megjelenéséről senkinek nem ejt szót, mert akkor megfosztanák attól az egyetlen kis földi örömétől, hogy abban a szobában lakhat, mely fölött kedvese óvó szelleme tartja éji őrzőjait.

Hogy a jó öreg hölgy mily hosszú ideig tartotta volna meg ígéretét, ma már nem tisztázható, mivel csodás eseményekről igen szívesen mesélt, s egy szörnyű történetet első kézből előadni mindig dicsőség; mégis, a környéken a női titoktartás csodás példájaként máig is emlegetik, hogy a titkot egy egész héten át megtartotta, mikor is végül egy napon a reggelinél minden további titoktartás alól felmentette az a hír, hogy az ifjú hölgy eltűnt. Szobája üres, az ág érintetlen, az ablak tárva - a madárka elrepült!

A hírt követő meglepetést és megdöbbenést csak azok tudják elképzelni, akik már tanúi voltak ama felindulásnak, melyet nagy ember balsorsa okoz barátai körében. Még a szegény rokonok is félbeszakították egy percre az étkezés szorgos munkáját; ekkor a nagynéni, akit a hír először teljesen megnémított, kezét tördelve felsikoltott: „A kísértet! A kísértet! A kísértet! A kísértet ragadta el!”

Néhány szóval elmesélte a kertbeli félelmes jelenetet, majd arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy bizonyosan a kísértet vitte magával a menyasszonyt. Két szolga megerősítette ezt a véleményt, mert éjfél tájban a hegyen lefelé patkócsattogást hallottak, ami kétségtelenül arra vallott, hogy a kísértet fekete ménjén a sír felé ragadta a leányt. Minden jelenlevőt lesújtott a gyászos valószínűség; hasonló dolgok ugyanis gyakorta megesnek Németországban, miként arról hiteles történetek egész sora tanúskodik.

Mily siralmas helyzet volt ez a szegény báró számára! Mily szívszakasztó dilemma egy szerető atyának, aki azonkívül még a nagy Katzenellenbogen-család tagja is! Mert vagy az történt, hogy a sírgödör hideg szája tett erőszakot egyetlen leányán, vagy valami erdei manó kell vejéül elfogadnia, s alkalmasint egy csapat manógyereket unokául! Mint rendesen, most is teljesen megzavarodott, s a kastély is mindenestül felfordult. Minden férfi parancsot kapott, hogy üljön lóra, s kutassa át Odenwald valamennyi útját, ösvényét, szurdokát. Maga a báró is vadászcsizmát húzott, kardot kötött, és éppen nyeregbe szállt, amikor újabb jelenség szakította félbe készülődését. Lovas gavallér kíséretében, könnyű lovacska hátán, egy hölgy közeledett a kastély felé. Felügetett a kapu elé, leugrott a lóról, és a báró lába elé vetette magát, átkarolta annak térdeit. Az elveszett leány volt, kísérője pedig - a kísértet-vőlegény! A báró csak ámult. Előbb a leányára nézett, aztán a kísértetre s már-már kételkedni kezdett saját érzékeiben. A lovag viszont külsejében ugyancsak megcsinosodott a szellemvilágban tett legutóbbi látogatása óta. Fényes öltözetet viselt, alakja pompás, férfias arányokat mutatott. Nem volt többé sápadt és búskomor. Szép arcán a fiatalság pírja égett, nagy, fekete szemében jókedv cikázott.

A rejtélyt hamarosan tisztázták. A lovag (akiről önöknek váltig tudniuk kellett, hogy nem manó) Hermann von Starkenfaust néven mutatkozott be. Elmesélte kalandját az ifjú gróffal. Azt is elmesélte, miképp sietett a kastélyba, hogy a szomorú hírt meghozza, s hogy a báró

ékesszólása hogyan hiúsította meg minden kísérletét, hogy történetét elmondhassa; hogyan esett első pillantásra tökéletesen a menyasszony bűvkörébe, majd, hogy néhány órát a társaságában tölthessen, szó nélkül továbbra is tűrte a félreértést. Azután tovább mesélte, mekkora kínban volt, hogy milyen módot találhatna a tisztességes visszavonulásra, mikor végre a báró kísértetes történetei a távozásnak ama furcsa ötletét sugallták. Majd, félve a család ősi ellenséges érzületétől, látogatásait titokban ismételte meg - szellemként kísértette a kertet az ifjú hölgy ablaka alatt - aztán udvarolt - nyert - diadallal vitte el a zsákmányt - egyszóval feleségül vette a szépséges hölgyet.

A báró bármi más körülmények között hajthatatlan lett volna, mert az atyai tekintély kérdésében makacs volt, a családok közötti viszályokban pedig odaadóan konok. Leányát viszont szerette, mint elveszettet már meg is siratta, s most boldog volt, hogy mégis élve látja viszont; ami pedig a férfit illeti, igaz, hogy ellenséges házból való, de legalább nem kísértet. Meg kell ugyan mondanunk, hogy a tréfa, amit a lovag űzött vele, amikor holt embernek adta ki magát, nem egészen egyezett az igazmondásról alkotott fogalmaival, de jelenlevő barátai közül többen, akik mind háborút is jártak, megnyugtatták, hogy a szerelemben minden hadicsel megengedhető, s hogy a lovag egyébként is különös előjogokra érdemes, mivel nemrégiben még, mint lovas katona szolgált.

Így a dolgok szerencsés fordulatot vettek. A báró a helyszínen megbocsátott az ifjú párnak, a kastélyban újból kezdetét vette az ünnepi vigalom. A szegény rokonok kedves szeretettel halmozták el a család új tagját; bámulták, hogy mily gáláns, mily nagylelkű - és mily gazdag. Igaz, a nagynénik némiképp botránkoztak, hogy a szigorú őrzés és feltétlen engedelmesség módszere ily rossz eredményre vezetett, de az egészet végül is ama hanyagságnak rovására írták, hogy elmulasztottak rácsot tétetni az ablakokra. Az egyik nagynénit pedig főképp az bántotta, hogy csodás történetét így tönkretették, s hogy hamisítványnak bizonyult az az egyetlen kísértet is, akit életében látott. Az unokahúgot viszont az tette tökéletesen boldoggá, hogy a kísértet igazi hús és vér, és a történetnek ezzel vége is.

A WESTMINSTERI APÁTSÁG

*Mikor csodálkozással rátekintek
A híres Westminsterre én, hol annyi
Réz és kőemlékmű áll a hercegeknek
Rendelkezésére, bennük pihenni, -
Láthatok-e megjavult nemességet,
Kiben nincs kérkedés, gőg, s megvetés sem -
S tán büntelen magasztosságra nézek,
Melynek pompa sohasem volt szívében?
Egy festett kőlapnak játéka, lám,
Mily nagy öröm, a csendes szellemeknek,
Kiket nem elégtett ki talán
Az egész világ sem, melyben lebegtek.
Az élet a boldogság fagy-halála,
S a halál: hiúságunk olvadása.*

CHRISTOLERO EPIGRAMMAI, ÍRTA T.B. 1598

Késő ősön, ama csendes és meglehetősen szomorú napok egyikén, amikor a reggel és az est árnyai csaknem egymásba folynak és sötétségbe borítják a haldokló évet, több óra hosszat barangoltam a westminsteri apátságban. Volt valami közös vonás az őszi és az ódon épület gyászos fenségében; s amikor küszöbét átléptem, úgy éreztem, a régmúlt tájaira tévedtem, s a hajdankor árnyai közé temetkeztem el.

A Westminster Iskola belső udvara felől jutottam be egy hosszú, alacsony, boltíves átjárón keresztül, mely szinte földalatti folyosónak tűnt, mert csupán egy részét világította meg halványan a tömör falba vájt néhány kerek nyílás. E sötét átjáróból kitekintve a távolban megpillantottam a klastromfolyosókat, s a fekete taláros, öreg egyházfi alakját, aki úgy imbolygott az ódon bolthajtások alatt, mint a szomszédos sírok valamelyikéből kikelt kísértet. Ha az ember az apátságot e sötét kolostori maradványok felől közelíti meg, elméje kellőképpen felkészül az ünnepélyes szemlélődésre. A klastromfolyosók máig is megőriztek valamit a régi idők nyugalmasából és zárkózottságából. A szürke falak elszíntelenedtek a nedvességtől s omladoznak az öregségtől. Sűrű moharéteg borítja a sírkamrákat záró emléktáblák feliratait, elhomályosítva a halottak fejét mintázó domborműveket és a gyász egyéb jelvényeit. A véső vájta éles vonalak elmosódtak a boltozat gazdag erezetén, a záróköveket díszítő rózsák szirmai is elvesztették virágzó szépségüket. Az idő fokozatos rontásának jelét viseli itt minden, de még magának a pusztulásnak ebben a képében is van valami vonzó és megható.

Sápadt, őszi fényt szórt a nap a klastromudvarra; sugárözönt vetett közepén a tenyérszerű gyepre, és bágyadt ragyogással vont be a boltíves átjáró egyik sarkát. Az árkaók közt feltekintve darabka kék eget, suhanó felhőt láthatott a szem, és az apátság épületének azúrkék, égbe nyúló, naptól aranyozott csúcsait.

Amint a kolostori folyosókat jártam, hol a dicsőség és a romlás e vegyes képén tűnődve, hol meg a feliratokat betűzgetve a sírkőlapokon, melyek a padozatot alkották a lábam alatt, szemem három nyers domborműbe vésett, de már sok nemzedék lábanyomától csaknem elkoptatott alakon akadt meg. A képmások a legelső apátok közül ábrázoltak hármat. A sírfeliratok már teljesen elmosódtak, csak a neveket lehetett kivenni, minthogy azokat később nyilván

megújították. (Vitalis. Abbas. 1082; Gislebertus Crispinus. Abbas. 1114, és Laurentius. Abbas. 1176.) Elidőztem kissé a régi kor e véletlen maradványainál, melyek a távoli idők partjain úgy akadtak fenn, mint elsüllyedt hajók roncsai; nem regélnek semmit, csak azt, hogy e lények léteztek, majd elpusztultak, s csak azt az erkölcsi tanulságot hirdetik, hogy mily múlandó is az a büszkeség, amely még hamvaiban is hódolatot követel, és sírfeliratokban keres halhatatlanságot. Még egy kevés idő, s ezek a halvány jelek is elpusztulnak, és a sír- emlék megszűnik emlékeztetni. Miközben a sírköveket nézegettem, felriasztott az apátság harangjának hangja, mely oszloptól oszlopig zendült tova, visszhangot verve a klastrom-folyosók közt. Szinte riasztó volt az idő múlásának intő jelét hallani, amint itt a sírok között felzendült, s arra figyelmeztetett, hogy az idő hullámán ismét továbbsodródottunk saját sírunk felé. Lépteimet most az apátsági templom belsejébe vezető egyik boltíves ajtó felé irányítottam. Mikor az ember ide belép, az épület nagysága, ellentétben a klastromfolyosók boltíveivel, lenyűgözi az elmét. A szem csak ámul és bámul a gigantikus méretű, nyalábos oszlopok láttán, íveik oly csodálatos magasságba szökkennek fel, hogy mikor az ember ez oszlopok tövénél barangol, úgy érzi, jelentéktelenné zsugorodik saját keze művével szemben. A hatalmas épület tágassága és homálya mély, titokzatos megilletődést kelt. Óvatosan és halkán lépünk, mintha attól tartanánk, hogy megzavarjuk a szent síri csöndet; minden egyes lépésünk zaja végigsuhan a falak mentén, megcsörren a síremlékek közt, ezzel is figyelmeztetve a csendességre, melyet megzavartunk.

Úgy tűnik, hogy e hely félelmetessége nyomasztja a lelket, és néma tiszteletre kényszeríti a szemlélőt. Érezzük, hogy elmúlt idők nagy embereinek hamvai vesznek körül, olyanoké, akik tetteikkel történelmet csináltak, és hírük bejárta a földet.

És mégis, szinte mosolygunk az emberi törekvések hiúságán, amikor azt látjuk, mennyire össze vannak itt ezek zsúfolva és szorítva a porban, s minő fukarsággal kerül kiosztásra egy-egy szűk zug. Homályos sarok, kicsi darabka föld azok számára, akik, míg éltek, egész királyságokkal sem érték be; s hányféle formával, alakzattal meg ügyeskedéssel törekednek arra, hogy legalább néhány rövid esztendőre feledésbe ne menjen, és az odavetődött látogató figyelmét magára vonja egy-egy olyan név, mely valaha arra tört, hogy a világ emlékezésének és bámulatának egész korszakait töltse majd be.

Elidőztem egy kissé a Költők Zugában, mely a templom egyik kereszthajójának végében van. A síremlékek általában egyszerűek, mert íróemberek élete nemigen nyújt különösebben megkapó témákat a szobrásznak. Shakespeare és Addison emlékét szobrok őrzik, a többiekét inkább csak mellszobrok, kerek emléklapok, sőt néha csak pusztá feliratok. Bármily egyszerűek is ezek a síremlékek, mindig megfigyeltem, hogy a templom látogatói itt időznek a leghosszabban. Nyájasabb, melegebb érzés váltja fel azt a hideg kíváncsiságot vagy bizonytalan bámulatot, mellyel az emberek a nagyok és a hősök fényes síremlékeit szemlélik. Itt úgy járnak az emberek, mintha barátaik, társaik sírjánál időznének, mert hiszen csakugyan van valami társas kapcsolat az író és az olvasó között. Más embereket az utókor a történelem közvetítésével ismer meg, ez viszont idővel egyre halványul és homályba vész; ám az író és embertársai közötti kapcsolat örökké új, aktív és közvetlen. Inkább szenteli életét nekik, mint saját magának; feláldozza a környezet kínálta szórakozásokat, magányba zárkózik a társas élet örömei elől, csak hogy távoli elmékkal, távoli korokkal léphessen benső kapcsolatba. Jól teszi a világ, ha ébren tartja az író hírnevét, mert ő nem erőszak és vér, hanem az örömről való állhatatos lemondás árán szerezte azt. Jól teszi az utókor, ha hálás az író emlékének, mert ő nem üres nevet vagy hangzatos tetteket hagyott örököül, hanem egész kincsesháznyi bölcsességet, a gondolat fényes ékköveit és a nyelv arany kincseit.

A Költők Zugából tovább ballagtam a templomnak abba a részébe, ahol a királyok síremlékei állnak. Egykori mellékoltárok közt járunk itt, melyek helyét most a nagyok sírjai és síremlékei foglalják el. Minduntalan jeles nevekre bukkantam, vagy egy-egy történelmi nevezetességű, nagyhatalmú család jelvényeit ismertem fel. Ha a szem a halálnak e homályos kamráiba pillant, különös képmásokon akad meg: némelyikük egy-egy fülkében térdel, mintha éppen imádkoznák; mások ájtatosan összekulcsolt kézzel a ravatalon kiterítve fekszenek; páncélos harcosok, mintha éppen a csata után pihennének; prelátusok püspökbottal és püspöksüveggel; nemesurak díszkontösben és nemesi koronával, mintha éppen most tették volna őket a ravatalra. Mikor szemünk végigtekint e szokatlanul népes képen, ahol azonban minden alak oly mozdulatlan és csendes, szinte úgy tűnik, hogy a mesebeli város egyik házában járunk, ahol hirtelen varázslat minden élőlényt kővé változtatott.

Megálltam egy síremlék előtt, és tetőtől talpig páncélba öltözött lovag képmására esett a tekintetem. Hatalmas pajzs a lovag egyik karján, két keze mintegy könyörgést kifejezőn összekulcsolva pihen a mellén, az arcot csaknem teljesen elfedi a sisak, két lába keresztben fekszik, jelölve annak, hogy részt vett a szent háborúban. Keresztes lovag síremlékénél álltam, tehát ama lelkes katonák egyike volt az, akikben oly különös módon keveredett a vallás a romantikával, s kiknek tettei a hiányzó láncszemet alkotják valóság és képzelet, történelem és tündérmese között. Van valami roppant festői e kalandorok nyers rajzú nemesi jelvényekkel és gótikus kőfaragványokkal díszített síremlékein. Jól illenek a mellékoltárhoz, ahol rendszerint rájuk bukkanunk, s mikor az ember elmereng rajtuk, képzelete szívesen felidézi a legendás képeket, romantikus történeteket, lovagi pompát és fényeket, melyekkel a költészet a Krisztus sírjáért vívott háborúkat feldíszítette. Teljességgel elmúlt idők, az emlékezetből kifakult emberek maradványai ezek, kiknek szokásaival, magatartásával a jelenkornak semmi közös vonása nincs. Idegen, távoli országból valóknak tűnnek, biztosan nem nyújt róluk a tudás, s csak homályosat, megfoghatatlant a képzelet. Van valami rendkívül ünnepélyes és félelemkeltő e gótikus síremlékeken nyugvó képmásokban, amint ott kiterítve a halál álmát alusszák, vagy éppen a halálos órán imádkoznak. Mérhetetlenül nagyobb hatást tesznek érzelmeimre, mint azok a fantasztikus pózok, túlzó ötletek és allegorikus csoportozatok, melyeket oly bőven láthatni modern síremlékeken. Az is meglepett, hogy sok régi felirat mily sokkalta találóbb a maiaknál. Régebben nemes egyszerűséggel és mégis büszkén tudtak mondani dolgokat, s nem ismerem oly sírfeliratot, mely egy előkelő család érdemének és tisztességes származásának fennkölt öntudatát jobban kifejezné, mint a következő: „valamennyi fia vitéz, minden leánya erényes volt”.

A Költők Zugával átellenes hajóban áll egy emlékmű, a modern művészet egyik leghíresebb alkotása. Számomra azonban inkább borzalmasnak, semmint fenségesnek tűnik. Mrs. Nightingale síremléke ez Roubilliacról. Az emlékmű alapját úgy képezték ki, mintha éppen kinyílnának márványkapui, melyek mögül lepelbe burkolt csontváz lép elő. A húsától megfosztott vázról éppen lehullni készül a lepel, amint dárdáját áldozata felé hajítja. Az áldozat rémült férje karjába omlik, aki hiábavaló, örült erőfeszítést tesz a csapás elhárítására. A művész az egészet szörnyű valóságérzéssel és bátorsággal ábrázolta - szinte halljuk, amint a fogvacogató rikoltás előtör a kísértet kitátott állkapcsai közül. De hát van-e szükség arra, hogy a halált ily fölösleges borzalmakkal próbáljuk megtoldani, és szeretteink örök pihenőhelyét szörnyűségekkel vegyük körül? A sírokat gyengédséget és a halottak iránti tiszteletet árasztó, vagy az élőket erényre intő dolgokkal kéne öveznünk. Nem az undort és borzalmat, hanem bánatot és elmélkedést keltő szimbólumokkal.

Miközben az ember e komor boltívek alatt és néma templomhajók közt barangol a halottak emlékeit tanulmányozva, kívülről időnként a serény élet hangjai ütnek meg a fülét: egy-egy elhaladó fogat zörgése, a sokaság moraja, sőt talán örvendező kacagás is. Feltűnő ellentét ez a

templomban uralkodó halotti nyugalommal, és különös hatást tesz az ember érzéseire, amikor a tovasiető élet hangjait hallja, amint úgyszólván a sír falát döngetik.

Így haladtam sírtól sírig, mellékoltártól mellékoltárig. Lassan elkopott a nap, s a templomban bolyongó késői látogatók lépteinek zaja is egyre ritkult, majd felcsendült egy ezüsttorkú harang esti imához hívó szava. Ekkor némi távolságban megpillantottam a karénekesek fehér-karinges csapatát, amint az oldalhajón áthaladva a kórus felé tartottak. VII. Henrik kápolnájának bejárata előtt álltam ekkor. Hosszú, sötét, de pompás boltív alatt lépcsőfeljárat vezet ide. Gazdagon és finoman munkált, sarkain nehezen forduló, nagy bronzkapu fogadja itt a belépőt, mintegy büszkén tiltakozva az ellen, hogy közönséges halandó tapodja ezt a mindennél pompásabb sírhelyet.

S ha már beléptünk, szemünk elámul az architektúra pompáján, a szobrászművészi részletek szépségén. Már maguk a falak is egyetlen általános díszítménnyé vannak szöve, nyalábokba font és fülkékké kivájt kőcsipkéekkel, melyekben szentek és mártírok egész tömegének alakjait látni. A véső mesteri kezelése itt a követ csaknem megfosztotta súlyától és sűrűségétől, szinte varázserővel függesztette a magasba, s a mennyezet cirádái a pókháló csodálatos finomságával és légies biztonságával vannak kidolgozva.

A kápolna két oldalán sorakoznak a Bath-lovagrend tagjainak tölgyfából gazdagon faragott, s a gótikus architektúra díszítményeivel ékesített, magas stallumai. A stallumok csúcsaira a lovagok sisakjait és sisakforgóit tűzték, kardokkal és válszalagokkal, fölöttük pedig címerekkel díszített zászlók függenek; az aranynak, bíbornak, karmazsinnak e ragyogása éles ellentétet képez a mennyezet hűvös, szürke cirádaival. E fenséges mauzóleum közepén áll alapítójának síremléke - képmása, királynéjának képmásával együtt, pompás köravatalon kiterítve fekszik, s az egészet remekbe munkált bronzkorlát veszi körül.

Szomorú kopárság van e pompában, sírok és győzelmi jelvények e furcsa egyvelegében, ahol a még eleven és törtető törekvés jelvényei oly szoros közelségben állnak azokkal a memn-tókkal, melyek arra intenek, hogy előbb-utóbb mindennek porba és feledésbe kell hullnia. Semmi sem teszi elménkre a magányosság érzésének oly mély benyomását, mint mikor a hajdani sürgés és pompa e néma és elhagyatott maradékát látjuk. A lovagok és fegyverhordozóik megürült stallumait, a poros, de még mindig pompás lobogókat szemlélve, melyeket egykor előttük hordoztak, képzeletem elővarázsolta azt az időt, amikor ez a csarnok az ország színe virágától volt fényes, amikor ékszerrel díszes rang és katonai pompa ragyogott, sürgő lábak s álmélkodó sokaság morajlott benne. Mindez már a múlté; a hely fölé ismét a halál csendje borul, amit csak itt-ott szakít meg a madarak csiripelése, melyek utat találtak a kápolna hajójába, és fészket raktak a frízeken és függő díszeken - biztos jelül a magánynak és elhagyatottságnak.

A lobogókra írt nevek a világ legtávolabbi sarkaiba sodródott emberek emlékét idézték fel bennem; egyesek messzi tengereken hanyódtak, mások távoli országokban gyültek fegyverbe, megint mások fejedelmi udvarok és minisztériumok serény cselszövényeibe bonyolódtak, s valamennyiük törekvése az volt, hogy újabb kitüntetést: a síremlék bús jutalmát érdemeljék ki a dicsőségnak ebben az árnyulte hajlékában.

A kápolna két keskeny oldalhajója meghatóan példázza mindannyiunk egyenlőségét a sírgödörben, mely egyforma rangra hozza az elnyomót és elnyomottat, s a legádázabb ellenségek porát is egybekeveri. Az egyik oldalhajóban a fennhéjázó Erzsébet, a másokban áldozata, a bájos és boldogtalan Mária síremléke áll. Nincs oly órája a napnak, melyben az utóbbi sorsán érzett szájalom fel ne hangzanék, s a kiáltáshoz ne keverednék a méltatlankodás érzelme

elnyomója iránt. Erzsébet sírboltjának falai szüntelenül visszaverik a vetélytársnője sírjánál fakadt sóhajok visszhangját.

Sajátos ború uralkodik abban az oldalhajóban, ahová Máriát temették. A portól elsötétült ablakokon csak kinnal vergődik át némi halovány fény. A hely nagyobb részére mély árnyék borul, a falakat bemocskolták, elszínezték az évszázadok meg az időjárás. Mária márványból faragott alakja nyugszik a síremléken, melyet erősen rozsdamarta vaskerítés vesz körül, rajta a királynő nemzeti jelvénye - a tövis. Elfáradtam a barangolásban, s ezért leültem a síremlék mellett pihenni, közben a szegény Mária változatos és szerencsétlen történetét forgattam elmémben.

Most már az alkalmi látogatók lépteinek zaja is megszűnt a templomban. Csak néha-néha, távolból hallottam a pap hangját, amint az esti istentisztelet imáit mondta, meg a kórusét, amint halkán válaszolt, s amikor időnként ez is abbamaradt, mindenre csend borult. A néma-ság, az elhagyatottság és homály, mely körös-körül egyre inkább úrrá lett, mélyebb, s még ünnepélyesebb hangulatot keltett:

*Mert a hallgatag sírban nincs beszélgetés,
Barátok víg lépte, szerelmesek szava,
Gondos apák tanácsa - már nem hallja fül,
Nincs semmi más, csupán a Feledés lebeg,
S por van és végtelen sötétség.*

BEAUMONT ÉS FLETCHER

Hirtelen mély orgonabúgás üti meg a fület, zengése kettőzött, visszhangos erővel gördül, mintegy a hang roppant hullámaként. Terjedelme, méltósága mily jól illik e hatalmas épület-hez! Mily pompásan száll a roppant boltívek alatt, s mily nagyszerűen leheli borzongató harmóniáját e halál-kamrákba, zengővé téve a néma sírt! - most éppen diadalmasan, üdvöt hirdetve száll, egyre magasabbra emelve összecsengő akkordjait, hangot hangra zsúfolva, aztán szünethez ér, s ekkor a kórus lágy hangjai zendítenek édes dallamfolyamot, mely magasan lebeg, a tető mentén trillázik, s úgy úszik a fenséges boltívek körül, mint mennyből jött tiszta ének. Majd megint a zengő orgona küldi fel borzongató, dörgő hangjait, zenére kényszerítve a levegőt és elárasztva vele a lelket. Mily hosszú lélegzetre nyújtott ütemek, mily ünnepélyes sodrása az összhangnak! Egyre sűrűbbé, egyre tartalmasabbá válik - betölti a hatalmas épületet, szinte a falakat is szétfeszíti, bódulatba szédíti a levegőt, lenyűgözi az érzékeket. Aztán tiszta ujjongásban repül fölfelé, - földről száll fel a mennybe, s az ember úgy érzi, hogy az összhangnak e dagadó hulláma egész lelkét elragadja és a magasba repíti fel!

Egy ideig elüldögéltem még, átadva magam az álmodozásnak, melyre a zene a lelket néha ihleti. Közben az esti óra árnyai egyre sűrűbbek lettek körülöttem, a síremlékek egyre mélyebb homályba burkolódtak, majd a távoli toronyóra ütése ismét figyelmeztetett, hogy lassan elfogy a nap.

Felkeltem, hogy elhagyjam a templomot. Az épület fő részébe visszavezető lépcsőn lefelé haladva megpillantottam a szentélyt, mely Hitvalló Edward sírját őrzi; a szűk lépcsőfeljárón felmentem oda is, hogy általános szemlét tarthassak a síremlékek e vadonán. A szentély emelvénytálcán áll, szorosan körülötte különböző lovagok és királynők síremlékei sorakoznak. E magaslatról a szem oszlopok és gyászjelvények között lepillanthat a sírokkal zsúfolt mellékoltárookra és sírkamrákra alant, - ahol a katonák, prelátusok, udvaroncok és államférfiak porladoznak „a sötétség ágyaiban”. Közvetlenül mellettem állt a tölgyfából durván faragott, és a távoli, gótikus kor barbár ízlésével készült koronázószék. Az egész mintha csak szándékosan, színpadias fogással úgy állították volna össze, hogy hatást tegyen a

szemlélőre. Mert íme itt áll az emberi pompa és hatalom kezdetének és végének egyfajta jelképe: itt a szó szoros értelmében csupán egy lépés választja el a trónt a sírtól. Vajon nem kell-e arra gondolnia az embernek, hogy ezeket az össze nem tartozó emlékeztetőket azért rakták itt így egymáshoz, hogy az élő nagyságnak szolgáljanak tanulságul? Hogy legbüszkébb ujjongása pillanatában is intsek: hamarosan el kell érkeznie a feledésnek és szégyennek; hogy a homlokát övező koronának le kell hullnia, neki magának pedig a sír porába és gyalázatába kell omolnia, és tűrni, hogy a sokaság leghitványabbjainak lába is tapodjon fölötte. Mert, bármi furcsán hangzik is, itt még a sír sem menedék. Egyes emberek természetében megbotránkoztató könnyűség lakozik, mely arra viszi őket, hogy játékot üzzenek tiszteletet parancsoló és szent dolgokkal, és vannak aljas lelkek, akik jeles halottakon vesznek bosszút azért a nyomorult megalázkodásért és csúszó-mászó szolgalelkűségért, mellyel az élők előtt görnyednek. Hitvalló Edward koporsóját feltörték, hamvait temetési díszektől megfosztották; a zsarnoki Erzsébet kezéből kilopták a jogart; V. Henrik képmása fej nélkül fekszik a síremléken. Alig van itt olyan királyi síremlék, mely ne viselné valami nyomát annak, hogy mily hamis és múlandó is az emberi hódolat. Egyes sírokat kifosztottak, másokat megcsönkítettak, némelyiket meg mocskos, becsmérlő feliratokkal halmoztak el - valamennyit többé-kevésbé bemocskolták, meggyalázták!

A nap búcsúzó sugarai most bágyadtan szűrődtek be a magas boltívek színes ablakain át, a templomalacsonyabb részei már teljesen a szürkület homályába burkolódtak. A mellékoltárok táján és az oldalhajókban egyre sűrűbb lett a sötétség. A királyok képmásai árnyalakokká halványodtak, a síremlékek márvány figurái különös formákat öltöttek a bizonytalan világításban; az esti szellő úgy suhant végig az oldalhajók mentén, mint a halál hideg lehelete; még az egyik sekrestyés távoli lépteinek zaja is, amint áthaladt a Költők Zugán, furcsa és komor hangnak tűnt. Lassan délelőtti sétám útvonalára tértem vissza, s amint kiléptem a klastromfolyosókhoz vezető kijáraton, a kapu hangos csapódással zárult be mögöttem, és az egész épületet visszhanggal töltötte be.

Megkísértem valamiképp rendezni elmémbe az imént nyert benyomásokat, de rájöttem, hogy máris elhalványodtak és összekeveredtek, holott még csak most hagyta el lábam a templom küszöbét. Nos, gondoltam, e hatalmas sírgyűjtemény nem egyéb, mint a megaláztatás kincsháza: kőből emelt óriási prédikáció-gyűjtemény, mely mind a hírnév ürességéről és a feledés bizonyosságáról szól! Valóban, a halál birodalma ez - hatalmas, sötét palota, trónusán a halál ül, gúnyolva az emberi dicsőség maradványait, porral és feledéssel borítva fejedelmek síremlékeit. Minő hiú kérkedés is egy név halhatatlanságáról beszélni. Az idő szüntelenül, csöndben forgatja lapjait, bennünket meg túlságosan leköt a jelen, semhogy azokra az emberekre és eseményekre gondolnánk, amelyek a múlt érdeklődésének középpontjában álltak; minden kor egy-egy kötet, melyet, ha betelt, sürgősen félredobnak és elfelednek. A tegnap hőseit kiszorítja emlékezetünkől a ma bálványa, őt meg holnapi utóda követi majd. „Atyáink - írja Sir Thomas Browne - rövid emlékezetünkben lelik sírjukat, és szomorú példával szolgálnak arra, hogyan temetkezünk majd mi el utódainkban.” A történelem regévé halványul, a tények a kételkedés és vita ködébe burkolóznak, a felirat lekopik az emlékkőről, a szobor leomlik állványáról. Oszlopok, boltívek, piramisok - mi egyebek, mint porba rótt betűk? Mit ér a sír biztonsága és a balzsamozás örökkévalósága? Nagy Sándor hamvait szétszórta a szélben, üres szarkofágja most semmi más, mint egy múzeum ódon ritkasága. „Az egyiptomi múmiákat, melyeket Cambyzes vagy az idő megkímélt, most a fukarság pusztítja; Mizraim sebkenőcs, a fáraót meg balzsam gyanánt árulják.”¹⁶

¹⁶ Sir Thomas Browne.

S vajon ezt az épületet, mely most fölöttem tornyosul, megóvhatja-e valaki attól, hogy ugyanarra a sorsra ne jusson, mint más, még hatalmasabb mauzóleumok? Eljő még az idő, amikor majd arannyal díszített boltívei, melyek most oly magasra szökkennek, romokban hevernek az ember lába alatt, s amikor a dallamok és imádság hangjai helyett szél fűtyül a leszakadt bolt-hajtások között, és bagoly huhog az omladozó toronyból - amikor majd vakító napsugár tör be a halálnak e komor lakhelyei közé, borostyán fonja körül a leomlott oszlopot, és a gyűszűvirág szirmai bókolnak a névtelen hamvveder körül, mintegy csúfolva a holtakat, így múlik el az ember: neve kipusztul a feljegyzésekből és az emlékezetből, története pusztá mesévé halványul, és még síremléke is rommá porlad.

Jegyzetek a westminsteri apátságról

A hatodik század vége felé, amikor Britannia a szászok uralma alatt a barbárság és bálványimádás állapotában élt, Nagy Gergely pápa, miután meglepte néhány angolszász ifjú szépsége, akiket a római vásáron eladásra kínáltak, megkedvelte ezt a fajt, és úgy határozott, hogy hittérítőket küld, hogy hirdessék az igét e csinos, de még sötét agyú szigetlakók között. Erre az az értesülése is bátorította, hogy Ethelbert kenti király, az angolszászok leghatalmasabb fejedelme, keresztény hercegnőt vett nőül, Berthát, a párizsi király egyetlen leányát, kinek házassági szerződés alapján engedélye volt arra, hogy vallását szabadon gyakorolhassa.

A ravasz főpap jól tudta, mekkora befolyása van a gyengéd nemnek a vallásos hit dolgaira. Azonmód Ethelbert canterburyi udvarába küldte Ágostont, egy római barátot és negyven társát, hogy munkáljanak a király megtérésén, és ezáltal vessék meg lábukat az országban.

Ethelbert gyanakvással fogadta őket, a szabad ég alatt tárgyalt velük, mivel nem bízott idegen papokban, és félt a varázslattól meg mágiától. Végül sikerült őt éppoly jó kereszténnyé tenni, mint amilyen a felesége volt. A király példáját természetesen követték hű alattvalói. Ágostont, buzgalmának és sikerének jutalmául, Canterbury érsekévé tették meg, és joghatósága minden brit egyházmegyére kiterjedt.

A megtértek egyik leghíresebbje Segebert, vagy másképp Sebert volt, a keleti szászok királya, Ethelbert egyik unokaöccse. Királyi székhelye London volt, ahol Mellitus, az Ágoston társaságában érkezett barátok egyike lett püspök.

Sebert, vallásos buzgalomtól vezérelve, 605-ben a várostól nyugatra, a folyóparton egy Apolló-templom romjain monostort alapított, amely lényegében a mostani westminsteri apátságnak az őse. Nagy előkészületeket tettek a templom felszentelésére, melyet Szent Péternek akartak ajánlani. A kitűzött nap reggelén a püspök, Mellitus, nagy pompával és ünnepélyességgel útnak indult, hogy elvégezze a szertartást. Amint az épülethez közeledett, egy halászszerber állt elébe és közölte vele, hogy ne fáradjon, mivel a szertartást már elvégezték. A püspök csodálkozva bámult, de a halász elmesélte, hogy előző éjszaka, amikor csónakjával a Temzére szállt, megjelent előtte Szent Péter és közölte vele, hogy még aznap éjjel ő maga akarja felszentelni a templomot. Az apostol azonmód be is ment a templomba, melyben tüstént felgyúlt a fény. A szertartás ünnepélyesen folyt le, égi zene hangjai mellett és illatos tömjénfelhők kíséretében. Majd az apostol visszatért a csónakba, és megparancsolta a halásznak, hogy vesse ki hálóját. Ő engedelmeskedett, és csodálatosan gazdag zsákmányt fogott; ekkor az apostol úgy rendelkezett, hogy a halak egyikét ajándékozza a püspöknek, s jelezze, hogy a templom felszentelésének kötelezettsége alól immár felmentette őt.

Mellitus gyanakvó ember volt, nem könnyen hívő, s ragaszkodott hozzá, hogy a halászszerber meséjének bizonyítékát lássa; kinyitotta a templom ajtajait, s ott bent viaszgyertyákat, feszü-

leteket, szentelt vizet látott meg mindenfelé széthintett olajat, és a nagyszabású szertartás egyéb jeleit. S ha még mindig maradt volna lappangó kétsége, azt végképp eloszlatta az, hogy a halász bemutatta azt a halat, melyet az apostol rendelt a püspöknek ajándéknak. Ezzel is ellenkezni a szemmel látható bizonyíték tagadása lett volna, így a jó püspököt meggyőzték, hogy maga Szent Péter szentelte fel a templomot. Ezért tisztelettudó tartózkodással egyetlen további lépést sem tett az ügyben.

Azt mondják, hogy az imént elmondott hagyomány készítette Hitvalló Edwardot arra, hogy éppen ezt a helyet jelölje ki a kolostor alapítására. A régi templomot lebontatta, s 1045-ben újat emeltetett helyébe. Itt fényes síremlékben helyezték hamvait örök nyugalomra.

A szent épületet III. Henrik 1220-ban átalakíttatta, sőt csaknem teljesen újjáépíttette, ekkor kezdte mostani formáját öltetni.

VIII. Henrik alatt, amikor az uralkodó elűzte a szerzetesrendeket és lefoglalta jövedelmeiket, az épület elvesztette kolostori jellegét.

Hitvalló Edward hamvai

Furcsa történetet nyomtatott ki 1688-ban a székesegyház egyik kóristája, aki a szent épületben afféle mindenlében-kanál lehetett; elmeséli, hogy miközben Hitvalló Edward csontjai közt matatott - miután e földi maradványok immár hatszáz esztendeje békén pihentek a síremlék alatt -, az elhunyt király alól egy feszületet és aranyláncot húzott elő. Ama tizenhét esztendő során - meséli -, míg a kórusban szolgált, kóristatársai és az apátság deres fejű szolganépe közt elterjedt hagyomány volt, hogy Edward király testét valamiféle ládába vagy koporsóba helyezték, amit nem lehet pontosan látni a tiszteletére emelt síremlék felső részében. Ám az apátsági pletykák a dolog közelebbi megvizsgálásába nem merészkedtek bele, mindaddig, amíg történetünk jeles mesélője, kíváncsisága kielégítésére, egy létra segítségével fel nem merészkedett a koporsóig, és meg nem állapította, hogy az fából készült, szemmel láthatólag roppant erős és szilárd, mivel vaspántok tartják össze.

Később, amikor 1685-ben a II. Jakab király koronázásán való felhasználás végett az emelvényt elmozdították, kitűnt, hogy a koporsófedél megrepedt és egy lyuk keletkezett rajta, melyet talán a munkások vágtak véletlenül. Mindazonáltal a szent királyi hamvak tartóját senki sem merte megbolygatni mindaddig, amíg a dolog néhány héttel később az említett kórlista tudomására nem jutott. Emberünk tüstént a székesegyházba sietett két hasonló ízlésű társa kíséretében, akik ugyancsak meg akarták szemlélni a sírt. Létrát kerített, újra felmászott a koporsóhoz és megállapította, hogy amint mondták, a koporsó fedelén valóban mintegy hat hüvelyk hosszú és négy hüvelyk széles lyuk tátong, pontosan a bal mell fölött. E lyukon át bedugta a kezét, s a csontok közt kutatva, a vállcsont alól gazdagon díszített, zománcozott feszületet, és a hozzákapcsolt, huszonnégy hüvelyknyi hosszú aranyláncot húzott elő. E tárgyakat megmutatta kíváncsi barátainak, akik éppúgy meg voltak lepve, mint ő.

„Amikor a feszületet és a láncot kihúztam a koporsóból - meséli -, a koponyát is a lyukhoz húztam és megnéztem; úgy találtam, hogy ép és szilárd, felső és alsó állkapcsa egészséges, tele fogakkal, a halántékok mentén pedig aranypánt fut körül, mint korona. Fehér vászon és aranszínű, virágos selyem is volt a koporsóban, mindkettő egyformán üdének látszott, de a legkisebb érintésre tüstént elporladt. Megvolt a király minden csontja meg rengeteg por is, amit úgy hagytam, ahogy találtam.”

Nehéz az emberi büszkeséget sújtó fonákabb tanulságot elképzelni, mint amikor Hitvalló Edward koponyáját ily tiszteletlenül rángatja a koporsóban egy kíváncsi kórista, és szembevigyorog vele a koporsófedélen vajt lyukon át!

Miután a kórista kíváncsiságát kielégítette, a feszületet és a láncot visszahelyezte a koporsóba, és az esperes keresésére indult, hogy értesítse őt a felfedezésről. Az esperes azonban éppen akkor nem volt kéznél, s mivel emberünk attól tartott, hogy a „szent kincset” esetleg mások el találják vinni, két-három órával utóbb egyik kóristatársát rávette, hogy kísérje vissza a sírhoz, s az ő jelenlétében megint előhúzta az ereklét, melyet aztán térden állva nyújtott át Jakab királynak. A király később a régi koporsót egy új, igen erős koporsóba tétette: „minden egyes deszka két hüvelyk vastag, nagy vasékek fogják valamennyit össze; ebben pihen a régi koporsó most is (1688), bizonyítva, hogy ájtatos gonddal ügyelt a király arra, hogy bántalom ne érhesse az ott pihenő szent hamvakat”.

Mivel e síremlék történetében oly sok az erkölcsi tanulság, hadd idézzek róla egy mai leírást. „A magános és elhagyatott síremlék - írja egy angol szerző - ma már csak pusztá váza annak, ami egykor volt. A tömör vakolatba ágyazott, egykor csillogó díszítés néhány halvány maradványa már csak vissza a napsugárt, mely, úgy látszik, örökre lenyugodott pompája fölé... A csigavonalban megcsavart oszlopok közül már csak kettő áll. A fából emelt ión tető erősen megrepedezett és por lepi. A mozaik-berakásokat mindenünnen kitépdesték, ahová csak a kéz elérte, s a gazdag márványnak mindössze egy lábnyi széles szögletes, és öt köralakú darabja maradt csupán meg.” - *Malcolm, London rediv.*

A vázlatban említett egyik sírfelirat

Itt nyugszik a királyhű Newcastle hercege és az ő hercegnéje, második felesége, kitől utóda nem származott. Neve Margaret Lucas volt, Lord Lucas of Colchester legifjabb húga; nemes család volt, valamennyi fia vitéz és minden leánya erényes. A hercegné bölcs, szellemes, tanult hölgy volt, amiről könyvei nagy száma tesz tanúságot. A legerényesebb, legszeretőbb és legodaadóbb feleség, ki mindig ura mellett maradt annak száműzetése és nyomorúságai idején, majd, midőn hazatért, sohasem távozott mellőle, magános visszavonultságában sem.

Téli időben, amikor a napok rövidek, a délutáni istentiszteletet gyertyafény mellett tartják. A hatás nagyszerű, mivel a kórus részben meg van világítva, a székesegyház nagyobb része viszont a kereszthajókkal együtt mély, barlangszerű sötétségben marad. A kóristák fehér karingei szinte ragyognak a kórus mélybarna lécei és mennyezete közt; a részleges megvilágítás következtében az oszlopok és válaszfalak óriási árnyékokat vetnek; a fény itt-ott belehasít a környező sötétségbe, és egy-egy síremlék díszére vagy halotti képmására hullik. Az orgona felbúgó hangjai jól illenek a helyhez.

Az istentisztelet végeztével az esperest gyertyavilág mellett az épület egykori kolostori részében levő lakására kísérik a fehér karinges fiúk, kezükben gyertyával; a menet végighalad a templomon és a sötét klastromi folyosókon; a fény fel-felvillan egy szögletes, boltívet vagy komor síremléket, majd megint mindent birtokába vesz a sötétség.

Ha az ember este az úgynevezett „esperesi udvar” felől lép a klastromfolyosókra, szeme sötét, boltíves átjáró végén egy sírra boruló márvány figurát pillant meg, amely, ha ráesik a gázlámpa erős fénye, egészen kísértetszerű. A Pultney-család falba épített síremlékének egyik alakja ez.

Érdeemes a klastromfolyosókat telihold fényénél meglátogatni.

FÜLÖP KIRÁLY

INDIÁN TÖRTÉNET

*Mint roppant bronzszobor nem-változó tekintete,
Szánakozó lélek, de nem rázza meg semmi se;
A bölcső és halottaság között nem változik,
Egyformán hat reá a jó s a rossz vad véglete -
Érzéketlen, csupán ha fél: azon szegyenkezik -
Erdők sztoikusa - ember nem látta könnyeit.*

CAMPBELL

Sajnálatos dolog, hogy azok a régi szerzők, akik Amerika felfedezéséről és gyarmatosításáról írtak, nem hagytak ránk részletesebb és pártatlanabb leírásokat azokról a nagyszerű jellemekről, akik a vademberek világában tündököltek. Az a kevés történet, mely ránk maradt, tele van különös és érdekes dolgokkal. Mély bepillantást nyújtanak az emberi természetbe, s megmutatják, milyen az ember egy viszonylag ősi állapotban, s mit köszön a civilizációnak. Van valami a felfedezés szépségéből abban, ahogyan az emberi természetnek e vad, felderítetlen nyomaira bukkanunk, ahogy szinte tanúi vagyunk az erkölcsi érzés fokról fokra való kifejlődésének, és felismerjük, hogy ama nagylelkű és romantikus tulajdonságok, melyeket a társadalom mesterségesen tenyészt, miképp teremnek meg szinte maguktól a bátorságnak és természetes nagyszerűségnek spontán viszonyai közt.

A civilizált életben, ahol az ember boldogsága, sőt léte annyira függ embertársai véleményétől, folyvást tudatosan cselekszünk. A velünk született jellem bátor és különleges vonásait eltünteti vagy meglágyítja az úgynevezett jó nevelés kiegyenlítő hatása; az ember annyi apró csalafintasággal él, és a népszerűség kedvéért oly sok nemes érzelmet színlel, hogy nehéz igazi jellemét a magára erőltetettől megkülönböztetni. Ezzel szemben az indiánt nem köti a civilizált élet korlátja és mesterkéeltsége, s minthogy javarészt magános és független lény, saját hajlamának sugallataira hallgat és a maga judiciumának parancsát követi; így természetes tulajdonai, mivel szabadon nőnek, különlegesen nagygyá és feltünővé tudnak fejlődni. A civilizált társadalom olyan, mint a pázsit, ahol minden göröngyöt elegyengetnek, minden gazt gyökerestől kigyomlálnak, s az ember szeme a mosolygó zöld, bársonyos felszínben gyönyörködik; de aki a természet vadságát és változatosságát akarja tanulmányozni, annak az erdő mélyére kell hatolnia, fel kell kutatnia a szurdokot, meg kell küzdenie a zúgó patakkal, és le kell merészkednie a szakadékba.

E gondolatok akkor keltek bennem, amikor egyszer véletlenül belenéztem a gyarmatosítás korai szakaszának történetéről szóló kötetbe, mely nagy keserőséggel beszéli el az indiánok rémtetteit és az újangliai telepésekkel vívott háborúikat. Még ezekből a részrehajló elbeszélésekből is fájó szívvel veszi ki az ember, mennyi bennszülött vér kíséri a civilizáció lépteit; a hódítás gyönyöre mily könnyen ragadta a gyarmatosokat ellenségeskedésre, és mily könyörtelen és irtó jellegű volt a hadviselésük. A képzelet visszaretten a gondlattól, hogy hány fényes eszű embert üztek el a földről, mennyi bátor, nemes és a természet legigazabb veretével alkotott szívet törtek meg és tapodtak porba!

Ez lett Pokanoket Fülöp indián harcos sorsa is, kinek nevét egykor rettegték szerte Massachusettsben és Connecticutban. A legjelesebb volt ama főnökök között, akik az ő korában, az első újangliai települések idején a pequodok, narragansettek, wampanoagok népén, és más keleti törzseken uralkodtak; valamennyien bennszülött és tanulatlan hősök, akik a legnemesebb harcot vívták, amire az emberi természet csak képes: a győzelem reménye vagy a hírnév gondolata nélkül utolsó lehetőségükig küzdöttek hazájuk ügyéért. Méltón ahhoz, hogy egy költői kor hősei, helyi történetek és romantikus regék alakjai legyenek, alig hagytak hiteles nyomot a történelem lapjain, de óriás árnyakként emelkednek ki a hagyomány tompa félhomályából.¹⁷

Mikor a zarándokok - így nevezik leszármazottaik a plymouthi telepeseket - elsőkül kerestek menedéket az Újvilág partjain az Óvilág vallásos üldözései elől, helyzetük végtelenül komor volt és csüggesztő. Kevesen voltak, s még e csekély számot is rohamosan apasztotta a betegség és megpróbáltatás; üvöltő rengeteg és vad törzsek vették őket körül; csaknem sarkvidéki keménységű tél, és folyvást változó éghajlat viszontagságait kellett elviselniük; elméjüket gyászos sejtelmek gyötörték, s csak a vallásos lelkesedés tüze akadályozta meg, hogy a kétségbeesésbe zuhanjanak. E reménytelen helyzetben látogatta meg őket Massasoit, a wampanoagok szagamórja, azaz nagyhatalmú főnöke, aki az ország nagy részén uralkodott. Ahelyett, hogy az idegenek csekély számát kihasználva kiűzte volna őket birodalmából, melybe betolakodtak, tüstént nagylelkű barátságot mutatott irántuk, és az ősi vendégszeretet szertartásaival tüntette ki őket. Kora tavasszal, mindössze néhány kísérő társaságában jött el az új-plymouthi telepre, ünnepélyes béke- és barátsági szerződést kötött a telepeseikkel, eladta nekik a föld egy részét, és megígérte, hogy biztosítja számukra vad szövetségeseinek jóindulatát is. Bármit mondunk is az indiánok hitszegéséről, Massasoit tisztességét és jóhiszeműségét senki soha nem vonta kétségbe. Váltig a fehér emberek szilárd és nagylelkű barátja maradt, túrta, hogy birtokaikat kiterjesszék, hogy megerősödjének az országban, soha nem mutatta, hogy féltékenykednék növekvő hatalmukra, jólétükre.

Nem sokkal halála előtt fia, Sándor társaságában ismét eljött Új Plymouthba, hogy a békeszerződést megújítsa és utódaira is továbbruházza.

Ezen a konferencián megpróbálta azt is, hogy ősei hitét megvédelmezze a hittérítők tolakodó buzgalomával szemben, s azt követelte, szűnjék meg minden kísérlet, mely arra irányul, hogy népét az ősi hittől eltérítse, de mivel úgy találta, hogy az angolok minden efféle feltételt csökönyösen elleneznek, szelíden elállt a követeléstől. Eletének szinte utolsó tevékenységeiként két fiát, Sándort és Fülöpöt (így nevezték őket az angolok) a gyarmatosok egyik főemberének a házába hozta, egymás kölcsönös jóindulatába és bizalmába ajánlva őket, s kérve, hogy ugyanaz a barátság és szeretet, mely közte és a fehér emberek között fennállt, folytatódjék majd gyermekeivel is. A derék főnök békében meghalt, és boldogan atyái kebelére költözött, mielőtt még gyász szállt volna törzsére; de tovább éltek gyermekei, akik már megismerték a fehér emberek hálátlanságát.

Legidősebb fia, Sándor lett utóda. Hirtelen, indulatos ember volt, ki büszkén ragaszkodott ősi jogához és méltóságához. Felháborította az idegenek beavatkozó politikája és parancsoló magatartása; aggodalommal szemlélte a szomszédos törzsek ellen viselt irtó háborúikat. Hamarosan neki magának is az lett a sorsa, hogy tapasztalnia kellett ellenséges érzületüket, mivel megvádolták, hogy a narragansettekkel felkelést sző az angolok kiűzésére az országból. Lehetetlen megállapítani, hogy ez a vád tényeken alapult-e, vagy csak merő gyanú sugallta. De a telepések erőszakos és basáskodó rendszabályaiból nyilvánvaló, hogy ez idő tájt érezni

¹⁷ Miközben a szerző e cikk nyomdai levonatát korrigálta, tudomására jutott, hogy egy angol költő éppen befejezni készül Pokanoket Fülöpről szóló hőskölteményét.

kezdtek hatalmuk gyors növekedését, s ezért a bennszülöttekkel nyersen és tapintatlanul bántak. Fegyveres csapatot küldtek ki Sándor elfogatására és bíróság elé állítására. Vadászterületére, az erdőségbe követték nyomon, s egy vadászházban lepték meg, ahol kíséző csapattal fegyvertelenül pihent a vadászat fáradalmi után. A váratlan letartóztatás és uralkodói méltóságán esett sérelem e büszke, hirtelen haragú vadember érzelmeit annyira felkavarta, hogy lázrohamba esett. Hazaengedték, azzal a feltétellel, hogy a bíróság előtti megjelenése zálogaképp elküldi a fiát; de a csapás, mely érte, végzetesnek bizonyult, s mielőtt elérte volna otthonát, a lelkén esett sérelem kínja sírba vitte.

Sándor utóda Metacomet lett, azaz Fülöp király, akit a telepések neveztek így magasztos szelleme és becsvágyó természete miatt. E tulajdonságok, közismert tetteirejével és kezdeményező készségével együtt, roppant féltékenységet és neheztelést keltettek, azzal vádolták, hogy folytonosan és engesztelhetetlenül ellenséges érzelmeket táplál a fehérekkel szemben. Nagyon valószínű és természetes is, hogy csakugyan ez volt a helyzet. Az ő nézete szerint a fehérek eredetileg közönséges betolakodókként jöttek az országba, majd visszaéltek az indiánok engedékenységével, és ősi életmódjukra káros befolyást kezdtek kifejteni. Látta, a fehér ember előtt hogy tűnik el a föld színéről honfitársai egész sora, hogy csúszik ki népe lába alól a talaj, hogy gyengülnek, szóródnak szét és jutnak függő helyzetbe a törzsek. Azt mondhatná valaki, hogy a földet a telepések eredetileg megvásárolták, de vajon ki ne ismerné az indiánoktól történt vásárlások módszerét a gyarmatosítás korai időszakában? Az európaiak, fölényes üzleti ügyességükkel mindig előnyös alkura jutottak, és hatalmas területeket szereztek könnyen felidézett viszályokkal. A műveletlen bennszülött sohasem képes éles elmével megvizsgálni a törvény ama furfangjait, melyekkel később fokozatosan és törvényesen kárt lehet okozni. Ő csak a kézzelfogható tények alapján ítél, s Fülöpnek éppen elég volt annyit látni, hogy míg az európaiak betolakodása előtt honfitársai az ország urai voltak, most egyre inkább földönfutókká lettek atyáik földjén.

De bármily ellenséges érzelmeket táplált is általában, s bármi külön harag keserítette is a bátyját ért bánásmód miatt, pillanatnyilag úrrá lett ezeken az érzelmeken, megújította a telepésekkel kötött egyezményt, és hosszú éveken át békén uralkodott törzse ősi székhelyén, Pokanoketben, vagy ahogy az angolok nevezték, Reménység Hegyen.¹⁸ Ám a kezdetben még csak halvány és meghatározhatatlan gyanakvás utóbb határozott alakot öltött és komoly tartalommal telt meg, míg végül Fülöpöt azzal vádolták, hogy a különböző keleti törzseket egyidejű felkelésre buzdította, hogy közös erőfeszítéssel rázzák le elnyomóik igáját. Az indiánok ellen felhozott vádaknak ma már, ily messzi történeti távlatból, nehezen adunk teljes hitelt. Abban az időben a fehérek könnyen hajlottak a gyanakvásra és erőszakos cselekedetekre, ez pedig súlyt adott minden kósza mendemondának. Besűgő is bőven akadt ott, ahol e kósza hírt meghallgatták és jutalmazták, s a kard is könnyen kirepült hüvelyéből, amikor a siker biztosnak látszott, és a kard az impériumot gyarapította.

Az egyetlen terhelő bizonyíték Fülöp ellen egy Sausaman nevű renegát indián vallomása, kinek természetes ravaszságát élesítette nevelése, melyet részben a telepeseknél nyert. Hitét és hűségnyilatkozatát kétszer vagy háromszor is könnyedén cserélte, amiből nyilvánvaló volt elvei lazasága. Egy időben Fülöp bizalmas titkára és tanácsadójaként működött, amiért annak nagylelkűségét és oltalmát élvezte. De mikor úgy látta, hogy a bajok fellege kezd gazdája körül gyülekezni, kilépett szolgálatából és átment a fehérekhez, s hogy megnyerje azok kegyét, azzal vádolta be korábbi jótevőjét, hogy a fehérek biztonsága ellen sző összeesküvést. Kíméletlen vizsgálat indult. Fülöp és több alattvalója alávetették magukat a vizsgálatnak, de

¹⁸ A mai Rhode Island-i Bristol.

semmit nem tudtak ellenük bizonyítani. A telepések viszont most már túl messzire mentek, semhogy visszakozhattak volna; már előzőleg eldöntötték, hogy Fülöp veszedelmes szomszéd, most nyilvános tanújelét adták bizalmatlanságuknak, s így éppen eleget tettek az ellenséges érzület kihívásáért; így hát, az ilyen esetekben szokásos érvelés szerint, elpusztítása szükségessé vált a fehérek biztonsága érdekében. Sausaman, az áruló besúgó, törzse bosszújának esett áldozatul - nem sokkal utóbb holtan találták meg egy pocsolyában. Három indiánt, köztük Fülöp egyik barátját és tanácsadóját letartóztatták, bíróság elé állították, s egy igen kétes hitelű tanú vallomása alapján, mint gyilkosokat halálra ítélték és kivégezték.

Ez az eljárás alattvalóival szemben, és a gyalázatos büntetés, mellyel barátját sújtották, sértette Fülöp büszkeségét és felkavarta szenvedélyeit. A nyílvevő, melyet így közvetlenül a lába elé hajítottak, a készülő viharra figyelmeztette; úgy döntött, nem bízta magát a fehér hatalomra. Megsértett, megtört szívű bátyja sorsa is ott sajgott még emlékezetében, és Miantonimónak, a narragansettek egyik nagy főnökének tragikus sorsa is újabb figyelmeztetés volt számára: Miantonimót, miután férfiasan szemébe nézett vádlóinak a gyarmatosok egyik bírósága előtt, tisztázta magát az összeesküvés vádjától, és a gyarmatosoktól biztosítékokat kapott baráti szándékaik felől, hitszegő módon, az ő felbujtásukra, eltették láb alól. Ezért Fülöp maga köré gyűjtötte harcosait, minden idegent is, akit csak meg tudott győzni, rávette, hogy csatlakozzék az ő ügyéhez; az asszonyokat és gyermekeket a narragansetteknel helyezte biztonságba, őt magát pedig, ahol csak megjelent, mindig fegyveres harcosok vették körül.

A két fél közötti bizalmatlanságnak és idegességnek ebben a légkörében a legkisebb szikra is elég volt ahhoz, hogy lángra gyújtsa a tüzet. A indiánok, mivel fegyver volt a kezükben, garázdálkodni kezdtek, s kisebb fosztogatásokat követtek el. Ilyen rabló portya során az egyik telepés tüzelt egy indiánra és megölte. Ez adta meg a jelt a nyílt ellenségeskedés kitörésére: az indiánok bosszút sürgettek bajtársuk haláláért, s harci riadó visszhangzott szerte a plymouthi gyarmaton.

E sötét és szomorú időkről szóló régi krónikákban a közvélemény beteges állapotának sok jelét találjuk. Komor vallási képzetek, helyzetük kietlensége az úttalan rengetegben és vad törzsek környezetében, a telepéseket babonás rémlátásokra tették hajlamossá, és elméjüket a boszorkányság és kísértetjárás szörnyű rémképeivel népesítették be. Előjelekben is erősen hittek. A Fülöppel és indiánjaival kapcsolatos dolgokat - mint olvassuk - ama szörnyű intések egész sora előzte meg, melyek közös nagy csapások előtt szoktak járni. Új Plymouthban egy indián íj tökéletes képe jelent meg az égen, s ezt a lakosok „csodálatos jelenségnek” tekintették. A northamptoni Hadleyben és más szomszédos városokban „nagy ágyú dörejét hallották, földrengés és tetemes visszhang kíséretében”. Másokat egy csendes, napsütötte reggelen puska- és muskétaropogás riasztott meg, közben a fülük mellett golyók füttyülését hallották, s nyugat felé elhaló dobpergés töltötte meg a levegőt; mások azt képzelték, hogy a fejük felett nyargaló lovak dobogását hallják, s ugyanakkor néhány városban torzszülések fordultak elő, melyek a babonás emberek lelkét gyászos elősejtelmekkel gyötörték. E baljós látománnyok és hangok közül sok a természetes jelenségek sorába tartozhat: lehet északi fény, mely élénken ragyog azokon az északi tájakon, vagy lehetett a levegőben felrobbant meteor; lehetett az erdő felső ágain átrohanó szélfuvallom, kidőlt fák vagy legörgő szikla robaja; lehetett vad dörej vagy visszhang, mely néha oly furcsán üti meg az ember fülét a rengeteg magányának mélységes csendjében. E jelenségek talán megleptek néhány borús képzeletű embert, majd túlzásokkal felnagyítva kerültek tovább azok révén, akik szeretik a csodás dolgokat, s oly mohó meghallgatásra találtak, mint amilyenel minden félelmetes és titokzatos dolgot szeretünk fogadni.

Azokra az időkre mindenesetre jellemző a babonás képzelmelek általános hite s az a komolyság, mellyel a kor egy tudós embere azokat feljegyezte.

A harc természetében, mely ezután kitört, azok a jellemző vonások nyilatkoztak meg, melyek a civilizált emberek és a vadak hadviselését megkülönböztetik. A fehérek fölényes szakértelemmel és sikerrel vívták, de szörnyű vérontás kíséretében, és ellenfeleik természetes jogainak teljes fitymálásával; az indiánok olyan emberek halált megvető elkeseredésével harcoltak, akik tudják, hogy a békétől csak megalázást, szolgaságot és romlást várhatnak.

A háború eseményeit az utókor számára egy jeles papi férfiú örökítette meg, ki borzalommal és méltatlankodva időzik az indiánok minden ellenséges cselekedeténél, bármily jogosak voltak is azok, s ugyanakkor tapsol a fehérek legvéresebb erőszakosságainak. Fülöpöt, mint gyilkost és árulót bélyegzi meg, feledve, hogy vérbeli fejedelem volt, ki alattvalói élén bátran harcolt azért, hogy megbosszulja a családján esett sérelmeket, hogy helyreállítsa ősei megingott uralmát, s hogy megszabadítsa hazáját a bitorló idegenek elnyomásától.

Egy kiterjedt és egyidejű felkelés terve, ha ilyen csakugyan létezett, méltó volt egy tehetséges elme átfogó képességéhez, s ha nem fedezték volna fel idő előtt, súlyos következményekkel járhatott volna. Mikor azonban a háború valóban kitört, már csupán helyi háború volt, ötletszerű vállalkozások és össze nem függő kalandok sorozata. De még ezekből is kitűnik Fülöp katonai génusza és szilaj vitézsége; s ha a harcról szóló elfogult, szenvedélyes beszámolók bármelyikében sikerül a meztelen tényekig elhatolnunk, azokból oly élénk elmét, a célra-vezető módszer megtalálásában oly élénk leleményt, a szenvedések és megpróbáltatások oly semmibebevételét és oly tántoríthatatlan elszántságot találunk, mely rokonszenvet és csodálatot parancsol.

Miután Fülöpöt elűzték atyái ősi fészkeiből, a Reménység Hegyről, belevette magát a gyarmatosok telepeit övező hatalmas, úttalan erdőkbe, melyeken más, mint vadállat vagy indián nem képes áthaladni. Itt, miként a fergeteg, mely pusztító erőit a viharfelleg ölén halmozza fel, Fülöp összegyűjtötte hadait, aztán a legváratlanabb időkben és helyeken felbukkant, pusztulást hozva és rettegést keltve a falvakban. Időnként a fenyegető pusztításoknak előjelei is mutatkoztak, félelemmel és aggodalommal töltve el a gyarmatosok szívét. Néha a magányos erdőnek fehér ember nem lakta zugából távoli puskadörej hallatszott, máskor az erdőn legelésző jószág sebesülten tért vissza, vagy egy-két leskelődő indián alakja bukkant fel, vagy tűnt ismét hirtelen el az erdőszélen, mint azok a csendes villámok, melyek olykor viharfelhő szélén villódznak.

A telepések néhányszor üldözőbe vették, sőt körül is zárták Fülöpöt, de mindannyiszor csaknem csodával határos módon kisiklott a kezeik közül, a vadon sűrűjébe vetette magát; minden keresés és puhatolózás meddőnek bizonyult, míg csak valami egészen távoli ponton újra fel nem tűnt, pusztulást hozva arra az országrészre. Búvóhelyei közé tartoztak Új Anglia mély, fekete, laza iszapból álló, nagy kiterjedésű mocsarai és ingoványai, melyek gyakran bozótok, túskebokrok, sűrű dudva, kidőlt fák összezúzott, korhadó törzse alatt rejtőztek, s a bürök gyászos árnyéka borult fölük. E bozótos vadon ingoványos talajával, szövevényes útvesztőivel, amelyekben veszélyt rejtett minden lépés, csaknem megközelíthetetlen volt a fehér ember számára, viszont az indián a szarvas könnyedségével mozgott labirintusaiban. E mocsarak egyikébe, a Pocasset-szoros körüli nagy mocsárba szorították bele egyszer Fülöpöt és hívei egy csapatát. Az angolok nem merték tovább üldözni, nem merészkedtek be a sötét és félelmetes ingoványok közé, ahol lápok fenekén, iszapos gödrökben vagy a leskelődő ellenség golyójától pusztulhattak volna el. Ezért a szoros bejáratánál erőd építéséhez fogtak, azt tervezve, hogy kiéheztetik az ellenséget. Csakhogy Fülöp és harcosai a tenger egyik öblében tutajra szálltak, és a koromsötét ég leple alatt, hátrahagyva az asszonyokat és gyermekeket, nyugat felé elmenekültek, majd felgyújtották a háború tüzét Massachusettsben és a Nipmuck tartományban, sőt a Connecticut-gyarmatot is fenyegették.

Így keltett azután Fülöp általános rettegést. A személyét burkoló titokzatosság a valóságosnál nagyobbak mutatta a veszélyt. Olyan csapást jelképezett, mely sötétben sújt le, megjelenését senki előre nem láthatja, és nem tudhatja, hogyan készüljön fel ellene. Kósza hírek jártak mindenfelé, riadalommal telt meg az egész országrész. Úgy tűnt, hogy Fülöp mindenütt egyszerre jelen tud lenni, mert a hosszú határvidék bármely pontján törtek is ki az erdőből az indiánok, az emberek azt mondták, hogy Fülöp vezette őket. Sok babonás nézet is keringett vele kapcsolatban. Azt beszélték róla, hogy varázslattal foglalkozik, hogy egy öreg indián boszorkány vagy jósnő kíséri, kinek tanácsait Fülöp kikéri, s az asszony segít neki a varázslatoknál és ráolvasásoknál. Az indián főnökök valóban éltek is ilyesmivel, akár azért, mert ők maguk hiszékenyek voltak, akár azért, mert követőik hiszékenységére akartak hatni; a vadakkal vívott újabb háborúk során teljes bizonyosságot nyert, mekkora hatást tesz az indiánok babonás képzeletére a jövőmondó és az álomlátó.

Abban az időben, amikor Fülöpnek sikerült Pocassetből elmenekülnie, helyzete kétségbeejtőre fordult. A szüntelen harcokban hadai megfogyatkoztak, készletei csaknem teljesen kimerültek. A balsorsnak ebben az időszakában hű barátja lelt Canonchetben, a narragansettek legfőbb főnökében. Ez fia és utóda volt a már említett nagy főnöknek, Miantonimónak, akit, miután becsülettel tisztázta magát az összeesküvés vádjától, alattomban, a telepések hitszegő felbujtására tettek el láb alól. „Canonchet - írja a régi krónikás - apjától örökölte annak minden büszkeségét és pökhendiségét, valamint az angolok iránti gonosz indulatát.” Bizonyos, hogy örökségül reászálltak az apján esett sérelmek és jogtalanságok, s őt illette a jog, hogy apja haláláért bosszút álljon. Bár óvakodott attól, hogy e reménytelen háborúban tevékeny részt vegyen, Fülöpöt és tépett hadát tárt karokkal fogadta, s roppant nagylelkűen támogatta és segítette őket. Ez viszont tüstént felkeltette az angolok ellenséges érzületét, akik úgy döntöttek, hogy egyetlen hatalmas csapással sújtanak le, mely mindkét főnököt egyszerre pusztítja majd el. Ezért nagy hadat gyűjtöttek össze Massachusettsből, Plymouthból és Connecticutból, a sereget a narragansettek földjére küldték tél derekán, amikor aránylag könnyű az átkelés a mocsarakon, melyek be vannak fagyva és megközelíthetetlen erődökül szolgálnak.

A támadástól tartva Canonchet készletei nagyobb részét törzse öregeivel, betegeivel, asszonyaival és gyerekeivel együtt jól megépített erődbe vitette, ő maga és Fülöp ide gyűjtötték hadaik színe-virágát is. Az erőd, melyet az indiánok bevehetetlennek ítélték, egy mocsár közepén mintegy öt-hat hektárnyi kiterjedésű dombon, illetve szigeten emelkedett, s a megszokott indián erődítményeket messze meghaladó körültekintéssel és szakértelemmel épült, ezzel is mutatva a két főnök katonai lángelméjét.

Decemberi hóban gázolva, egy renegát indián vezetésével, az angolok egészen az erődig hatoltak, és a védőket rajtaütéssel támadták meg. Vad, fergeteges harc kezdődött. A támadók első rohamát visszaverték, sokat lelőttek legvitézesebb tisztjeik közül, akik karddal a kézben rohamozták az erődöt. Újabb roham indult, nagyobb sikerrel; a támadóknak sikerült az erődben a lábukat megvetni. Az indiánokat sorra kivetették őrállásaikból. Azok minden arasnyi területért a kétségbeesés dühével harcoltak. Az angolok a tapasztalt harcosok legtöbbségét lekaszabolták, majd hosszú és véres csata után egy maroknyi életben maradt harccsal Fülöp és Canonchet kivonultak az erődből, és a környező erdő sűrűjében kerestek menedéket.

A győztesek a wigwamokat és az erődöt felgyújtották; hamarosan egyetlen lángtengerben lobogott az egész, az öregek, asszonyok és gyerekek közül sokan a lángok közt pusztultak el. Ez a végső gyalázatos tett még annál is több volt, amit a vadak hidegvére képes elviselni. A közeli erdők visszhangzottak a menekült harcosok kétségbeesett kiáltásaitól, amikor kunyhóik pusztulását látták, és asszonyaik, gyerekeik halálsikolyát hallották. „A wigwamok égése - meséli egy korabeli író -, az asszonyok és gyerekek sikoltozása, a harcosok kiáltozása borzal-

mas, szívbemarkoló jelenet volt, mely sok katonát is mélyen megrendített.” Azután óvatosan hozzáteszi: „Akkor erősen kételkedtek, utóbb sokat tűnődtek azon, hogy vajon ellenségeik elevenen való elégetése egyezik-e az emberséggel és a Szentírás jóságos elveivel.”¹⁹

A vitéz és nagylelkű Canonchet sorsa külön figyelmet érdemel: élete utolsó jelenete az indián önzetlenség krónikájának egyik legnemesebb fejezete.

Miután ez a döntő vereség megtörte hatalmát és megfosztotta segélyforrásaitól, ám szövetségéhez és a veszett üggyhez, melyet támogatott, váltig hű maradt, minden olyan béke ajánlatot visszautasított, mely Fülöpnek és híveinek elárulását kötötte ki feltételként, kijelentve, „inkább harcol az utolsó emberig, semhogy az angolok szolgája legyen”. Mivel otthonát elpusztították, országát feldúlták és pusztasággá tették a hódítók betörései, kénytelen volt a Connecticut folyó partjaira vándorolni, ahol gyülekező központot alakítottak ki az egész nyugati indiánság számára, majd több angol telepet feldúltak.

Kora tavasszal mindössze harminc válogatott ember élén kockázatos útra indult: a Reménység Hegy szomszédságában épült Seaconckba akart behatolni, hogy vetőmagot szerezzen, amit csapatai élelmezésére készült volna elvetni. A kis kalandorcsoport baj nélkül átjutott a pequodok földjén, és már Narragansett szívében, a Pawtucket folyó partján felállított wigwamokban pihent, amikor felhangzott az ellenség közeledését jelző riadó. Miután ekkor éppen csak hét embere volt vele, Canonchet kettőt közülük a szomszédos dombra küldött, hogy hozzanak hírt az ellenségről.

Ezek, miután rémülten látták, hogy egy csapat angol és indián közeledik gyors menetben, halálos ijedelemben elrohantak főnökük mellett, anélkül, hogy a veszélyről tájékoztatták volna. Canonchet még egy felderítőt küldött, aki ugyanúgy tett, mint az előbbieket. Erre Canonchet újabb két emberét küldte előre, akik közül az egyik rémülten és megzavarodva közölte vele, hogy az egész brit hadsereg közeledik. Canonchet ekkor látta, hogy nincs más választása, mint tüstént menekülni. A dombot megkerülve próbált egérutat nyerni, de észrevették, és az ellenséges indiánok meg a legkönnyebb lábú angolok hevesen üldözőbe vették. Mikor már érezte, hogy leggyorsabb üldözője a sarkában van, eldobta a pokrócát, majd ezüsttel átszőtt zubbonyát, végül kagylókkal díszített övét, amiből ellenségei tüstént megtudták, hogy ő Canonchet, s kettőzött erővel üldözték tovább.

Végül, mikor a folyón gázolt keresztül, lába egy kövön megcsúszott, és ő oly mélyen a vízbe esett, hogy a puskája is beázott. Ez a baleset annyira kétségbeejtette, hogy, mint később vallotta, „szíve és belső részei cserben hagyták, s olyan lett, mint egy korhadt husáng, melyben már nincs erő”.

Annyira elbátortalanodott, hogy amikor a folyótól nem messze egy pequod indián elfogta, ellenállást nem tanúsított, holott nagy testi erejű, bátor szívű férfi volt. De miután foglyul ejtették, büszke lelke megint magához tért, s e pillanattól kezdve az ellenségei által elmondott történetekben sem találunk egyebet, mint a fejedelmi hősiesség meg-megújuló felvillanását. Amikor a hozzá elsőül érkező angol, ki még huszonkét esztendősen sem volt, faggatni kezdte, a büszke harcos méltóságteljes megvetéssel mérte végig az ifjút és így válaszolt: „Te még gyermek vagy - nem értesz a háborúhoz. Bátyád jöjjön vagy főnököd - nekik majd felelek.”

Noha többször is felajánlották neki, hogy megkegyelmezznek életének, feltéve, hogy nemzetével együtt behódol az angoloknak, ezt mindannyiszor megvetéssel utasította vissza, s nem volt hajlandó ilyen javaslatokat alattvalóihoz sem továbbítani, mivel, mint mondta, úgysem

¹⁹ Tisztelendő W. Ruggles kéziratából.

találna egyet sem köztük, aki elfogadná. Mikor megvádolták, hogy hitszegő a fehérekkel szemben, s hogy azzal hengegett, hogy egyetlen wampanoagot, de még egy wampanoag körme feketéjét sem szolgáltatná ki nekik, meg hogy azzal fenyegetődzött, hogy saját házaikban elevenen égeti meg az angolokat, megvetően visszautasította a védekezést, és gőgösen csak annyit válaszolt, hogy mások éppúgy a háború mellett vannak, mint ő, „s többé nem akar hallani erről”.

Ily megingathatatlan szellem, ki ennyire hű volt barátjához és az ügghöz, melyet képviselt, megindíthatta volna a bátrak és nagylelkűek szívét. De Canonchet csak egy indián volt - olyan lény, kivel szemben a háború sem udvariasságot, sem emberséget, sem törvényt, sem részvétet nem ismert; halálra ítélték. Utolsó szavai méltók lelki nagyságához. Mikor a halálos ítélet elhangzott, megjegyezte, hogy „örül az ítéletnek, mert így meghal, mielőtt a szíve ellágyult volna, vagy olyasmit mondott volna, ami nem méltó hozzá”. Ellenségei katonához méltó halál-nemmel végezték ki: három vele egyenrangú fiatal főnökkel lövették agyon Stoninghamben.

A narragausetti erőd eleste és Canonchet halála végzetes csapást mért Fülöp király sorsára. Az a kísérlete, hogy a mohawkok felriasztásával és fegyverbe szólításával tekintélyes haderőt gyűjtsön, nem vezetett sikerre; bár megvolt benne az államférfi természetes tehetsége, felülmúlták felvilágosult ellenségei fejlettebb módszerei, s az ő hadi művészetük keltette félelem lassanként legyőzte a szomszédos törzsek elszántságát. A szerencsétlen főnök nap mint nap látta, miképp fogy hatalma, miképp enyészik körülötte hadai sora. Akadtak olyanok, akiket a fehérek vesztegettek meg, mások az éhségnek, fáradalmaknak vagy a gyakori támadásoknak estek áldozatul, melyekkel szüntelenül zaklatták őket. Minden készletét zsákmányul ejtették, a szeme előtt hulltak el legjobb barátai, nagybátyját mellette lötték le, nővére fogságba esett, s egy hajszálon függő menekülése alkalmával imádott feleségét és egyetlen fiát kénytelen volt az ellenség kényére-kedvére hagyni. „Azzal - mondja a történész -, hogy romlása ily fokozatosan következett be, nyomorúsága nem enyhült, hanem csak fokozódott: megismerte, testi érzékeivel élte át gyermekei elfogatását, barátai elvesztését, a rokonoktól való megfosztottságot s minden testi kényelem hiányát, mielőtt tőle is elvették volna az életet.”

Balsorsa betetőzéseképp saját hívei is az életére törtek, hogy ezzel becstelen biztonságot vásárolhassanak. Fülöp egyik nőrokonának és szövetségesének, a pocasseti indián hercegnőnek, Wetamoe-nak néhány alattvalóját, Fülöp hűséges híveit is árulás adta ellenségei kezére. Wetamoe akkor éppen velük volt, s a közeli folyón át próbált menekülni; talán az úzás fáradalma vagy a hideg és az éhség merítette ki - holtan, mezítelenül találtak rá a folyóparton. Ám az üldözés még a sír szájánál sem szűnt meg. E számkivetett nőt, kinek nagy bűne a szerető hűség rokona és barátja iránt, még a nyomorultak menedéke, a halál sem tudta megvédeni, pedig itt már rendszerint megszűnik a gonoszok garázdálkodása. Holttestén méltatlan és aljas bosszúművet vittek végbe: fejét levágták a testről, karóra tűzték, s úgy mutogatták Tauntonban fogoly alattvalói előtt. Azok tüstént felismerték szerencsétlen királynőjük arcvonásait, s annyira megrendítette őket a barbár látvány, hogy, mint olvassuk, „borzasztó és pokoli jajveszékelés” tört ki belőlük.

Bármily keményen viselte is Fülöp a rászakadt sokféle nyomorúságot és balsorsot, hívei árulása, úgy látszik, elkésérítette a szívét és kétségbeesésbe döntötte. Azt mondják, ettől fogva „többé sohasem örült, s többé egyetlen terve sem sikerült”. A remény forrása elapadt, a kezdeményezés tüze elhamvadt - amerre csak nézett, mindenütt veszélyt és sötétséget látott maga körül, egyetlen szánakozó szempárt, egyetlen segítségre nyújtott kart sem talált. Követőinek egy piciny csapatával, mely még hű maradt hozzá reménytelen balsorsában is, Fülöp visszatért a Reménység Hegy szomszédságába, atyái ősi lakhelyére. Itt bolyongott, mint valami kísértet, egykori hatalma és gazdagsága tájain, otthontól, családtól, barátoktól megfosztottan. Elhagya-

tottságáról és százalmas helyzetéről aligha lehetne jobb képet festeni annál, amit egyszerű tollával a krónikás ad, aki nem is gyanítja, hogy az olvasó rokonszenvét a balsorsú harcos számára nyeri meg, noha ő maga gyalázza. „Miután Fülöpöt - írja - mint veszett vadállatot az erdőkön keresztül száz mérföldön át kergették az angol csapatok oda meg vissza, végül saját odájába szorították a Reménység Hegynél, ahol legjobb barátai közül néhányan egy mocsárban húzódtak meg; ám ez a rejtekhely börtönnek bizonyult, mely fogva tartotta őt mindaddig, amíg isten engedelmeivel el nem jöttek a halál hírnökei, hogy bosszút álljanak rajta.”

Még ezen az utolsó, kétségbeesett és nyomorult menedéken is komor méltóság övezi emlékét. Képzeli el, hogy ott ül elcsigázott hívei körében, csendben tűnődik balsorsán, és vad fenség érzésével tölti el a rejtekhely kietlen kopársága. Megverték, de nem törték meg, porba sújtották, de nem alázták meg a balsors terhe alatt még gögösebbnek látszik, s mintha vad elégtételt lelne abban, hogy utolsó csöppig üríti a keserűség poharát. A törpe lelket megszelídíti és leigazza a szerencsétlenség, ám a nagy lélek fölébe kerekedik. A megadás pusztá gondolata is annyira felkorbácsolta Fülöp dühét, hogy agyonütötte egyik hívét, aki valami béketervet javasolt. Az áldozat fivére elszökött, és bosszúból elárulta főnöke rejtekét. Tüstént egy fehérekből és indiánokból álló csapatot küldtek a mocsárhoz, ahol Fülöp rejtőzött izzó haraggal és kétségbeeséssel szívében. Mielőtt észrevette volna, hogy közelednek, máris bekerítéséhez fogtak. Hamarosan látnia kellett, hogy őt legodaadóbb híve holtan rogy össze lábai előtt, s hogy minden ellenállás hiábavaló. Ekkor kitört fedezékéből, villámgyors kísérletet tett a menekülésre, de szíven találta egy saját nemzetéből származó renegát golyója.

Eddig tart a szűkös történet arról a vitéz és szerencsétlen Fülöp királyról, akit üldöztek, amíg élt, majd rágalmaztak és becsületében gyaláztak, mikor már halott volt. Ám ha csupán azokat a történeteket vesszük szemügyre, miket elfogult ellenségei hagytak ránk, a szeretetre méltó és nemes jellem oly vonásait fedezhetjük fel, melyek méltán keltenek rokonszenvet sorsa, és tiszteletet emléke iránt. Kitűnik, hogy a folytonos háborúság örlő gondjai és vad szenvedélyei közt nem pusztultak ki belőle a hitvesi szerelem és atyai gyengédség lágyabb érzelmei, sem a barátság nemes érzése. „Szeretett felesége és egyetlen fia” fogságát kitörő örömmel emlegetik, mivel az gyötrő fájdalmat okozott neki; közeli barátai bármelyikének halálát lelkendezve jegyzik fel, mivel az újabb csapás volt érzékeny kedélyére; azt is mondják, hogy szívét kétségbeejtette és minden békéjétől megfosztotta ama sok hívének árulása és szökése, akinek szeretetében bízott. Szülőföldjéhez ragaszkodó hazafi, alattvalóihoz hű, és a rajtuk esett jogtalanságon méltatlankodó fejedelem, a harcban bátor, viszontagságok közt kemény, fáradalmakban, éhezésben és mindenféle testi szenvedésben türelmes katona volt, ki készen állt, hogy meghaljon az ügyért, melyet felkarolt. Büszke szívvel, a természet adta szabadság iránti rendíthetetlen szeretettel a szabadságot inkább az erdő vadjai közt, vagy a mocsarak és ingoványok szörnyű, éhínséggel fenyegető rejtekeiben élvezte, semhogy gögös szelleme behódolt volna, hogy aztán függőségben, megvetve éljen a gyarmatok kényelmes és fényűző környezetében. E hősi tulajdonságokkal és bátor tettekkel egy művelt nemzet katonájaként a költő és történetíró tollára méltó dicsőséget aratott volna - de ő, mint bujdosó menekült élt tulajdon szülőföldjén, s úgy merült alá, mint magányos bárka, mely sötétségben és viharban süllyed el - bukását nem kísérte százalomtól könnybe lábadt szem, s nem akadt baráti kéz, mely harcát megörökítette volna.

AZ ÁLMOSVÖLGY LEGENDÁJA

AMINT AZ A MEGBOLDOGULT DIKDKICH KNICKERBOCKER HÁTRAHAGYOTT ÍRÁSAI KÖZT TALÁLTATOTT

*Szép volt e táj: mit bódulat idéz
És félighúnyt pillák előtt suhan -
Volt felhővéra, soktornyú, merész,
Mely az égen kereng fenn untalan.*

THOMSON: THE CASTLE OF INDOLENCE

A Hudson keleti partja mélyen bevágódó, tágas völgyeinek egyikében, a folyó nagy kiöblösödése vidékén, melyet az egykori hollandus hajósok Tappan Zeenek hívtak, s ahol, Szent Miklóshoz fohászkodva, mindig óvatosan behúzták a vitorlát, terül el a kis vásárváros, hivatalos nevén Greensburgh, azaz „Zöldség-város”, közönségesen azonban inkább csak Tarry Town, azaz Marasztófalva. Ez utóbbi nevet, mint hallom, még régebbi időben a környező vidék derék asszonyaitól szerezte, férjeiknek ama javíthatatlan hajlandósága jogcímén, melyet a városi kocsmá környékén marasztódás iránt mutattak vásári napokon. Bármint álljon a dolog, valódiságáért nem felelhetek, s csak azért tárom a nyilvánosság elé, hogy elbeszélésem pontosságához és hiteléhez ne férhessen kétség. A községtől nem messze, mintegy három mérföldnyire, kicsi völgyecske, vagyis inkább amolyan domb-öle bújik meg a magas hegyek lába alatt. Ez a világ egyik legcsöndesebb zuga. A kis patak, mely átsiet rajta, nem ver több zajt, mint amennyi éppen álomba ringatja a pihenni vágyót. Az általános csöndességet csak nagy ritkán töri meg a fürj fütytyentése vagy a harkály kopácsolása.

Suttyó fiúkorom első vadászkalandjának emléke (mókusra lőttem) ehhez a helyhez, a völgy oldalát beárnyékoló magas, szelídgesztenyés ligethez fűződik. Dél tájt érkezhettem a ligetbe, amikor a természet egyébként is mindenütt különösen nyugodt, megriasztott saját puskám dőreje, mely felverte a környék ünnepi csendességét, s hosszú, haragvó morajlással verődött vissza körös-körül a vidéken. Ha valaha is bűvőhelyre vágynék, ahová a világ zajától visszavonulhatnék, s ahol hányatott életem hátralevő részét végigálmodhatnám, e völgyecskénél ígéretebb helyet aligha találhatnék.

Egykedvű nyugalomáról, az első hollandus telepeseiktől leszármazott, különös jellemű lakóiról ezt az elhagyatott szurdokot már régen *Álmosvölgy* néven ismerik, faragatlan fiait pedig az Álmosvölgy legényeinek hívják az egész országrészben. Mintha valami zsibbasztó, álmos köd ülné meg a tájat, és megmérgezné még a levegőt is. Mesélik, hogy egy felnémet doktor varázsolta el a vidéket még régen, az első telepések napjaiban; mások azt mondják, hogy itt tartotta tanácskozásait egy indián törzsfőnök, aki népe prófétája és varázslója is volt, még mielőtt Hendrick Hudson úr felfedezte volna az országot. Annyi bizonyos, hogy ezt a helyet, valamint a vidék derék lakóinak lelkét varázslat tartja hatalmában, minek következtében az emberek itt úgy jönnek-mennek, mintha folyvást álomban járnának. Mindenféle csodás hiedelemben élnek, révületbe esnek és víziókat látnak, gyakran jelennek meg előttük különös látomások, zenét vagy hangokat hallanak a légből. Az egész környező vidék tele van minden-

féle helyi mendemondával, kísértetjárta helyekkel, éji babonával. Több hullócsillag és meteor hasítja át az eget e völgy felett, mint az egész országban együttvéve. Úgy látszik, a lidérc is, mind a kilenc fészekalja gyerekével ezen a helyen járja legjobb kedve szerint vad éji táncait.

Ám a varázslat-megülte táj uralkodó szelleme, s a jelek szerint valamennyi légi hatalom fővezére egy lóháton nyargaló kísértet, melynek nincs feje. Egyesek szerint egy hesseni huszár szelleme, kinek a fejét a forradalmi háború valamelyik névtelen csatájában ágyúgolyó tépte le. A vidék népe azóta is meg-megpillantja, amint homályos éji órán a szelek szárnyán lebegve nyargal tova. Nemcsak a völgyet kísérti, hanem időnként a szomszédos vidék útjait is, leginkább pedig egy közeli templom környékét. S valóban, a vidék történetének legszavahihetőbb ismerői, akik a kísértetre vonatkozó kusza tényeket gonddal összegyűjtötték és egybevetették, azt állítják, hogy miután a huszár testét a templomkertben hantolták el, a kísértet éjszakánként innen jár ki a csatamezőre, ahol elvesztett fejét keresi. S néha, amikor úgy nyargal végig a völgyön, mint éji mennydörgés, azért siet, mert késő van, s igyekeznie kell, hogy pirkadat előtt visszaérjen a temetőbe.

Ez a rövid summája a legendás babonának, amelyből ezen az árnyaktól népes tájon annyi vad mendemonda született. A kísértetet a családi tűzhelyek mellett az Álmosvölgy Fejetlen Huszájaként emlegetik.

Feltűnő, hogy e látomásos hajlam, melyről beszéltem, nem csupán a völgy bennszülött lakóinak sajátja, hanem mindenkit hatalmába kerít, aki egy bizonyos időt ott tölt. Bármily éber szellemi állapotban kerüljön is a babonás tájra, biztos, hogy hamarosan úrrá lesz rajta az álmos levegő, képzelmekek varázslatába esik - álmokat, jelenségeket lát.

E békés helyet mindamelllett a legnagyobb dicséret hangján említtem, mert egyike ama eldugott hollandus völgyeknek, amelyekből itt-ott még rejtőzik egynéhány a hatalmas New York állam ölén. Lakosai, erkölcei, szokásai állandók, és a vándorlás meg a fejlődés sebes árja, amely annyi szakadatlan változást hoz e nyugtalan állam más részein, itt észrevétlenül hömpölyög tova. E helyek olyanok, mint a gyors folyam mentén megülő apró tavacsók állóvizei, ahol a szalmaszál meg a buborék a rohanó ártól zavartalanul, kényelmesen megállapodhatik, vagy csendesen forgolódhatik a piciny kikötőben. Bár sok éve múlt már, hogy az Álmosvölgy andalító árnyai alatt utoljára jártam, nem csodálkoznám, ha csendes ölének oltalma alatt ugyanazokat a családokat, ugyanazokat a fákat találnám meg ma is.

Az amerikai történelem távoli múltjának idején - azaz mintegy harminc esztendeje - a természetnek ebben az elhagyott zugában lakott egy érdemes férfiú, Ichabod Crane. Itt tartózkodásának, illetve az ő szavai szerint „itttagadásának” célja az Álmosvölgy és környéke gyermekeinek oktatása. Connecticutban született, ez az állam pedig arról nevezetes, hogy az Uniót a szellem és a vadon úttörőivel látja el; évről évre innen rajzanak ki a határvidékek erdészeinek és iskolamestereinek légioi. Hősünk vezetéknéve: Crane, azaz Daru, nem volt személyéhez méltatlan. Termete magas, de roppant ösztövére, keskeny vállal, hosszú karral és lábszárral. Keze mérföldnyire lengett ki a kabátja ujjából, lába lapátnak is beillett, és alakjának egész váza valahogy igen lazán függött össze. Apró, lapos fején óriási fülek nőttek, és nagy, zöldes, üveges szem, meg hosszú, pisze orr ékítette az arcát. Mindez orsószerű nyakon ült, és az egész fej szerkezet szélkakashoz hasonlított, melynek kizárólagos rendeltetése az, hogy a szél járását jelezze. Ha az ember ezt a figurát szeles napon egy domb gerincén meglátta, amint a szélben kipüffedő vagy lobogó ruháiban ügetett, azt hihette volna, hogy magával az éhínség éppen földreszállt szellemével találkozott, vagy hogy egy gabonaföldről elszabadult madárijesztővel akadt össze.

Az iskola alacsony, gerendákból durván összerótt épület volt, és egyetlen nagy teremből állott. Néhány ablakát üveg is borította, a többit ócska irkákból kitépett lapokkal ragasztották be. Tanszüneti órákban az épület biztonságáról emberünk fölöttébb eredeti módon gondoskodott: fűzfaköteget tűzött az ajtókilincsbe, kívülről husángokkal támasztotta meg az ablakredőnyöket, miáltal tökéletesen megkönnyítette bármely tolvaj útját befelé, ugyanakkor ő maga nagy zavarban lett volna, hogyan is kerülnözzék kifelé. Az ötletet valószínűleg Yost van Houten, az építész, az angolnavarsák titkából leste el. Az iskolaépület elég magányosan, de szép helyen, egy erdőborította domb lábánál állt, közelében patakocska csörgedezett, s a ház egyik végében hatalmas nyírfa állt. E helyről, mint méhkas zsongása szűrődött ki tikkadt nyári napokon a leckéik fölött görnyedő nebulók halk mormogása, melybe néha fenyegetőleg vagy parancsolóan harsant bele a Mester tekintélyes szava vagy időnként a nyírfapálca rémítő suhintása, amint egy-egy elmaradt késlekedőt buzdított előre a tudás virányain. Meg kell adni, iskolamesterünk lelkiismeretes ember volt, és jól eszébe véste a tanítást: „Ha kíméled a pálcát, kényezteted a gyermeket.” Nem mondhatjuk, hogy Ichabod Crane növendékeit elkényeztette.

De azt sem kell hinni, hogy amolyan kegyetlen iskolazsarnok lett volna, aki örömét lelte alattvalói kínzásában. Ellenkezőleg: mérlegelve és nem vad szigorral tett igazságot, a gyengék válláról az erősebbre rakva a terhet. A vézna, gyenge gyerek, aki már a pálca rezdülésére is hunyorított, elnézésben részesült. Ám a tömzsi, konok, széles kötőjű kis hollandus lurkók, akik morcoskodtak meg makacskodtak, dupla porciót kaptak az igazságból. Mindezt hősünk „a szülők helyett végzett kötelességének” nevezte, és testi fenytét soha ki nem osztott anélkül, hogy a duzzogó ifjoncot ne figyelmeztette volna: „ezt örökre megemlegeted és halálod napjáig hálás leszel érte”.

A tanítási órák végeztével a nagyobb fiúkkal barátkozott, sőt játszópajtásukul szegődött, a kisebbeket meg, ha csinos nővérük vagy éléskamrája kincséről nevezetes háziasszony-mamájuk volt, ünnepnap délutánokon hazakísérte. Valóban, illendőség kérdésének tekintette, hogy jó viszonyt tartson tanítványaival. Az iskolából kevés jövedelmet húzott, amiből még a mindennapi kenyérre sem futotta, mivel barátunk hatalmas evő volt, ösztövére bendője úgy tágult, mint az óriáskígyóé. Ezért, híven a környék szokásaihoz, megélhetési gondjai enyhítésére kvártélyt, kosztot azoknak a gazdáknak a házában kapott, akiknek gyermekeit tanította. Egy-egy hetet töltött minden családnál, így járta végig házról házra a környéket, egy vászonzsebkendőből alkotott bugyorba rejtve minden ingóságot, amit a földön magáénak mondhatott.

Hogy mindez falusi vendéglátóinak erszényét túlságosan ne terhelje - hiszen a falusi ember az iskoláztatás költségeit amúgy is súlyos tehernek érzi, a tanítót pedig ingyenélő herének tekinti -, hősünk többféle módszerrel tette magát hasznossá és kellemessé. Időnként, könnyebb munkáknál, segített a gazdáknak; kaszált, megjavította a kerítést, megittatta a lovakat, hazahajtotta a teheneket a legelőről, felhasogatta a télire való tüzelőt. Ilyenkor kis birodalmában, az iskolában viselt fensőbbiségét és teljhatalmát félretéve, bámulatos szelídséget és szeretetreméltóságot mutatott. Megnyerte az anyák kegyét, mert kedvében járt a gyerekeknek, különösen a legkisebbeknek, s gyakran, mint a bárányt nagylelkűen ajnározó oroszlán, órák hosszat eldajkálta a gyerekeket, egyiket a térdére ültetve, a másiknak a bölcsőjét ringatva szabad lábával.

Egyéb foglalkozásai mellett a környék énekmestereként is működött. Sok fényes forintja gyűlt össze abból, hogy az ifjú népet zsoltáréneklésre tanította. Hiúságát nem kis mértékben kenegette, hogy vasárnaponként válogatott énekesek kis csoportjával a kórus korlátjához állhatott, s ott, az ő véleménye szerint, a tiszteletesen teljes diadalt arathatott. Nem kétséges, hogy az ő hangja messze túlszárnyalta a gyülekezetét, és az is tény, hogy ebből a templomból még ma is kitörnek, sőt a malomtó túloldaláig is elhatolnak csendes vasárnapokon olyan

hangok, melyek Ichabod Crane orrának elvitathatatlan örökeként szálltak ifjabb nemzedékekre. Ily módon, apró kis ügyeskedései segítségével, melyeket leginkább a „bárhogyan is, de fő az, hogy valahogy” fogalmával lehetne jellemezni, a derék pedagógus elég jól megélt, sőt élete csodálatosan könnyűnek is tűnt azok szemében, akik nem tudják, mi az agymunka értéke.

Az iskolamesternek mindig van némi súlya a falusi környezet hölgyei előtt, mivel olyan úrféle, semmittevő embernek tartják, aki ízlésben, műveltségben messze felülmúlja a faragatlan falusi legényeket, tudásban pedig csakis a tiszteletesnek marad mögötte. Ezért felbukkanása az uzsonnaasztalnál alkalmasint szokatlan mozgolódást okoz; tartalék süteményestál vagy egyéb édesség, sőt talán ünnepi ezüst teáskanna is kerül az asztalra. Tudósunkat már csak ezért is külön boldoggá tette a falu minden ifjú hölgyének mosolya. Elképzelte, milyen sikere lesz köztük vasárnaponként, istentiszteletek szünetében a templomkertben! Fürtöt tép nekik a kertet övező fákra futó szőlőkről, szórakoztatásukra kibetűzgeti a sírkőfeliratokat, vagy egész falkányi leányzó élén, a közeli malomtó partján barangol. Közben a szemérmesebb falusi legények félszegen csak hátul kullognak, irigylve az ő felsőbbrendű eleganciáját és csiszolt modorát.

Félig kóbor életmódjával járt, hogy amolyan vándorújság-féle szerepet is játszott, mivel folyvást magával hurcolta az egész helység pletykakészletét. Ezért mindig szívesen is látták, ha megjelent. Azonkívül az asszonyok nagyműveltségű embernek is tartották, mert több könyvet elejétől végéig elolvasott, betűről betűre ismerte Cotton Mather *A boszorkányság története Új-Angliában* című művét, szilárdan s megingathatatlanul hitt e munka minden szavában.

Szóval végeredményben a kisszerű agyafúrtság és együgyű hiszékenysége fura keveréke volt. Rendkívüli mohósággal vágyott a csodás dolgokra, és rendkívüli tehetséggel dolgozta fel azokat; mindkét tehetsége csak gyarapodott ezen a varázsűlt vidéken. A legvadabb, a leghajmeresztőbb históriákat is bevette. Délutánonként, a tanórák végeztével, gyakran kifeküdt az iskolaépület mellett csörgedező csermely partján a dús lóhereföldre, és ott élvezte Mather borzasztó történeteit, amíg csak az alkony a könyv minden nyomtatott lapját ködös párává nem oldotta. Ekkor mocsáron, patakon és szörnyű erdei tájon át annak a parasztháznak az irányába vette útját, ahol éppen lakott; e babonás órán minden éji nesz - a bagolyfecske sírása a domboldalról, a kecskebéka vihart jelző visítása, a bagoly rémes huhogása, éjszakai nyugalomukban megzavart madarak sürgése a csalitban - felkavarta képzeletét. A szentjánosbogarak, mik a legsötétebb zugokban ragyognak a legfényesebben, szintén megriasztották némelykor, ha véletlenül útjába kerültek. S ha egy oktondi nagyfejű bogár zümmögő, váratlan röptével feléje szállt, szegény barátunk kísértetgyötörte képzelete rögvést a boszorkányok rémképeire váltott át, mert azt hitte, boszorkány küldte rá az éji bogarat. Ily alkalmakkor rémképei feledtetésére meg a gonosz szellemek elűzésére alkalmas egyetlen eszközként - zsoltárdallamokat énekelt. Az Álmosvölgy jó népe, amint esténként a kapuk előtt üldögélt, gyakran hallhatta a zsoltár hosszúra nyújtott, orrhangú dallamát, amely a távoli domboldalról vagy az esthomályba borult országútról szállt feléje.

Barátunk a borzongató gyönyörűség egy másik forrását a hollandus vénasszonyok elbeszéléseiben lelte, akik téli estéken a tűzhely mellett fonogattak (miközben a tűzhelyen egy sor sistergő alma sült), és csodálatos történeteket regéltek a kísértetektől és manókról, kísértetjárta mezőkről, patakokról, hidakról, különösen pedig a Fejetlen Lovasról, illetve a Völgy Nyargaló Huszárjáról, mert néha így is nevezték. Ő pedig viszonzásul Connecticut múltjából vett boszorkánytörténetekkel, szörnyű ómenektől, baljós látomásoktól és égi hangoktól terhes regékkel gyönyörködtette az asszonyokat. Aztán üstökösökről és hulló csillagokról szóló

borús spekulációkkal rémítgette őket, valamint azzal a nyugtalanító tényközléssel, hogy a föld forog, minek következtében életünk felét fejjel lefelé lógva töltjük el!

Minél több gyönyörűséget lelt ebben mindaddig, amíg a pattogó, pirosan izzó fahasábok melegét a kemence sarkába kuporodva élvezte - ahová természetsszerűleg egyetlen kísértet sem merte dugni az orrát -, annál drágábban fizetett ezért az örömért a borzalmakkal, amelyek hazafelé mentében kísérték. Mily szörnyű alakzatok és árnyak vetődtek útjába egy-egy havas éj kísérteties világánál! Minő irtózatba dermedt a tekintete, valahányszor a kopár mezőn távoli ablakból odavetődött csöppke fény villant! Hányszor rettent meg egy-egy hófedte bokortól, mely úgy állt az útjába, mint lepedőbe burkolt kísértet! És hányszor görnyedt össze a nyomasztó borzadálytól, amit a fagyott földön saját lépteinek ropogása idézett fel; ilyenkor még saját válla fölött sem mert hátrapillantani, hátha valami borzasztó lényt látna, aki éppen követi őt, és már a sarkában is van! És hányszor fogta el végső kétségbeesés, amikor a fák közt felsüvöltő szélrohamról azt hitte, hogy a Nyargaló Huszár rohan az éjszakában!

De mindezek csupán éji borzalmak voltak, az elme rémlátásai, melyek a sötétségben fogannak; s noha hősrünk annak idején sok kísértetet látott, és a Sátán többféle alakban többször is megkörnyékezte őt magányos sétaútjain, mindeme bajoknak mégis mindig véget vetett a napvilág; az ördög és minden műve ellenére barátunk élete boldog is lett volna, ha útját nem keresztezi valaki, aki a halandó ember kebelében több zavart okoz, mint a kísértetek, manók és boszorkányok minden fajtája együttvéve - tudniillik egy *nő*.

Zenekedvelő tanítványai között, akiket hetenként egyszer a zsoltáréneklés művészetére oktattott, volt egy Katrina Van Tassel nevű módos hollandus gazdalány. Tizenennyolc esztendő hamvas szépségében virágzó leányka volt, begyes, mint egy töltött galamb, érett, zamatos és piros képű, mint az apja gyümölcsöskertjében mosolygó őszibarack, és általában nemcsak szépségéről, hanem a reá váró örökségről is híres. Némi kacérság is jellemezte, ami kitűnt abból, hogy öltözkését a régebbi és új divat ama elemeiből állította össze, amelyek a legmegfelelőbb módon domborították ki bájait. Sárga színarany fejdísz viselt, amit még ükanyja hozott Saardamból, csábos pruszlik feszült a keblén, a rövid alsószoknya pedig látni engedte a környék legformásabb lábacskaikat és bokáikat.

Ichabod Crane gyengéd, bolondos érzelmeket táplált a női nem iránt, s így nem csodálkozhatunk, hogy ily csábító falaton hamarosan megakadt a szeme - kiváltképpen azután, hogy a leánykát az atyai házban is meglátogatta. Az öreg Baltus Van Tassel a jó módú, elégedett, szíves gazda mintaképe volt. Igaz, pillantása vagy gondolata csak nagy ritkán szállt a saját gazdasága határain túl, de a határokon belül kényelem, boldogság, jó mód honolt. Örömet lelte a gazdaságban, de nem kérkedett vele; törte magát, hogy minden bőségesen legyen, de nem törődött azzal, hogy lássák is, milyen módon él. E boldogság erős várát a Hudson partján építette fel, ama zöld, védett, termékeny zugok egyikében, ahol a hollandus gazdák oly kedvvel raknak fészket. Méltóságteljes szilfa erős ágai borultak a ház fölé, a fa tövén lágy, tiszta, édesvízű forrás fakadt, vizét hordóból alkotott kicsi kútban fogták fel, a gyöngyöző víz innen sietett a fű közt bujkálva, majd belefolyt egy közeli csermelybe, amely égerfák és törpe fűzek ölen csörgedezett. A gazda háza mellett hatalmas csűr állt, mely akár templomnak is beillett volna; minden ablaka és zuga majd kipukkadt a túlcsermülő bőségtől, reggeltől estig serényen püfölt benne a cséphadaró. Az eresz alatt fecske csicsereggett, a tetőn galambok raja - némelyik fél szemével az eget kémlelte, hogy milyen idő lesz holnap, némelyik a fejét a szárnya alá vagy a keblébe dugta, a hímek meg felfuvalkodva, turbékolva, bókolgatva sűrögtek hölgyeik körül, élvezve a napfényt. Zsíros bőrű, ormótlan kocák rőfögtek az ól nyugalmasában és bőségében; hasuk alól időnként fürge szopóshad nyargalt elő és beleszimatolt a levegőbe. A közeli tó színén hófehér libák raja úszkált, egész kacsaflojtát vezényelve.

Falánk pulykák regimentje lepte el széltében-hosszában az udvart, köztük gyöngytyúkok lépkedtek sértődötten, meg-megeresztve, zsörtös háziasszonyok módján, egy durcás, zsémbes rikoltást. Kevélyesen járkált a csúrajtó előtt a kakas, e mintaférj, hadfi és finom gavallér, csattogtatva fényes szárnyait, s büszke kukorékolással adva hírül a szívét dagasztó boldogságot, s időnként a földben kaparászva, majd nagylelkű hívogatással riasztgatva örökön éhes feleségei és gyermekei hadát, mert kövér szemet talált.

Pedagógusunk szájában összefutott a nyál, amint fényűző téli étlapok eme pazar ígéretén végigtekintett. Lelkének éhes szeme előtt az udvar valamennyi rőfögője már mint sült malac futkosott, jóízű pudínggal a hasában, sült almával a szájában; a galambokat e messzetekintő lélek kényelmes pástétomágy közepén látta, ropogós sült kéreg takarója alatt; a libák saját zsírjukban úsztak, a kacsák párosával költöztek a tepsikbe, s gyengéd házaspárokként pihentek a hagymamártás kegyes oltalma alatt. A kocákban a jövőre ragyogó oldalszalonnáit és gyenge, ízes sonkáit pillantotta meg, s egyetlen pulyka sem vonulhatott el szeme előtt anélkül, hogy ne látta volna benne a majdani módosan feldíszített pecsenyét, zúzójával a szárnya alatt, esetleg illatos kolbászból font ékességgel a nyaka körül. De még a hajnal harsonája, a kakas is belekerült az egyik melléktepsibe, hátára fektetve, égne meredő lábbal, mintegy ama tájakhoz esedezve, melyekhez lovagi lényre restellt volna fordulni addig, míg élt.

Mialatt az elragadtatott Ichabod képzelete előtt mindez elvonult, s míg nagy zöld szemével végigtekintett a Van Tassel nyájas házatáját övező kövér réteken, a dús búza-, rozs-, hajdina- és tengeriföldeken, meg a piros terméstől roskadó gyümölcsös kerteken, szíve sóváran szállt a hölgy felé, aki e birodalmat majdan örököli, s közben arra gondolt, mily gyorsan lehet majd mindezt készpénzzé tenni, a pénzt roppant vad pusztai birtokba fektetni, és a pusztaság közepén zsindeletetős kastélyokat építeni. Gyors képzelete már látta is álma megvalósulását - a virágzó Katrinát egy falka gyerek élén, háztartási limlomokkal megtömött, himbálódzó fazekakkal és vödörökkel körülaggatott szekér tetején, magamagát meg egy hetykén lépkedő, csikájától körülnyargalt kanca hátán, amint éppen utaznak Kentucky, Tennessee vagy a jó ég tudja mily vidék felé.

De szíve akkor hódolt be igazán, amikor a házba lépett. Tágas, magas gerincű, de a tetőt mélyre eresztő épület volt, melyet az első hollandus telepesek ízlése szerint emeltek; a mélyen ülő falak felett kiugró ereszek a ház homlokzatán rossz idő esetén zárható tornácot fedtek. Cséphadaró, nyereg, mindenféle gazdasági szerszám volt itt felakasztva és hálók is, mivel a közeli folyóban halászni lehetett. A falak mentén - nyári használatra - padok álltak, az épület egyik végén rokka, a másikon nagy köpű jelezte, mily fontos munkák színhelye ez a porta. A tornácról Ichabod a hallba lépett, mely a ház központi része és lakóinak tartózkodási helye. Itt polcok hosszú sorára kirakott ónedények ragyogása kápráztatta a szemet. Az egyik sarokban hatalmas, fonásra váró gypjúval tömött zsák állt, a másikon már kész szöttek; tengericsövek, szárított alma- és őszibarackfüzérek derűs koszorúban a falra szögezve, piros paprikaláncok közt. A nyitott ajtón át az úriszobába is bekukkanthatott, ahol a karomlábú székek és fekete mahagóni asztalok úgy ragyogtak, mint a tükör; a kandalló előtt aszparágusok rejtekében fényes, rézfogantyús parázsfogó, lapát és hasábfogó pecék pihent, múnarancs és kagylók díszítették a kandallópárkányt, fölötte sokszínű madártojásokból kötött füzér függött; a szoba közepén óriási strucctojás csüngött alá, a szoba sarkába épített szekrény szándékosan nyitvahagyott ajtaja ózüst- és nemesporcelán étkészletre engedett bepillantást.

Attól a pillanattól, hogy Ichabod tekintete a gyönyörűségnek eme tájaira esett, odavolt lelke békéje, s minden igyekezete arra irányult, hogy Van Tassel páratlan szépségű lányának kegyeit megnyerje. E törekvésében azonban több igazi nehézségre bukkant, mint aminőkkel a régmúlt kóbor lovagjának kellett megküzdenie; amannak ugyanis csak óriásokkal, varázslókkal, tűz-

okádó sárkányokkal volt dolga, s az effélék igazán könnyen legyőzhető ellenfelek; ezután pedig a lovagnak más feladata sem marad, mint a vas- és bronzkapukon meg sziklakemény falakon át abba a kastélytoronyba hatolni, mely szíve hölgységét rejti. Mindezekben a gátakon a lovag oly könnyedén gázol keresztül, mint ahogy az ember egy karácsonyi pástétom közepéig eljut. A dolgok természetes rendjéből következik, hogy a hölgy tüstént kimondja a boldogító igent. Ichabod viszont egy kacér falusi teremtes meghódítását vette célba, kinek szívét szeszélyek és hóbortok szövevényes labirintusa védte, melyben folyvást újabb nehézségek és akadályok bukkantak elő, ezenfelül egy falka igazi húsból és vérből való félelmes ellenséggel kellett megküzdenie - a falusi imádók nagyszámú hadával, akik mindegyike megszállva tartotta a hölgy szívének egy-egy bejáratát, mérges szemmel vigyázva egymás hadállásait, de közös támadásra készen minden új vetélytárssal szemben.

Valamennyiük közt a legfélelmetesebb volt a nagy darab, harsány, hepciás fickó, Van Brunt Ábrahám, hollandus becenevén Brom. Az egész környék hőseként ismerték, szélteben beszéltek a mesés tettekről, amiket erejével és szívósságával véghezvitt. Szélesvállú, nagycsontú fiú volt, rövid, hullámos fekete hajjal, kissé darabos, de nem kellemetlen fellépéssel, melyben tréfás kedv és némi fennhéjázás keveredett. Herkulesi alkatáról és lábai roppant erejéről Csontos Bromnak hívták - szélteben ezen a néven ismerték. Híres volt arról is, hogy nagyszerűen értett a lovakhoz, oly ügyesen ülte meg őket, mint egy tatár. Legelső volt minden versenyen és kakasviadalon, s mivel a falusi életben a testi erő fölényt is szerez, minden vitának ő lett magaválasztotta bírója. Kalapját maga mellé téve, ítéleteit olyan képpel és hangon nyilatkoztatta ki, amely sem ellentmondást, sem föllebbezést nem tűrt. Verekedésre, mulatságra mindig készen állt, de természetében inkább pajkosság volt, mint rosszindulat, és fölényeskedő édessége mögött mindig huncut jókedv bujkált. Három-négy hasonszórú cimborája mintaképének tekintette őt, ezek élén járta a vidéket, s mérföldnyi körzetben nem eshetett verekedés vagy multság, melyben részt ne vettek volna. Hideg időben lengő róka-farkkal díszített szőrmesapkát viselt, s mikor a népek egy-egy falusi mulatságra gyülekezve messziről megpillantották ezt a vágató lovas csapat közt imbolygó, jól ismert, tarélys fejfödőt, biztosra vehették, hogy riadalom készül. Brom és csapata néha éjfélidőn nyargalt el a falusi házak mellett, nagy rivalgással és kurjongatással, mint egy csapat doni kozák; ilyenkor az öreg hölgyek, akiket felriasztott álmukból a zenebona, addig füleltek, amíg a patkócsattogás odább csörtetett, s aztán felsóhajtottak: „No persze, már megint Csontos Brom és a bandája nyargalászik!” A szomszédok a félelem, csodálat és szeretet vegyes érzelmeivel tekintettek rá, s ha a környéken valami bolond csíny vagy falusi verekedés fordult elő, fejüket csóválták, és biztosra vették, hogy Brom keze van benne.

Egy idő óta ez a korhely hős faragatlan galantériái célpontjául a virágzó Katrinát szemelte ki, s bár szerelmi enyelgése egy mackó gyengéd simogatásaihoz és nyájaskodásaihoz hasonlítottak, hír szerint mégsem lelt a hölgy részéről teljes visszautasításra. Annyi bizonyos, hogy az ő udvarlása egyben jelt adott valamennyi jelölt visszavonulására, akik nem óhajtották egy orosz-lán szerelmi útjait keresztezni, így, ha egy-egy vásárnap estén a Van Tassel porta kerítéséhez kötve meglátták Brom lovát, biztos jelül annak, hogy a gazda bent udvarol, vagyis „tüzet csíhol”, a többi kérő bús szívvel mind odébb állt, más tájakra téve át a csata színterét.

Ilyen félelmetes vetélytárssal kellett hát Ichabod Cranenek megküzdenie, s mindent mérlegelve meg kell mondanunk, hogy nem egy nálánál kövérebb ember feladta volna a versenyt, a bölcsebb pedig megtört szívvel állt volna félre. Az ő természetében azonban hajlékonyság és kitartás szerencsésen keveredett; szellemének lényege rugékony és szívós volt, mint a keljföljancsi: meghajolt, de sohasem tört meg; a legkisebb nyomásnak is engedett, de mihelyt az elmúlt, - rucc! máris egyenesen állt, magasabban tartva fejét, mint valaha.

Nyíltan hadat üzeni vetélytársának örültség lett volna, hiszen az éppoly kevésbé tűrte, hogy szerelmi ügyeivel komédiázzanak, mint a harcos szerető, Achilles. Ezért Ichabod az udvarlásnak gyengéden rábeszélő módját választotta. Énekmesteri tisztének leple alatt gyakran megfordult a háznál. A szülők terhes jelenlététől, amely a szerető szívek sima útját oly gyakran megzavarja, nem kellett tartania. Balt Van Tassel megértő, engedelmes lélek volt. Lányát még a pipájánál is jobban szerette, mint okos ember és kitűnő apa tűrte, hogy a lány mindenben a maga feje szerint cselekedjék. Az ő jeles kis feleségének is éppen elég dolga akadt a háztartásban és a baromfiudvaron. A kacsák és libák - szokta volt mondani - bolondos jószágok, vigyázni kell rájuk, a lányoknak viszont van elég eszük, hogy vigyázzanak magukra, így, míg a szorgos hölgy a házban serénykedett, vagy a tornác egyik végén a rokkát pörgette, Balt a másik végén esti pipáját szította, és a csüörtető csúcsára szerelt, fából faragott kicsi hadfi tevékenységeit figyelte, amint az karddal mindkét kezében vitézül vívott a szelek ellenében. Eközben Ichabod a nagy szilfa alatt, a forrás mellett ostromolta a lányt, vagy az esthomályban sétálva udvarolt, mivel ez az óra különösképp kedvez a szerelmes ékesszólásnak.

Kijelentem, nem tudom, hogyan kell a hölgyek szívét megostromolni és megnyerni. E dolgok számomra mindig rejtélyes, csodás ügyeknek tűntek. Némely szívnek csak egy gyenge pontja, azaz bejárat ajtaja van; más szívekhez ezer út is vezet, vagyis ezerféleképp lehet beléjük jutni. Nagy diadalnak számít, és roppant ügyességet igényel az előbbi elfoglalása is, de még ragyogóbb haditudományról tesz tanúságot az utóbbin aratott győzelem, hiszen ahhoz, hogy a vár birtokában is maradjon, emberünknek minden ajtó és ablak előtt külön csatát kell vívnia. Nem csekély hírnévre méltó az, aki ezer egyszerű szívet meghódít; viszont igazi hős az, aki teljes, elvitathatatlan uralmat nyer egy kacér hölgy szívére. Annyi bizonyos, hogy a félelmetes Csontos Brom nem jutott e hősök közé. Alighogy Ichabod Crane az udvarlók sorába lépett, nyilvánvalóan megcsappant a hölgy érdeklődése Brom iránt, a fiú lovát vasárnap esténként már nem látták a lányosház kerítéséhez kötve. Lassanként halálos viszály kelt közte és az Álmosvölgy preceptora közt.

Brom, kinek természetében kétségkívül lakozott némi csiszolatlan lovagiasság, szívesen vitte volna a dolgokat nyílt háborúig, s kettejük jogát a hölgyhöz szívesen rendezte volna a régmúlt kóbor lovagjainak igen tömör és egyszerű gondolatmenete szerint egy párviadallal, de Ichabod túlságosan ismerte ellenfele fölényes erejét, hogysem nyílt porondra lépett volna ellene. Kihallgatta a Csontost, amint azzal kérkedett, hogy „összehajtogatja a tanítót, és saját iskolája valamelyik polcára rakja föl”. Ichabod, kellő óvatossággal, erre nem adott alkalmat. Konokul békés módszerében volt valami rendkívül kihívó, ami ellen Brom nem tehetett egyebet, mint hogy faragatlan humorából merítve, otromba tréfákat eszelt ki vetélytársa ellen. Ichabod a Csontos és vad lovasbandája személyes üldözésének céltáblája lett. Feldúlták addig békés birodalmát; betömték a kéményt, és ezzel kifüstölték az énektanfolyamot; éjnek idején, a fűzfagallyból és ablakpecekéből szerkesztett rettentő védőberendezés ellenére betörték az iskolaépületbe, és úgy felforgattak mindent, hogy a szegény iskolamester méltán hihette, hogy a környék minden boszorkánya ott tartja összejöveteleit. De a legkínosabb az volt, hogy Brom egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy vetélytársát kedvese előtt nevetségessé ne tegye; gézengúz kutyáját képtelenül komikus vonításokra tanította, s úgy vezette elő, mint Ichabod vetélytársát a zsoltároktatásban.

Így álltak hát a dolgok egy darab ideig, anélkül, hogy a versengő hatalmak viszonylagos helyzetében észrevehető változás következett volna be. Egy szép őszi délutánon Ichabod gondolatokba mélyedve ült magas székén, melyről, mint trónusról szokta volt figyelni kis tudományos birodalma tevékenykedését. Kezében pálcáját, a kényúri hatalom jogarát himbálta. Az igazságszolgáltatás nyírfavesszeje a csínytevők állandó félelemben tartására a trónus mögött három szögön pihent. A mester előtt, a katedrán pedig a lusta fickók személyi

motozása során fellelt különféle csempészárúk és tiltott fegyverek heverték, jelesül: félig megrágott almák, csúszik, pörgőcsigák, légykalitkák és légiónyi apró ugróbéka. Ebből is kitűnt, hogy a terem nem sokkal előbb az igazságszolgáltatás valamely elrettentő aktusának volt színhelye; a tanulók most valamennyien szorgalmasan hajoltak könyveik fölé, vagy lopva, fél szemmel tanítójukat vigyázva suttoztak a könyvek mögött. A termet megülő zsibbadt csendet hirtelen egy néger megjelenése törte meg. Durván szőtt posztókabátot és nadrágot viselt, kerek tetejű kalapjának már csak romja volt meg, s ez úgy festett, mint Merkúr sisakja; inas, elvadult, félig betört csikón ült, melyet kötőfékűl használt kötélrúddal kormányzott. Nagy patkócsattogás közt érkezett az iskolaajtó elé, hírül adva Ichabodnak, hogy aznap este szívesen látják vendégül a Mynheer Van Tassel házában tartandó mulatságon, azaz lakomával egybekötött bálon. Miután a néger az üzenetet elmondta, a megbízatáshoz mért fontoskodó modorban és oly finom nyelvezettel, amíg néger csak képes ily apró küldetés teljesítésekor, átugratott a patakon, és a völgy irányába szökölt tova küldetése jelentőségének és sürgőségének teljes tudatában.

E pillanattól fogva sürgős és zűrzavar lett úrrá az iskolaterem addigi nyugalmán. A Mester sietve hajszoalta végig tanítványait leckeiken, nem törődve apró részletekkel; a fürgék a lecke felét is büntetlenül átugorhatták, a késlekedők hátulról kaptak egy-egy ösztökélést, hogy gyorsabban haladjanak, vagy hogy át tudjanak vergődni egy-egy testesebb szó buktatóján. Aztán a könyvek sarokba repültek, ahelyett, hogy szépen felsorakoztak volna a polcokra, tintatartók borultak fel, padok dőltek le, és az egész iskolát egy órával a szokásos idő előtt szabadjára eresztették; az ifjú had, mint az ördögfalka, fergetegként, visítva, zsibongva tódult ki a mezőre, élvezve váratlan felszabadulását.

A gáláns Ichabod meg legalább egy külön félórát szentelt az öltözésnek, legjobb és egyetlen, immár kissé rozsdás-veretű fekete ruháját kiegészítve, tisztítva; majd fűrtjeit hozta rendbe ama tükörroncs visszfényénél, amely a tanteremben függött. Hogy igazi lovagként mutatkozhassék kedvese előtt, kölcsönkérte akkori házigazdája, egy Hans Van Ripper nevezetű, mérges öreg hollandus gazda lovát, s így gálánsan, lóháton indult útnak, igazi kóborlovag módján, kalandkeresésre.

Helyesnek tartom, hogy a lovagi hőstörténet szelleméhez híven, röviden leírjam hősünk és paripája külsejét, valamint felszerelését. Az állat, melyen ügetett, girhes igásló volt, amely már mindent túlélte, amit túlélni lehet, kivéve saját hamis természetét. Ösztövére volt és gubancos szőrű; rideg nyakán úgy állt a feje, mint kalapács a nyélen; rozsdás sörénye és farka csupa tompa folt, egyik szeméből kialudt a szembogár, és a holt golyó a szívérvány minden színét törte vissza, a másiktól viszont ezer ördög szikrázott. Jobb napjaiban csupa tűz és temperamentum lehetett, erre mutatott a neve is: Puska. A mérges gazda, Hans Van Ripper, az egykori vad lovas, régebben ezt a lovát szerette legjobban, s lehet, hogy az ő mérge itatta át az állatot is: annyi bizonyos, hogy ebben a látszólag öreg és girhes gebében több rejtett ördögi tűz izzott, mint a környék akármelyik kancacsikájában.

Ichabod figurája jól illett az efféle paripára. Rövid kengyelvasa arra kényszerítette, hogy a nyeregkapáig húzza fel a térdét, két szögletes könyöke úgy meredt hátra, mint a szöcskeláb; ostorát függélyesen tartotta kezében, mint egy jogart, s amint a ló előre ügetett, a lovas karjainak mozgása erősen emlékeztetett egy madár szárnycsapkodására. Kisméretű gyapjúkalap ült az orra tövében, csekély homlokát ugyanis alig lehetett másnak nevezni. Hosszú fekete kabátjának szárnyai csaknem a ló farkáig lobogtak hátrafelé, így festett Ichabod és paripája, amint Hans Van Ripper kapuján kinyargalt, s valóban, ehhez fogható jelenséggel ugyancsak ritkán találkozhatik az ember fényes napvilágnál.

Mint mondtam, gyönyörű őszi nap volt, az ég tiszta és csendes, a természet gazdag aranyruhát öltött, s ehhez mindig a bőség képzeteit kapcsoljuk. Az erdők már a barna és sárga józan színeibe öltöztek, a kényesebb fák lombjaira a fagy a narancs, bíbor és skarlát ragyogó színeit festette. Magasan az égen vadkacsa-rajok húztak; a nyírfa és feketedió berkekből mókusmakogást lehetett hallani, a közeli tarlóról meg időnként felhangzott a fűrj méla füttye.

Az apró madarak búcsúlakomára gyülekeztek. A dús vigalomban repesve, csiripelve, hancúrozva, a bőség és változatosság terített asztalán szeszélyesen válogatva, szálltak bokorról bokorra, fáról fára. Hangos, civódó szóval ott röpdösött a nyíltszívű vörösbegy, zöldfülű vadászok kedvelt madara; ott volt a csicsergő rigók fekete falkája, az aranycsőrű harkály is karmazsin taréjával, fekete gallérkával, fényes tollruhában; meg a selymeg, piros pöttyel a szárnya, sárga folttal a farka végén és tollbóbitás vadászsapkájában; megjelent a lármás ficsúr, a kékszejő is, vidám kék színű kabátban és fehér alsóban; rikácsolt, fecsegett, biccentett, bókolt, hajlongott és úgy tett, mintha a liget minden dalnokával jóban volna.

Miközben Ichabod lassan ügetett célja felé, a bő éléstár ígéreteire mindig éber szeme élvezettel vette számba a vidám ősz kincseit. Az út mindkét oldalán almát látott; egy részük bódító bőségben még a fákon csüngött, más részük már kosarakba és hordókba rakva piacra szállításra várt, vagy hatalmas kupacokban állt készen, hogy a borsajtóba kerüljön. Távobbb hatalmas tengeriföldeket pillantott meg, az aranyló csövek előrekanaláltak sűrű levélrejteikéből, torták vagy sebtében sült pudingok ígéreteként. Alattuk, szép kövér hasukat a napnak fordítva, sárga tökök feküdtek, fényűző pástétomok dús reménységeit kínálva. Nemsokára hősünk kaptárok édes illatát árasztó hajdinamezőkhöz ért, s amint ezeken végigtekintett, lelkében a jövő gyengéd ígéreteként jól megvajazott, mézzel vagy sűrített szörppel jól megöntözött, Katrina Van Tassel saját gyengéd párnás kacsoi által készült palacsinták képe jelent meg.

Amint elméjét sok édes, cukorral tetézt képzzel táplálta, Ichabod annak a hegyvonulatnak az oldalába ért, amely a Hudson folyó néhány legszebb tájára tekint. Nyugat felé a nap széles korongja fokozatosan tűnni kezdett. A Tappan Zee széles öblének mozdulatlan és üvegsima víztükrén csak itt-ott nyújtotta meg a távoli hegy kék árnyát egy-egy lágyan kelt hullám. Pár sárga felhő csüngött az égen, leheletnyi szellő sem mozdította őket. A látóhatár aranyos tündöklése fokozatosan tiszta almazöld színre változott, majd a déli mennybolt mély kékben ragyogott. A folyópart egyes szakaszai fölött meredő szakadékok erdőborította peremét még megvilágították a búcsúzó nap tétova, késő sugarai, még jobban kiemelve a sziklás oldalak bíborát és mély szürke színét. A távolban egy vitorlás naszád ödöngött, nyilván a dagály sodrására bízva magát, hiszen vitorlái ernyedten, haszontalanul csüngtek az árbocokon. S mivel az ég tükörképe a csendes víz mentén mindenütt visszaragyogott, úgy tűnt, mintha a hajó az égen függene.

Ichabod estefelé érkezett Van Tassel úr kastélyába, amelyben akkorra már ott tolongott a környék színe-virága. Öreg gazdák - szikár, cserzett arcú fajta - háziszóttas kábatokban és térdnadrágban, mesés óncsatokkal ékített óriási cipőkben. Mellettük apró, fűrge, hervadt hölgyeik, szorosra kötött főkötőkben, hosszúderekú, rövid szoknyákban, háziszóttas alsószoknyákban, melyek ollókat, tűpárnákat, vidámszínű kartonzsebeket rejtettek ráncaik közt. Gömbölyű leányzók, csaknem oly ódivatú öltözékben, mint anyáik; holmi városi újítás jelét csupán egy-egy szalmakalap, csinos szalag vagy netán fehér szoknya mutatta. A fiak rövid, szögletes szabású, kövér rézgombokkal díszített kabátot viseltek, hajukat a kor divatja szerint, hacsak tehették, angolnabőrrel fonták copfba, mivel az egész vidéken az a nézet uralkodott, hogy az angolnabőr a haját hathatósan táplálja és erősíti.

A nap hőse persze a Csontos Brom volt, aki Vadördög nevű kedvenc lován érkezett a mulatságra. Mint gazdája, úgy ez a ló is csupa tűz és huncutság volt - nem is tudott vele más bánni. Bromot egyébként szelvényben arról ismerték, hogy csakis az olyan hamis állatot kedveli, amely ravasz fortélyokkal állandóan a lovas nyakát veszélyezteti. Szerinte engedelmes, jól betört ló nem méltó egy bátor fiúhoz.

Örömmel időznék a gyönyörűség ama világának leírásánál, amely hősünk szeme elé tárult, amikor Van Tasselék úriszobájába lépett. E varázs fő forrása nem a piros és fehér színekben virító, gömbölyű leányzók hada volt, hanem egy eredeti hollandus falusi uzsonnaasztal minden gyönyörűsége, teljes őszi pompájában. Minő roskadásig púpozott tálai a sokféle süteménynek, melyek titkát csakis a tapasztalt hollandus háziasszonyok ismerték! Volt ott köttes fánk, gyenge kuglóf, ropogós és omlós csöröge, édes sütemény, sós sütemény, gyömbéres sütemény és a sütemények egész családfája. Volt ott aztán almapástétom, őszibarackpástétom és tökpástétom; mellette sonka és füstölt hús szeletben, továbbá ínycsiklandó tálak szilva, őszibarack, körte és birsalma befőttel, hogy ne is említsem a roston sült halak és sült csirkék légióit meg a tejes és tejszínes kancsókat, melyek mind olyan összevisszaságban gyülekeztek az asztalon, mint ahogy felsoroltam, középen a gőzpárát lehelő teáskannával - uramisten, hisz a végére sem érek! Lélegzetet kellene vennem, hogy érdeme szerint fejezzem be a lakoma leírását, de már türelmetlenül vágyom mesém folytatására. Szerencsére Ichabod Crane nem sietett annyira, mint meséjének megörökítője, s így kellő áhítattal adózott minden csemegének.

Kedves és hálás teremtés volt: mint másnak az ivástól, neki az evéstől lett jókedve, s e jókedv arányában tárult egyre szélesebbre a szíve. Evés közben a szeme folyvást körbe járt, s repesett a szíve a gondolattól, hogy egy napon e szinte elképzelhetetlen gazdagság és fény urává lehet. Majd elgondolta, mily fürgén fordítana hátat az öreg iskolaépületnek, hogyan hányna fittyet Hans Van Rippernek és minden fősvény házigazdának, s hogyan hajítana ki minden kőbor pedagógust, aki bajtársnak merné szólítani.

Az öreg Baltus Van Tassel az elégedettségtől és jókedvtől széles arccal járt-kelt vendégei között, képe olyan kerekre és vidámra terült, mint a szüreti hold. Házigazdai kötelességeinek röviden, de nagy kifejező erővel tett eleget, egy-egy kézfogással, vállveregetéssel, hangos kacajjal és buzdító sürgetéssel, hogy „fogjatok csak hozzá, vegyetek bátran”!

Ekkor a fogadószobából, vagyis a hallból felhangzottak a táncra hívó zene dallamai. Öreg, őszhajú néger muzsikált, aki már több mint fél évszázada a környék vándorzenekarának szerepét töltötte be. Zeneszerszáma éppoly vén és viharvert, mint ő maga. Többnyire csak két vagy három húron fűrészelt, a vonó minden mozdulatát egy-egy fejbőlintással kísérve s csaknem földig hajolva, sőt a lábával is dobbantva, amikor új pár sorakozott fel a tánchoz.

Táncművészetére Ichabod éppoly büszke volt, mint a hangjában rejlő kincsre. Egyetlen végtagja, egyetlen izma sem maradt tétlen, s ha az ember elnézte teljes gőzre fűtött, lazán összeszerkesztett alakját, amint a tánctermen végigcsörtetett, azt hihette, hogy a tánc áldott patrónusa, maga Szent Vítus, személyesen jelent meg szeme előtt. Valamennyi néger őt bámulta.

A gazdaság és a szomszédság minden korú és termetű négerje ugyanis szintén egybegyűlt a mulatságon, miáltal minden ajtót és ablakot egész gúlákba tömörült, sok fényes fekete arc töltött meg, gyönyörködve a látványban, szemük fehérjét forgatva, fültől fülig érő vigyor-gásban villogtatva ki fehér fogsorukat. Mi mást érezhetett e percben a lurkók ostorozója, mint vidámságot és örömet? - hiszen szíve hölgye volt a táncospárja, aki az ő szerelmes pillantásait

nyájas mosollyal hálálta meg. Brom, a Csontos, viszont szerelem és féltékenység verte szívvvel, duzzogva ült egy sarokban.

A tánc végeztével Ichabod figyelme bölcsebb emberek társaságára vetődött, akik a tornác egyik végében a pipáját szívó Van Tassel körül gyűltek össze és régmúlt időről pletykáltak, a háború korának hosszú történeteire emlékezve.

Ez a környék ama kiváltságos helyek közt tündökölt, ahol, történetem idején, bőven akadt krónikás rege és Nagy Ember. A háború alatt ugyanis itt húzódott az angol-amerikai front. Portyák színhelye volt, tele menekülttel, csordahajcsárokkal és mindenféle végbeli vitézzel. A háború óta viszont éppen elég idő telt el ahhoz, hogy minden mesélő a maga történetét az igazsághoz vajmi kevésbé illő, képzeletbeli díszítménnyel ékesítse fel, és az emlékezés homályos anyagából saját magát mintázza meg minden hadivállalkozás hőseként.

Ilyen történetet mesélt a széles termetű, nagyképű hollandus, Doffue Martling, aki egy mellvédről ócska, kilencfontos vaságyúval már-már sikerrel eltalált volna egy brit fregattot, csak hát éppen a hatodik lövésnél fölpukkadt az ágyúcső. Egy másik idős férfiú - gazdagabb mynheer, semhogy nevét könnyelműen meg is említhetnők - a whiteplainsi csatában, mint mestervívó rövid kardjával oly ügyesen védett ki egy puskagolyót, hogy tisztán hallotta is szisszenését a kardpenge körül, sőt azt is, amint a markolat mellett tovavillant. Bizonyítékul kész volt a markolatánál kissé meggörbült kardot közszemlére be is mutatni. De a csatában kitűnt több más férfiú is jelen volt, közülük nem egy azzal a meggyőződéssel, hogy jelentős szerepet vitt a háború győztes befejezésében.

De mindez eltörpült a kísértetekről és jelenésekről szóló történetek mellett, melyek ezután következtek. A környéken bőven akad efféle legendakincs. E régi, eldugott, magányos településeken ritka bőséggel tenyésznek a helyi regék és babonák, másutt legtöbbjüket sárba tapodja az a gyorsan cserélődő népesség, amely hazánk egyéb helyein egymást szakadatlanul váltja. Falvaink legtöbbjében a kísértetek nemigen lelnek bátorításra, hiszen alig hogy első álmuk után a másik oldalukra fordulnak sírjukban, életben maradt barátaik máris elköltöznak a környékről, s így, mikor megszokott éji sétájukra kelnek, már nem találnak ismerőst, akit meglátogathatnának. Valószínűleg ezzel magyarázhatjuk, hogy manapság más vidékről, mint az ősi hollandus telepek tájáról, csak nagy ritkán hallunk kísértetekről.

De mégis, e vidék természetfölötti történetekben való különleges bőségét kétségkívül az Álmosvölgy közelségének rovására kell írunk. Ragályos már a szél is, amely e kísértetjárta helyről fúj, álmok és képzelmelek levegőjét hozza, amely megfertőzteti az egész tájat.

Az Álmosvölgy több lakója Van Tassel vendégei közt is megjelent, és szokásukhoz híven most is vad, és csodákkal terhes legendáikat huhogták. Sok borzalmas történetet meséltek halottas menetről, gyásznyögésről és jajgatásról, amit a szomszédos nagy fa közelében láttak és hallottak, ott, ahol a szerencsétlen André őrnagy lelte halálát. A fehér lepelbe burkolt asszonyt is emlegették, aki a sötét szurdokot kísértette a Hollókő alatt, s akinek sikítását viharterhes téli éjszakákon gyakran hallották arról a helyről, ahol a hóban elpusztult. A történetek java természetesen az Álmosvölgy kedvenc kísértetéről, a Fejetlen Huszárról szólt, akiről legújabbban is azt hallották, hogy megint járja a vidéket, és, számos elbeszélő szerint, éjszakánként a templomkertben a sírok közt pányvázza ki lovát.

Ez a templom, mivel oly elhagyatott helyen áll, nyugtalan szellemek kedvelt mulatóhelye. Magas dombon épült, fehér akácok és magas szilfák veszik körül, melyek rései közt fehér fala úgy virít elő, mint a magány árnya mögé vonult keresztényi tisztaság. A domb enyhe lejtéssel ereszkedik a magas fáktól övezett ezüstös víztükrökhöz; a fák közt a Hudson kék dombjai tűnnek elő. Ha az ember e templom fűvel benőtt temetőkertjére tekint, bizvást hiheti, hogy a

halottak békén pihennek itt. A templom egyik oldalán széles, erdős völgy terül el, ennek alján sziklák és leomlott fatöncök közt szélesmedrű patak kanyarog. A patak egyik árnyas szakaszán, nem messze a templomtól, valamikor régen fahidat ácsoltak; a hídhoz vezető utat, de magát a hidat is a föléje boruló fák úgy beárnyalják, hogy itt még nappal is csak félhomály, éjnek idején pedig félelmes sötétség honol. A Fejetlen Lovasnak ez volt kedvenc kísértő tanyája, ezen a helyen találkoztak vele a leggyakrabban. Az erről szóló történetet az öreg Brouwer, a kísértetek legeretnekebb tagadója mesélte el: részletesen ecsetelte, miképp találkozott garázda útjáról az Álmosvölgy felé hazatérő lovassal, hogyan kellett mögéje a ló farára felülnie, hogyan vágattak árkon-bokron, dombon-mocsáron át, amíg csak a hídhoz nem értek, hogyan változott hirtelen csontvázvá a lovas, hogyan vetette a ló az öreg Brouwert a patakba, s hogyan ugrott végül a csontváz menydörgő dobbanással a fák fölé tova.

Ezt a történetet háromszorta csodásabb kalanddal licitálta túl a Csontos Brom, aki a nyargaló huszárt kóbor zsokénak nézte. Elmesélte, hogy valamelyik este, mikor a szomszédos Sing Sing faluból tartott hazafelé, utolérte ez az éjszakai lovas; ő egy tál puncsot ajánlva fogadásul versenyre hívta, és a versenyt meg is nyerte volna, hiszen Vadördög a kísértetlovat könnyen lehúzta, csak hogy mikor a hídhoz értek, a huszár megugrott és egy tűzcsóvában eltűnt.

Ezek a mesék félhangon elmondva, ahogy a sötétben szoktak férfiak beszélgetni, miközben a hallgatók arcát csak itt-ott világítja meg a pipa felizzó parazsa, mély benyomást tettek Ichabod elméjére. Viszonzásul az utolérhetetlen szerzőből, Cotton Matherből idézett néhány részletet, megtoldva meséjét szülőállamában, Connecticutban esett csodás történetekkel, valamint Álmosvölgybeli esti sétáin tapasztalt félelmetes látományokkal.

A mulatság most fokozatosan a végéhez ért. Az öreg gazdák családjuk tagjait szekérre pakolták, aztán egy ideig még hallatszott a kocsizörgés a völgy útjai meg a távoli hegyek felől. Az ifjú hölgyek némelyike a kedvelt legény mögött pótnyeregbe szállt, patkócsattogással keveredő vidám kacagásuk még sokáig visszhangzott a csendes erdei táj felől, majd fokozatosan elhalt, az iménti zajongás és mulatozás színhelye pedig ismét csöndbe és magányba burkolódzott. Csupán Ichabod késlekedett még, mivel falusi szeretők szokásához híven arra várt, hogy bizalmas kettesben tölthessen még némi időt az örökösével. Meg volt győződve, hogy most már a siker biztos útján halad.

Nem tartok igényt rá, hogy elmondjam, mi történt e találkozásnál, mert valójában nem is tudom. De tartok tőle, hogy valaminek ugyancsak balútra kellett futnia, mivel hősünk, nem is hosszú idő múltán, tökéletesen kétségbeesve és reménye vesztetten kirohant. - Óh, ezek a nők, ezek a nők! Talán az történt, hogy ez a leány csak kacér cselszövései egyikét játszotta? Lehetőséges, hogy a szegény pedagógust csak cselből biztatta, hogy azután vetélytársa szívét nyerje meg? Ezt bizony csak a jóisten tudja, én nem. - Egy szó mint száz, Ichabod olyan képpel lopakodott elő, mint aki a tyúkültöt dézsmálta meg, nem pedig egy csinos hölgy szívét. Pillantásra sem méltatva a falusi bőségnek ama képeit, melyeken éhes szemeit annyit legeltette egykor, egyenesen az istállóba ment, s roppant udvariatlan módon, néhány alapos ökölcsapással és rúgással kiterelte paripáját a kényelmes pihenőhelyről, pedig a jó állat már éppen mélyen aludt, zab- és árpahegyekről, komló- és lóheremezőkről álmodva.

Az éj legsötétebb, kísérteties óráján indult Ichabod hazafelé, nehéz szívvel és csüggedten. Útja a Marasztófalva fölött emelkedő magas hegyek oldalán vezetett - ugyane vidéken járt délután, s mily vidám szívvel! De most komor az éj és komor ő maga is. Messze alatta terült el a Tappan Zee sötét, homályba mosódó roppant víztömege, felszínéről a part mentén egy-egy csendben horgonyzó hajó magas árboca emelkedett ki. A halálos éjféle csöndben a házőrző kutya ugatását még a Hudson másik partjáról is meghallotta, de oly elmosódottan és gyengén, hogy ez csak fokozta még azt a benyomást, hogy mily távol került az ember e hűséges társától

is. Itt-ott álmából felriasztott kakas hosszúra nyújtott kukorékolása is felhangzott, messze-messze a hegyek ölén pihenő tanyák felől, s úgy tűnt, mintha álombéli hangot hallana. Az életnek úgyszólván semmi jelét nem észlelte maga körül, hacsak nem nagy ritkán a bús tücsökciripelést vagy a kecskebéka mély, tompa torokhangját, amikor a szomszédos mocsárban meg-megszólalt, úgy, mint akit nehéz álm nyom és hirtelen a másik oldalára fordul.

A sok szellem- és kísértettörténet, amit a délután hallott, most csapatostul rohanta meg emlékezetét. Az éj egyre sötétebb lett, a csillagok mintha letűntek volna az égről, vagy el-elbújtak a siető fellegek mögött. Még soha ennyire magányosnak, szomorúnak nem érezte magát. És egyre közelebb is ért a helyhez, melyet a legtöbb kísérteties történet színhelyeként jelöltek meg. Itt, az út közepén, óriási tulipánfa állt, amely, messze a környező fák fölé emelkedve, határjelzőül is szolgált. Bütykös, fantasztikus alakzatban nőtt vastag ágai rendes fatörzsnek is beillettek, s hirtelen csavarodással hol a föld felé, hol megint az égnek tartottak. Ehhez a fához fűződött a szerencsétlen André tragikus története, akit itt fogtak el, s így mindenki André őrnagy fájának nevezte. Az egyszerű nép babonás tisztelettel vette körül, részben balcsillagzatú névadója sorsán szánakozva, részben pedig a különös látományok és gyászos siránkozások miatt, melyekről a fával kapcsolatban regéltek.

Amint Ichabod a félelmetes fához közeledett, fűtyni kezdett; fűtyszavára választ vélt hallani - pedig csak egy szélroham süvített át a száraz ágak között. Mikor még közelebb ért, mintha valami fehérséget látott volna a fa törzsének közepén csüngeni; megállt és abbahagyta a fűtülést. De amikor jobban utánanézett a dolognak, észrevette, hogy a fát villám sújtotta, s a felhasított kéreg alól csupaszra került a fa fehér teste. Majd hirtelen nyögést hallott - megvacogott a foga, és térdét a nyereghez verte a remegés; pedig csak két erős faág súrlódott egymáshoz a szélben. Baj nélkül túljutott a fán. Csakhogy most új veszélyekkel kellett szembenézni.

Vagy kétszáz yardnyira a fától kis patak szelte át az utat, majd zsombékos, fákkal sűrűn benőtt szurdokba torkollt. Ez a hely Wiley mocsara néven volt ismeretes. A patakot néhány egymás mellé illesztett göcsörtös farönk hidalta át, s az útnak amaz oldalát, ahol a patak az erdőt érte el, barlangi sötétségbe borították a vadszőlőindákkal sűrűn benőtt tölgyek és vadgesztenyék. E hídon átkelni szörnyű megpróbáltatásszámba ment. Ezen a helyen ejtették ugyanis foglyul a szerencsétlen André-t, e szőlőbokrok és vadgesztenyefák oltalma alatt álltak lesben azok az izmos parasztok, akik aztán lecsaptak rá. A patak azóta is kísértetjárta hely hírében áll, és szörnyű félelem fogja el az iskolásfiút, ha sötétedés után magányosan kell a patakon átkelnie.

Amint hősünk a patakhoz közeledett, szíve hevesen vert, de mégis, minden elszántságát összeszedve, lovát jó néhányszor oldalba rúgva, megpróbált a hídon gyorsan átnyargalni; ám a csökönyös vén jószág, ahelyett, hogy előre ment volna, harántmozgásba kezdett, s oldalával a kerítésnek rohant.

Ichabod, kinek rettegését a késelelem csak fokozta, a másik oldal felé rángatta a gyeplőt, s szenvedéllyel rugdosta az állat oldalát az ellenkező irány felé; minden hiába - a paripa megindult ugyan, csakhogy az út másik oldala felé, szeder- és égerbokrok sűrűjébe.

Iskolamesterünk most az ostort és sarkantyút egyszerre alkalmazta a jó öreg Puszkapor ösztövére bordáin, mire az állat fűjva és horkantva előrerohant ugyan, de pont a híd előtt oly hirtelenül állt meg, hogy feje felett csaknem átvette lovasát. Éppen ebben a pillanatban Ichabod érzékeny fülét a híd felől lottyánó lépések zaja ütötte meg. S ekkor a berek sötét árnya alatt iszonyú, idomtalan, fekete és feltornyosuló valaminek körvonalait pillantotta meg. A valami nem mozdult, úgy látszott, hogy a félhomályban résen áll, hogy mint gigászi szörnyeteg az utasra vesse magát.

A megrettent pedagógus fején minden hajszál égnek meredt a borzadálytól. Mit tegyen? Visszafordulni, menekülni már késő, s különben is, kísértet vagy gonosz szellem elől - feltéve, hogy az akadt útjába - úgy sincs menekülés, hiszen azok a szél szárnyán repülnek. Ezért, a bátorság némi látszatát magára erőltetve, dadogva megszólalt: „Ki vagy?” - Nem kapott választ. Még izgatottabb hangon megismételte a kérdést. Megint nem érkezett válasz.

Újra megsarkantyúzta a hajthatatlan Puskapor oldalát, és szemét lehunyva önkéntelen buzgósággal egy zsoltárdallam éneklésébe fogott. Ekkor a hősünk rémületét okozó sötét árny is megmozdult, s egyetlen iramodással meg szökelléssel az út közepén termett. Bár az éj sötét volt és komor, az ismeretlen alakjának körvonalait most már valamennyire ki lehetett venni. Hatalmas termetű lovasnak látszott, aki jól megtermett fekete lovon ült. Semmi jelét nem mutatta sem ellenséges, sem barátságos szándéknak, csak éppen az öreg Puskapor vak oldala mellé szegődött, aki addigra már leküzdötte félelmét és csökönységét.

Ichabod, ki ehhez az éjféli útitárshoz vajmi kevés kedvet érzett, s kinek most eszébe jutott Csontos Brom kalandja a Nyargaló Huszárral, meggyorsította lova lépteit, remélve, hogy maga mögött hagyhatja az éji lovast. Ám az idegen is ugyanolyan gyors ügetésbe kezdett. Ichabod megállt, majd lépésben poroszkált, gondolva, hogy hátramarad - de ugyanígy tett a másik is. Most már hősünk szíve összeszorult; újra megpróbálta zsoltáros énekeit dalolni, de szikkadt nyelve a szájpadrólához tapadt, egyetlen zengzetet nem tudott kiadni. Kitartó útitársának konok, rosszkedvű hallgatásában volt valami titokzatos, valami borzasztó. Hamarosan ki is derült a hallgatás félelmetes oka. Mikor a lovasok egy emelkedőhöz értek, ahol az ég világosabb hátterében Ichabod útitársa köpenybe burkolt, óriás termetének körvonalait kivehette, rémülettel vette észre, hogy az alaknak - nem volt feje! és rémülete még fokozódott, amikor meglátta, hogy a fej, melyet a lovasnak a vállán kellett volna viselnie, ölében, a nyeregkápához támasztva pihent. Ichabod rémülete most már borzadállyá fokozódott, s ezért ostorcsapások és rúgások özönét záporozta Puskaporra, remélve, hogy gyors iramodással elhagyhatja útitársát - de a kísértet gyors nyargalással mellette maradt. Ekkor bösz vágatába kezdtek mindketten, árkon-bokron át; csak úgy repült a kő és szikrázott a patkó minden ugratásnál. Ichabod vékony öltönyének szárnyai lobogtak a szélben, míg ő maga hosszú, sovány testével előreborult a ló nyakán, hogy ezzel is könnyítse a menekülést.

A lovasok most elérték az Álmosvölgybe kanyarodó utat; de Puskapor, mintha démon szállta volna meg, nem erre, hanem ellenkező iramba, a baloldali lejtős útra tért. Ez az út homokos völgyön át vezet, mintegy negyedmérföldnyi szakaszon a két oldalát szegélyező fák árnyékában halad, majd eléri a kísérteties történetekről nevezetes hidat; a mögött domborodik már a zöld tető, melyen a fehérre meszelt templom áll.

Mind ez ideig az ügyetlen lovasnak a ló rémülete némi előnyt adott a hajszában. De amikor a völgyön át vezető út felénél tartottak, elszakadt a nyeregtartó heveder, s érezte, hogy a nyereg kicsúszik alóla. Megpróbálta ugyan a kápánál fogva tartani, de ez hiú kísérlet maradt. Épp hogy idejében megkapaszkodott Puskapor nyakában, a nyereg máris a földre hullt - hallotta, amint üldözője végigtapos rajta. Ekkor egy pillanatra ugyan átvillant agyán a Hans Van Ripper haragjától való rémület, mivel a gazda vasárnapi nyergét hagyta el - de hát hosszabb idő most nem jutott ilyen apró félelmekre, hiszen a kísértet már a sarkába ért, s mint afféle kocalovas, hősünk csak nagy ügyel-bajjal tudott a ló hátán megkapaszkodni, hol jobbra, hol balra csúsztatva, hol meg a ló éles gerincére zökkenve oly erővel, hogy majd kettészakadt belé.

Egy tisztás felbukkanása a fák közt most azzal kecsegtette, hogy a templomhoz vezető híd már nem lehet messze. Egy csillag reszketeg, ezüst visszfénye a patak vizében meggyőzte, hogy nem tévedett. Majd a túloldalon megpillantotta a fák törzse közt halványan előfehérlő templomfalakat. Jól emlékezetébe idézte a helyet, ahol a Csontos Brommal versenyre kelt

kísértet eltűnt. „Csak a hidat érhetném el - gondolta Ichabod -, meg volnék mentve.” De abban a pillanatban már hallotta is, hogy a fekete paripa, zihálva és fújva, egész közel a sarkába ért; forró leheletét is érezni vélte. Újabb görcsös rúgás Puska bordái közé, s a ló máris a hídra rugtatott, majd végigmennydörögve a visszhangzó deszkákon, a másik oldalra ért. Most Ichabod hátranézett, várva, hogy üldözője a dolgok rendje és módja szerint kénkőves láng között eltűnjön. Ehelyett azt látta, hogy a gonosz szellem éppen abban a pillanatban felemelkedik a kengyelben és tulajdon fejét hajítja felé! Ichabod megpróbálta kicselezni a borzasztó lövedéket, de már későn. Iszonyú csattanással pont homlokon találta, és fejjel lefelé a porba döntötte, míg Puska, a fekete paripa és a kísértetlovas forgószélként száguldottak tova.

Másnap reggel az öreg lovat nyereg nélkül és a lába elé hullt kantárral a gazda kapuja előtt találták meg, amint éppen józanul ropogtatta a fűvet. Ichabod viszont nem jelent meg a reggelinél, majd eljött az ebédidő is, de Ichabodnak még mindig se híre, se hamva. A gyerekek eljöttek az iskolába, tétlenül lődörögtek a patak partján, iskolamesterüknek nyoma sem volt. Ekkor már Hans Van Ripper némi nyugtalanságot érzett a szegény Ichabod, valamint nyergének sorsa miatt. Nyomozni kezdtek, s a szorgos kutatás eredményt is hozott.

A templomhoz vezető út egyik szakaszán megtalálták a sárba tiport nyeret. Mélyen a talajba vágódott patkónyomok vezettek egészen a hídig, szédítően gyors nyargalásról tanúskodva; a hídon túl, a patak partján, azon a helyen, ahol egy kiöblösödésben a legmélyebb és legfeketébb a víz, megtalálták a balsorsú Ichabod kalapját. Közvetlenül a kalap mellett egy összezúzott tők hevert.

Felkutatták a patakot is, de az iskolamester hulláját nem találták meg. Hans Van Ripper, mint az iskolamester földi hagyatékainak gondnoka, megvizsgálta a bugyrot, mely összes földi javait tartalmazta. E javak jegyzéke: két és fél ing; két nyakravaló; egy vagy két pár gyapjúharisnya; egy ócska kordbársony térdnadrág; egy rozsdás beretva; erősen számárfüles zsoltáros könyv; egy rekedt hangsíp. Az iskolaépület bútorzata és könyvei községi tulajdont képeztek, a következő kötetek kivételével: *A boszorkányság története*, Cotton Mathertől, *Újangliai almanach*, valamint egy álomfejtő és jövendőmondó könyv. Ez utóbbi kötetben erősen telefirkált és pacás miniszterpapír rejtőzött, emlékéül ama eredménytelen erőfeszítéseknek, melyek a Van Tassel örökös nő tiszteletére szánt versek lemásolására fejtettek ki. A mágia ezen műveit a költői macskakaparmánnyal együtt Hans Van Ripper a lángok martalékaul vetette, s egyben elhatározta, hogy gyermekeit többé nem küldi iskolába, megjegyezve, hogy ebből az egész írás-olvasásból semmi jó nem származik. Pénzét, ami kevés lehetett (bár negyedévi fizetését egy-két nappal előbb kapta meg), eltűnése idején bizonyára magánál hordta az iskolamester.

A rejtélyes esemény a következő vasárnapon sok találgatásra adott alkalmat a templomban. Bámészkodók és pletykázók csoportjai verődtek össze a templomkertben, a hídnál és azon a helyen, ahol a kalapot meg a tököt megtalálták. Emlékezetbe idézték Brouwer, a Csontos és még egy csomó ember elbeszéléseit, valamennyit szorgosan egybevetették, fejüket csóválták, és arra a végkövetkeztetésre jutottak, hogy Ichabodot a Nyargaló Huszár ragadta el. Mint legényembert, ki adósságot sehol hátra nem hagyott, hamar elfeledték. Az iskolát a völgy másik részébe helyezték, új pedagógus uralma alá.

Igaz, egy öreg gazda, éppen az, akinek elbeszéléséből a kísértetes történet ránk maradt, jó pár évvel utóbb egy New Yorkban tett látogatásáról azzal a hírrel jött haza, hogy Ichabod Crane még mindig él, hogy a környéket részben a Hans Van Rippertől és a kísértettől való félelmében hagyta el, részben pedig ama szívfájdalom miatt, mely azzal érte, hogy az örökös nő oly hirtelen adta ki az útját; hogy innen távoli országrészbe költözött, ott is tanított, közben

elvégezte a jogot, ügyvédi oklevelet szerzett, politikus lett, választási harcokban vett részt, írt az újságokba, s végül kinevezték a Tyúktörvényszék bírójává.

Csontos Brom is, aki nem sokkal vetélytársa eltűnése után diadallal oltárhoz vezette a virágzó Katrinát, egyes megfigyelők szerint igen sokatmondóan bólogatott, amikor Ichabod történetére terelődött a szó, és derűsen felkacagott, valahányszor a tőköt említették; így hát egyesek gyanítani kezdték, hogy többet tud a dologról, mint amennyit el akar mondani.

De az öreg falusi asszonyok, akik az efféle dolgok legilletékesebb bírái, a mai napig is azt állítják, hogy Ichabod Crane-t természetfölötti erők tüntették el, és téli estéken a tűzhely mellett környékszerte szívesen mesélik ezt a történetet. A híd még inkább, mint valaha, babonás félelem tárgya lett. Ez lehet az oka, hogy az utat néhány éve áthelyezték úgy, hogy most a malomtó mentén visz a templomhoz. Az elhagyatott iskolaépület hamarosan dűledezni kezdett s ezt a helyet, mint mondják, gyakran kísérti a szerencsétlen pedagógus szelleme, és a parasztfiúk, amikor csendes nyári estéken a mezőről hazafelé ballagnak, gyakran azt képzelik, hogy az ő hangját hallják a távolból, amint bús zsoltáros dallamot kántál az Álmosvölgy csendes magányában.

Utóirat
mely Knickerbocker úr hagyatékában találtatott,
saját kezeírásával

A fenti történetet csaknem szó szerint úgy írtam le, ahogy azt az ódon Manhattoes, vagyis New York város tanácsának ülésén hallottam elbeszélni: az ülésen sokan részt vettek a város legbölcsebb és legjelesebb polgárai közül. A mesélő kellemes külsejű, kopottas, úriember-forma öreg férfiú volt, pepita ruhában, szomorkásan tréfás arckifejezéssel; erősen gyanakodtam, hogy szegény ember lehet, mivel annyira erőlködött, hogy a többieket szórakoztassa. A mesét általános nevetés és helyeslés követte, főként néhány helyettes városatya részéről, akik az idő nagyobb részét szundikálással töltötték. De volt egy magas, szárazképű, komor tekintetű öregúr, aki mindvégig komoly, sőt szigorú arcot mutatott; időnként karba fonta kezét, ingatta a fejét és a padlóra tekintett, mintha bizonyos kételyeket táplálna elméje. Ama megfontolt emberek egyike volt, akik csupán indokolt esetben nevetnek - és csakis akkor, ha a törvény és a ráció mellettük áll. Mikor a társaság többi tagjának vidámsága elült és a csend újra helyreállt, emberünk, egyik könyökét a szék karfájára, másik karját csípőre téve, csekély, de igen tudósan ható fejmozdulattal és szemöldökrándítással megkérdezte, mi a történet morálja, és minek bizonyítására szolgál.

A mesélő, aki fáradalmi végeztével frissítőként éppen egy pohár bort emelt az ajkához, néhány pillanatra megállt, végtelen tiszteletet sugárzó arckifejezéssel a kérdezőre tekintett, poharát lassan az asztalra helyezte, és kifejtette, hogy a történet, igen logikusan, azt szándékszik bizonyítani, hogy:

- Nincs az életben olyan helyzet, amelynek ne volnának előnyei és örömei - feltéve, hogy a tréfát úgy fogadjuk el, ahogy ér bennünket;

következésképp, aki kísértet-huszárokkal nyargal versenyt, könnyen zabolátlan lovon találhatja magát;

ergo, ha egy falusi iskolamester kosarat kap egy hollandus örökösnő kezéből, biztosra veheti, hogy magas polcra jut valamely államhivatalban.

A megfontolt öregúr még tízszer szorosabbra vonta szemöldökét e magyarázat után, minthogy a szillogizmus érvelése mélyen zavarba hozta; közben, úgy vettem észre, a pepitaruhás kissé szemtelen diadalérzettel bámult vissza rá. Végül az öregúr megjegyezte, hogy mindez rendben is volna, de a történet mégis kissé extravagánsnak tűnik - egy-két részletének valóságában kételkedik.

- Szavamra, uram - válaszolt a mesélő -, ami azt illeti - jó felét magam sem hiszem.

-&-